

کلام

خوش خیر محمد ہیسباٹی

تحقیق و ترتیب

تنویر عباسی

سنتی ادبی بورڈ

کلام

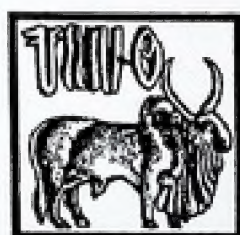
خوش خیر محمد ہیسباٹی

ڪلام

خوش خير محمد هيسپاڻي

تحقيق ۽ ترتيب

تنوير عباسي

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو، سنڌ

2008ع

[سنڌي ادبي بورڊ جا سمورا حق ۽ واسطا قائم]

تعداد هڪ هزار
تعداد پنج سؤ

1982ع
2008ع

ڇاپو پهريون
ڇاپو ٻيون

قيمت: هڪ سؤ سٺ رپيا
[Price Rs: 160-00]

خريداري لاءِ رابطو:

سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ ڇاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022-2633679, Fax: 022-2771602)

Email: sindhiab@yahoo.com

Website: www.sindhiaadabiboard.com

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄام شورو ۾ مئنيجر پريس ڇپيو، ۽
قائم مقام سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ گلبدن جاويد مرزا ڇپائي پترو ڪيو.

چيائيندڙ پاران

خوش خير محمد هيسباڻي ٽالپرن جي اوج واري سنڌ ۾ جنم ورتو، انگريزن جو سنڌ تي عياريءَ سان قبضي ڪرڻ وقت هو پنهنجي حياتيءَ جا ڀريا چاليهه ورهيه گذاري چڪو هو. هن ٽالپرن جي اوج واري سنڌ جي خوشحاليءَ کي ڏٺو ۽ انگريزن جي جديد مواصلاتي نظام جڙڻ واري سنڌ کي به پنهنجي پيرسن اکين سان ڏسندي لاڏاڻو ڪيو.

هو سچل جي صوفيائي مڪتب فڪر سان تعلق رکندو هو. هن انهيءَ اثر هيٺ آئيندي جي سنڌ کي نظر ۾ رکندي ڪو رندانو نعرو هڻڻ بدران سنڌ ۽ سنڌي ماڻهن کي ايڪتا جي لڙي ۾ پوئڻ لاءِ پاڻ پتوڙيو ۽ سمورن الهامي عقيدن جو احترام ڪندي، انهن ۾ موجود ”وحدتِ اديان“ واري اصل جُز وحدانيت/ويدانت واري گل ۾ ضم ٿيڻ ۽ انسان ذات جي هڪ مٺ ٿيڻ واري پيغام کي پنهنجي شاعريءَ جو آدرش بڻائي ان کي تهائين پختي عزم، گهري ادراڪ ۽ اعليٰ شعور سان پکيڙيو ۽ انهيءَ ۾ هو سنڌ جي سمورن صوفين سان گڏ ڪامياب به ويو، جنهن جو ثبوت ننڍي کنڊ جي ورهاڱي وقت سنڌ ۾ ڪي اهڙا مذهبي فساد نه ٿيا، جنهن تي سنڌ جو عظيم شعور شرمسار ٿئي. انهن اعليٰ ۽ اتم ڳڻن ۽ ڳالهين جي ڪري خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي شاعري سنڌ جي اعليٰ ۽

آدرشي شاعريء جو هڪ اهم سبق آهي. جنهن ۾ موج مستي ۽
عشق السستيءَ جا راز سمايل آهن. جنهن جو سلسلو ازل کان وٺي
ابد تائين قائم ۽ دائم، جاري ۽ ساري رهندو ۽ رهڻو آهي.

هن اعليٰ شاعريءَ جي ڪتاب کي سهيڙڻ جو ڪم محترم
ڊاڪٽر تنوير عباسي ڪيو هو ۽ پهريون ڇاپو سال 1982ع ۾ سنڌي
ادبي بورڊ پاران پڌرو ٿيو ۽ ٻيو ڇاپو منهنجي ايامڪاريءَ ۾ اچڻ
مون لاءِ وڏو مرڪب آهي. اميد آهي ته صوفيائين رمزن کي سمجهڻ
۽ سمجهائڻ وارن لاءِ هيءُ ڪتاب بورڊ پاران هڪ اهم سوکڙي
طور قبول ڪيو ويندو.

گلبدن جاويد مرزا
قائم مقام سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو سنڌ
جمع، ۱ ذوالقعد ۱۴۲۹ھ
بمطابق - 31 آڪٽوبر 2008ع

فهرست

صفحو

مضمون

- 8 سيد غوث علي شاھ پيش لفظ
- 11 ڊاڪٽر تنوير عباسي مهاڳ
- 16 خوش خير محمد هيسباڻي جي حياتيءَ جو احوال خوش خير محمد هيسباڻي جي شاعري ۽ مٿس
- 26 سچل سرمست جو اثر
- 28 خوش خير محمد هيسباڻي ۽ سندس همعصر
- 34 خوش خير محمد هيسباڻي جو پوين شاعرن تي اثر
- 36 مرشد جي عقيدت ۽ دوستن جي ياد
- 37 خوش خير محمد هيسباڻي جي رومانويت
- 41 خوش خير محمد هيسباڻي تي فارسي شاعريءَ جو اثر
- 43 خوش خير محمد هيسباڻي تي هندي شاعريءَ جو اثر
- 44 خوش خير محمد هيسباڻي ۽ ظاهري علم
- 47 خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي ٻولي
- 47 خوش خير محمد هيسباڻي جا گهاٽڙيا
- 50 خوش خير محمد هيسباڻيءَ جا صوفيائا ڪردار
- 52 خوش خير محمد هيسباڻي جي صوفيائي رومانويت
- خوش خير محمد هيسباڻي جو ڪلام
- 59 سنڌي بيت
- 67 سنڌي ڪافيون
- 127 سرائڪي بيت
- 135 سرائڪي ڪافيون
- 189 هندي ڪلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پيش لفظ

هن ئي سال مارچ مهيني ۾ ”سچل قومي سيمينار“ ۾، عالمن ۽ اديبن جيڪي تجويزون ڏنيون هيون، تن ۾ هڪ قابل توجهه تجويز اها به هئي ته هر سال ميلي جي موقعي تي سچل سائينءَ جي ڪنهن نه ڪنهن طالب يا همعصر شاعر جو ڪلام شايع ڪيو وڃي.

ظاهر آهي ته اها ۽ ان قسم جون ٻيون تجويزون تمام سٺيون، پر اهي رقت ۽ محنت طلب آهن. عالمن کي تحقيقي ڪم ۾ بيحد محنت ڪرڻي پوي ٿي ۽ ڪم کي پاڻءِ تڪميل تي پهچائڻ ۾ ڪافي وقت لڳي ٿو. ساڳيءَ ريت اهڙن علمي ڪتابن جي ڇپائي به وقت وٺي ٿي. پر رب سائين پنهنجو ڪرم ڪري ۽ ماڻهوءَ ۾ همت ۽ حوصلو هجي، ته مشڪل به آسان ٿيو پوي.

سچل قومي سيمينار کان ستت پوءِ، لاهور ۾، منهنجي ئي تجويز ۽ تحريڪ تي، سچل سائينءَ تي هڪ ٻيو جلسو ٿيو، جنهن ۾ مان محترم غلام رباني، سبڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ کي به ساڻ وٺي ويو هوس. اُتي روبرو مشورو ڪري، اهو فيصلو ڪيوسون ته فقير خوش خير محمد هيسباڻي ۽ فقير نانڪ يوسف جي ڪلام ڇپڻ جي رٿابندي، اهڙيءَ ريت ڪجي، جو هن ئي سال ميلي جي موقعي تي ٻنهي مان هڪ ڪتاب شايع ٿي وڃي. الحمد للهِ، اسان ان پروگرام کي ڪاميابيءَ سان پورو ڪيو. اڄ، سچل سائينءَ جي ميلي جي موقعي تي، فقير خوش خير محمد هيسباڻيءَ جو ڪلام پڙهندڙن جي هٿن ۾ آهي.

فقير خوش خير محمد هيسباڻي سچل سائينءَ کان عمر ۾ گهڻو ننڍو هو ۽ فقير نانڪ يوسف وانگر سڌيءَ طرح طالب العلم

به ڪونه هو. مصري شاهه بادشاهه، وانگر، پاڻ سنڌي ڪافيءَ جي ميدان جو مڃيل شهنسوار هو، پر سندس ڪلام جو غور سان مطالعو ڪبو، ته سچل سائينءَ جي فڪر ۽ فن جي مٿس گهري چاپ نظر ايندي. ڪتاب جي مرتب، سنڌ جي لائق اديب ۽ شاعر، محترم تنوير عباسيءَ پنهنجي مهاڳ ۾، خوش خير محمد جي ڪلام تي سچل جي اثر متعلق سهڻو بحث ڪيو آهي.

سنڌي ڪلچر جي آبياري سنڌ جي صوفين ڪئي آهي. شاهه، سچل، بيدل، بيڪس، روحل، نانڪ يوسف ۽ خوش خير محمد اسان جا فقط شيرين زبان شاعر ڪونه آهن، پر اسان جي عوام ۽ خواص جي عقيدت جا سرچشما آهن. انهن بزرگن سنڌ جي عوام کي اخلاق، شائستگي ۽ تهذيب سيکاري آهي ۽ زندگيءَ جي مقصد کي سمجهڻ ۽ حاصل ڪرڻ جو رستو ڏسيو آهي. الله پاڪ جي در دعا آهي ته هو اسان کي سندن ٻڌايل وات تي هلڻ جي توفيق عطا فرمائي. آمين!

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مهاڳ

سنڌ جي سڀني صوفي شاعرن متعلق عام روايتن وانگر
فقير خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي ڪلام جو سندس ئي هٿن
سان لکيل نسخو درياھ ۾ لوڙهي ڇڏيو ويو!

خوش خير محمد جي خاندان جي بزرگ، سائين فقير فتح
علي هيسباڻيءَ ٻڌايو ته صوفي خير محمد جي پٽ در محمد مست
(جيڪو سچ پچ مست هو) ائين چئي نسخو درياھ ۾ ڦٽي ڪيو ته
”بابي پي الله نال گهڻيان ٺڳيان ڪيتان هن.“

عجب آهي ته ههڙي بي مثال شاعر جا هٿ اکر به محفوظ
رهي نه سگهيا. فقير فتح علي هيسباڻيءَ روايت ڪئي ته ”هڪ قلمي
ڪتاب تي سندن هٿ اکر هئا، جيڪو قاضي محمد علي اختر
مورائي کڻي ويو ۽ اڃا کين موٽايو اٿائين.“

پهريائين نواب الدين شر صاحب جي مهربانيءَ سان، خوش
خير محمد هيسباڻيءَ جي ڳوٺ مان هڪ قلمي نسخو مليو، جيڪو
اٽڪل روءِ 1935ع ڌاري جو لکيل آهي. ان نسخي ۾ سمورو ڪلام نه
هو. (مرحوم) ڊاڪٽر عطا محمد حاميءَ پڻ گڏ ڪيل ڪلام جو بياض
مهرباني ڪري مون کي ڏنو، ان کان پوءِ محترم خادم حسين
عباسيءَ وٽان مليل نسخو به ساڳيو ئي هو.

محترم عبدالڪريم سنديلي ڪمال فراخديءَ سان ٻه قديم قلمي بياض مون کي ڏنا، جن مان ڪجهه اهڙيون ڪافيون هٿ آيون، جيڪي اڳين نسخن ۾ نه هيون. ان کان سواءِ محترم احمد خان آصف مصراڻيءَ ۽ محترم ڊاڪٽر ميمڻ عبدالمجيد سنڌيءَ پنهنجن بياضن تان ڪلام اتاري موڪليو، جن مان احمد خان آصف مصراڻي صاحب جي موڪليل مواد مان ڪجهه نئون ڪلام هٿ لڳو. منهنجي پياري دوست تاج جويي، دادو ضلعي جي ڳوٺ احمد خان جتوئي ۾ فقير شاهنواز جتوئيءَ وٽ رکيل قلمي بياض ”جهان البحر“ تان خوش خیر محمد جون ڪافيون اتاري ڏنيون، جن ۾ پڻ ڪافي نئون مواد هو. اهو نسخو سن 1939ع ۾ لکيو ويو ۽ ان ۾ 1400 صفحن تي پڪڙيل مختلف شاعرن جا ڪلام، گجهارتون وغيره آهن، جيڪو فقير سراڻي جان محمد جتوئي لکيو. هن ڏس ۾ ماستر محمد موسيٰ سومري جو قلمي بياض پڻ مددگار ثابت ٿيو، جيڪو سن 1899ع ۾ لکيو ويو هو.

آخر ۾ خوش خیر محمد هيسباڻيءَ جي ڳوٺ وڃڻ ٿيو، جتي فقير فتح علي هيسباڻيءَ سان رهاڻ دوران سندن طرفان گڏ ڪيل مواد مان ڪافي اهڙو ڪلام هٿ آيو، جيڪو اڳ مون وٽ نه هو. هن صاحب خوش خیر محمد جي سوانح تي پڻ روشني وڌي. فقير امداد عليءَ، فقير عشاق عليءَ ۽ فقير منظور علي هيسباڻيءَ جي مهمان نوازيءَ ۽ رهاڻ دوران خوش خیر محمد جي باري ۾ ڪيترا نوان نڪتا معلوم ٿيا.

آڪٽوبر 1979ع جي آخري پندرهن ڏينهن ۾ خيرپور ۽ سکر جي سينٽرل جيل ۾ نظر بنديءَ دوران فقير امداد علي هيسباڻيءَ جي رهاڻ نه فقط قيد جي ذهني پریشاني گهٽ ڪئي، ۽ وقت تهڪڙن جي وهڪري ۾ وهندو رهيو، پر علمي ۽ ادبي بحث دوران، فقير امداد عليءَ ڪافي نوان نڪتا بيان ڪيا.

مٿين سڀني ذريعن مان مواد هٿ ڪري، پيئي، مختلف پڙهڻين تي غور ڪري، هڪ معياري پڙهڻي قائم ڪئي ويئي آهي،

جيڪا پڙهڻي قائم ڪئي ويئي آهي، اها وزن، گهاڙيٽي، ماترائن، خوش خير محمد جي شاعريءَ جي مزاج، سندس اسلوب، موسيقيت، رواني، ٻوليءَ جي صحت ۽ مفهوم جي صحيح ادائگي - ايتري سارين ڳالهين کي مدنظر رکي، قائم ڪئي ويئي آهي.

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي ڪلام ۾ تمام ٿوريون سٽون اهڙيون آهن، جن جون مختلف نسخن ۾ مختلف پڙهڻيون آهن، انڪري حاشيي ۾ مختلف پڙهڻيون ڏيڻ مناسب نه سمجهيو ويو. ڪافين جي ترتيب انهن جي رد، مضمون ۽ گهاڙيٽي جي لحاظ کان ڪيل آهي.

بهرحال، هن نسخي کي ڪوشش ڪري حتي المقدور صحيح، مڪمل ۽ جامع ڪيو ويو آهي. اميد آهي ته سنڌي شاعريءَ جي شائقين کي پسند ايندو.

- تنوير عباسي

سرمد جو گهر، خيرپور

11 - نومبر 1979 ع

شڪر گذاري

- محترم نواب الدين شر جي، جنهن خوش خیر محمد هيسباڻيءَ جي ڳوٺ مان قلمي نسخو وٺي ڏنو.
- محترم حسين بخش عباسيءَ جي، جنهن مٿيون نسخو سهڻيءَ صورتخطيءَ ۾ اتاري ڏنو.
- محترم خادم حسين عباسيءَ جي، جيڪو مواد حاصل ڪرڻ، پيئڻ، اتارڻ، توڙي مختلف پڙهڻين قائم ڪرڻ ۾ شروع کان آخر تائين منهنجو مددگار رهيو.
- مرحوم ڊاڪٽر عطا محمد حامي جي، جنهن پنهنجو سمورو مواد منهنجي حوالي ڪيو.
- محترم ڊاڪٽر عبدالڪريم سنديلي جي، جنهن به ناياب قلمي بياض مون کي ڏنا ۽ رات جو دير تائين ڪلام اتارڻ ۾ مدد ڪيائين.
- محترم اياز قادريءَ جي، جنهن پڻ سنديلي صاحب سان گڏ مواد اتارڻ ۾ منهنجي مدد ڪئي.
- فقير فتح علي هيسباڻيءَ جي، جنهن پنهنجو گڏ ڪيل مواد مون کي ڏنو، ۽ شفقت ۽ محبت سان رهاڻ ڪري، خوش خیر محمد هيسباڻيءَ جي حياتيءَ جي احوال تي روشني وڌائين.
- فقير امداد علي هيسباڻيءَ جي، جنهن پنهنجو گڏ ڪيل مواد مون کي ڏنو، ۽ شفقت ۽ محبت سان رهاڻ ڪري، خوش خیر محمد هيسباڻيءَ جي حياتيءَ جي احوال تي روشني وڌائين.

- فقير عشاق علي ۽ فقير منظور علي هيسباڻي جي، جن خوش خير محمد جي ڪلام ۽ سوانح جي باري ۾ معلومات ڏني.
- مرحوم فقير در محمد هيسباڻي (اڳئين سجاده نشين) جي، جنهن جي مختصر رهاڻ وڏو اثر ڇڏيو.
- مرحوم عنايت فقير، ڍول فقير ۽ عابده پروين جي، جن کان خوش خير محمد جون ڪجهه ڪافيون ٻڌم.
- محترم تاج جويي جي، جنهن ”جهان البحر“ تان مواد اتاري ڏنو.

- تنوير عباسي

ماخذ

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي سوانح

1. علي مردان شاھ لکياري: س ماھي مھراڻ حيدرآباد ("سوانح نمبر") 3، 4 _ 1957 ص 301.
2. عطا محمد حامي ڊاڪٽر: "خيرپور جي ميرن جو ادب، ثقافت ۽ سياست ۾ حصو" (قلمي) ص 637 _ 639.
3. دين محمد وفائي: تذڪره مشاهير سنڌ، حيدرآباد، 1974ع _ ص 217.
4. ميمڻ عبدالمجيد سنڌي، ڊاڪٽر: سنڌي ادب جي مختصر تاريخ، 1961ع (قلمي).
5. عبدالجبار جوڻيجو، ڊاڪٽر: سنڌي ادب جي مختصر تاريخ، حيدرآباد 1973ع، ص 183.
6. فقير محمد رند: مير واه ڊويزن جي ادبي ۽ ثقافتي تاريخ، 1961ع (قلمي).
7. حاجي محمد حداد: خيرپور جي ادبي تاريخ (قلمي).
8. عبدالغفار شاھ راشدي: اديب سنڌ لاڙڪاڻو، مئي 1951ع ۽ جولاءِ 1951ع.
9. لطف الله بدوي: نئين زندگي ڪراچي، جولاءِ 1960 ص 17.
10. عزيز الله ميمڻ: خيرپور ضلعي جي ادبي تاريخ ۽ ثقافت (قلمي) ص 187، 224، 391، 597.

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جو ڪلام

1. درگاه وارو قلمي نسخو، 1935ع ڌاري لکيل.
2. محترم خادم حسين عباسيءَ وارو نسخو.
3. محترم عبدالڪريم سنديلي جو بياض، ڪتاب گل محمد ڦل 1899ع.
4. محترم عبدالڪريم سنديلي جو بياض 1936ع.
5. محترم احمد خان آصف مصراڻيءَ جون موڪليل ڪافيون.
6. محترم ڊاڪٽر ميمڻ عبدالمجيد سنڌيءَ جو موڪليل مواد.
7. جهان البحر (قلمي) ڪاتب فقير جان محمد جتوئي، سنه 1939ع.
8. محترم ڊاڪٽر عطا محمد حاميءَ جو قلمي بياض.
9. ماستر محمد موسيٰ سومري جو قلمي بياض سنه 1899ع.
10. محترم ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، سب رنگ، حيدرآباد.
11. فقير فتح علي هيسباڻيءَ کان مليل مواد.
12. ڊول فقير، مرحوم عنايت فقير ۽ عابده پروين کان ٻڌل ڪلام.
13. خيرپور ضلعي جي ادبي تاريخ ۽ ثقافت، عزيز الله ميمڻ، 1978ع (قلمي).

ڪلام

خوش خير محمد هيسباڻي

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي حياتيءَ جو احوال

خوش خير محمد هيسباڻي، رئيس غلام حيدر هيسباڻيءَ جو فرزند هو. هو سن 1809ع مطابق 1224ھ ۾، ڳوٺ گل محمد هيسباڻي (ضلع نواب شاھ) ۾ ڄائو. سندس وڏا، اصل ساهيوال جا وينل هئا، ۽ ميان آدم شاھ ڪلهوڙي سان گڏ سنڌ ۾ آيا. خير محمد هيسباڻيءَ شروعاتي تعليم پونئرن جي ڳوٺ ۾ آخوند بخش علي گاڏهيءَ جي مدرسي ۾ ورتي. ان مدرسي ۾ هن قرآن شريف ۽ ڪجهه فارسيءَ جا ڪتاب پڙهيا ويهن سالن کان پوءِ تڳڙن جي ڳوٺ ۾ لڏي آيو، ۽ مولوي عبدالقدوس وٽ تعليم مڪمل ڪيائين.

خوش خير محمد هيسباڻي، نوشهري جي نقشبندي بزرگ، پير شهاب الدين جي فرزند پير عبدالحئي جو طالب هو. ڪن سوانح نگارن موجب، خير محمد جي وڏن جي ان درگاه سان عقيدت هئي. ڪي سوانح نگار لکن ٿا ته خير محمد هيسباڻيءَ جو ان درگاه سان تعلق عثمان فقير سانگيءَ جي اثر هيٺ ٿيو. بهرحال ان ڳالهه تي ڪو به اختلاف ناهي، ته صوفي خير محمد نوشهري جي نقشبندين جو طالب هو. هن ڪيترين ئي ڪافين ۾ مرشد عبدالحئي سان عقيدت جو اظهار ڪيو آهي.

عثمان فقير سانگيءَ سان سندس تعلق گهڻو هو. پاڻ عثمان سانگيءَ جي وفات تي هڪ ڪافي چئي اٿائين.

ڪجهه سال پنهنجي رهبر پير عبدالحئي جي خدمت ۾ گذارڻ بعد صوفي خير محمد حج جي سفر تي روانو ٿيو. اتان موٽڻ بعد سندس مرشد عبدالحئي وفات ڪري ويو، ۽ شاھ نصير ننڍيءَ عمر ۾ گاديءَ تي ويٺو. عثمان سانگيءَ خوش خير محمد هيسباڻي ننڍي شاھ نصير جي سنڀال لاءِ نوشهري اچي رهيا.

شاهه نصير کي ننڍي هوندي کان ئي سنڌي زبان جي هن بي مثال صوفي شاعر جي رهنمائي حاصل ٿي. اڳتي هلي شاهه نصير سنڌيءَ جي صوفياڻي شاعريءَ تي اڻ مڃندڙ نشان ڇڏيا.

صوفي خير محمد جي حياتيءَ ۾ ئي، سنڌ جي ڳچيءَ ۾ غلاميءَ جو ڳٽ پيو، ۽ خيرپور جي مير علي مراد خان پنهنجن سان غداريءَ جي انعام طور خيرپور رياست حاصل ڪئي.

مير علي مراد خان سچل سرمست سان به عقيدت ڏيکاري ۽ سندس فارسي ڪلام ”ديوان آشڪارا“ ڇپايائين. مير علي مراد خان، سچل سرمست جي طالب، نانڪ يوسف سان پڻ تعلقات رکيا ۽ نانڪ يوسف مير علي مراد جي قريب رهيو. ٽي سگهي ٿو ته اها سندس سياسي حڪمت عملي هجي، ڇو ته ان وقت سنڌ ۾ سچل سرمست جي بي باڪ شاعريءَ جي گونج هئي.

صوفي خير محمد هيسباڻيءَ کي به مير علي مراد پنهنجي قريب آندو. ڪن سوانح نگارن جي لکڻ موجب ان قربت ۾ خير محمد جي چاچي جو هٿ هو، جنهن جا خيرپور جي ميرن سان سٺا تعلقات هئا. بهرحال هن آزاد طبع شاعر ميرن جي ”ڪارداريءَ“ جو ڳٽ ڳچيءَ ۾ پاتو، پر اهو تمام ٿوري عرصي لاءِ. هن آزاد طبع ۽ شاعر مزاج صوفيءَ کي نوڪري پانءِ نه پئي. سندس نوڪري ڇڏڻ جي باري ۾ هڪ دل کي ڇهندڙ روايت آهي:

هڪ دفعي صوفي خير محمد هيسباڻي پنهنجي عملي سميت گشت ڪندي، ڪنهن ڳوٺ ڀرسان هڪ ضعيف پوڙهيءَ کي ڏٺو جيڪا مٿن جي پري ڪئي نه پئي سگهي، ۽ مدد لاءِ ماڻهن کي پئي سڏ ڪيائين. هن صوفي شاعر جي حساس دل رجي پيئي، ۽ پاڻ گهوڙي تان لهي، کيس پري کڻائڻ لڳو. مائي سرڪاري ڪامورن جي دهشت کان ڊڄڻ لڳي، ۽ چيائين: ”ابا مون ته ماڻهن کي پئي سڏيو، اوهين ته ڪامورا آهيو!“

پوڙهيءَ جي انهن لفظن، خوش خير محمد جي دل تي ايڏو ته اثر ڪيو جو پاڻ دانهن ڪري چيائين ”چا! ڪامورا ماڻهو

ئي ناهن؟“ ان ئي وقت نوڪري ڇڏي، نوشهري اچي سڄي حياتي شاعري ۽ تصوف لاءِ وقف ڪري ڇڏيائين.

ميرن سان پنهنجي تعلق واري وقت ۾ هن سفارش ڪري ڪيترائي قيدي آزاد ڪرايا. مير علي مراد هن جي ڏاڍي عزت ڪندو هو، ۽ سندس سفارش تي قيدين کي آزاد ڪري ڇڏيندو هو. ماڻهن کي جو اها خبر پئي، سو هر چور چڪار جو مائٽ صوفي خير محمد کي ايلاز منٿون ڪري پنهنجي قيدين لاءِ سفارش ڪرائيندا هئا. آخر مير علي مراد به تنگ ٿي پيو. هڪڙي ڏينهن هن صوفي خير محمد کي سمجهايو، ۽ پوءِ کانئس ڏاڙهيءَ تي هٿ رکرائي واعدو ورتائين ته هو ٻيهر ڪنهن ڏوهيءَ جي سفارش نه آڻيندو. هي فقير اڃا ڏاڙهيءَ تي انجام ڏيئي درٻار مان ٻاهر مس نڪتو ته اتي ئي هڪ پوڙهيءَ اچي الله جو نانءُ وڌس ته مون کي منهنجو پٽ ڇڏائي ڏي. ان ڏم ئي موٽي آيو درٻار ۾، ۽ مير کي ان پوڙهيءَ جي پٽ کي ڇڏڻ جي سفارش ڪيائين. مير علي مراد کلي چيس ته ”فقير، اڃا هاڻي ڏاڙهي ڏئي وئين ۽ هاڻي ئي سفارش ڪڍي آيو آهين!“

خير محمد هيسبائيءَ چيس ته ”پوڙهيءَ الله جو نانءُ وڌو، تارازيءَ جي هڪ پڙ ۾ پنهنجي ڏاڙهي وڌم، ۽ ٻئي ۾ الله جو نانءُ! الله جو نانءُ منهنجي ڏاڙهيءَ کان گرو ٿيو.“ مير کلي اها سفارش به مڃي!

مير علي مراد جي موسيقيءَ جي محفلن ۾ خوش خير محمد هيسبائي پاڻ حاضر رهندو هو ۽ سندس ڪلام پڻ انهن محفلن ۾ ڳايو ويندو هو. انهن ڪچهرين ۾ فقير نانڪ يوسف پڻ ايندو هو.

خوش خير محمد هيسبائيءَ وٽ، سندس ئي ذات وارو هڪ فقير ’پيارو فقير‘ رهندو هو، جيڪو سندس خاص خدمتگار هو، پر چوريون به ڪندو هو. هو هڪ رات جو پل ۾ خير محمد جي جتي پائي چوريءَ تي ويو. پاڳيا پيرا وٺي اچي خير محمد هيسبائيءَ جي جاءِ تي نڪتا، ۽ پيرن واري جتي به سڃاڻائون، پر ان ڳالهه تي

ويساهه ئي نه آين ته اهو خوش خير محمد جو ڪم هوندو. ان تي خير محمد هيسباڻيءَ ڳالهه ڪي تاڙي ورتو. ان پنهنجي منهن پياري فقير کي چيو ته ”غريبن جي گهرن کي ڪاٺ ٿو هڻين، الله جي گهر کي ڪاٺ هڻين ها ته ڪجهه هٿ ته اچي ها.“

خوش خير محمد جي پائرن لاکيرن ۽ هندن جي زمينن تي قبضا ڪيا. ڪيس هليو. پيءُ ڌر خوش خير محمد کي شاهد واريو ته هيءُ سچي شاهدي ڏيندو. ٻئي طرف سندس پائرن طرفان زور پيو ته اسان جي فائدي ۾ شاهدي ڏي. جڏهن فيصلو وقت ڪانئس پڇاڻي ته چيائين ته ”ان زمين ۾ منهنجي پائرن جو پينڊ (پتر) به ڪونهي.“ ان تي زمين مالڪن کي موٽي ملي، ۽ پائر خوش خير محمد تي ڏاڍو ناراض ٿيا.

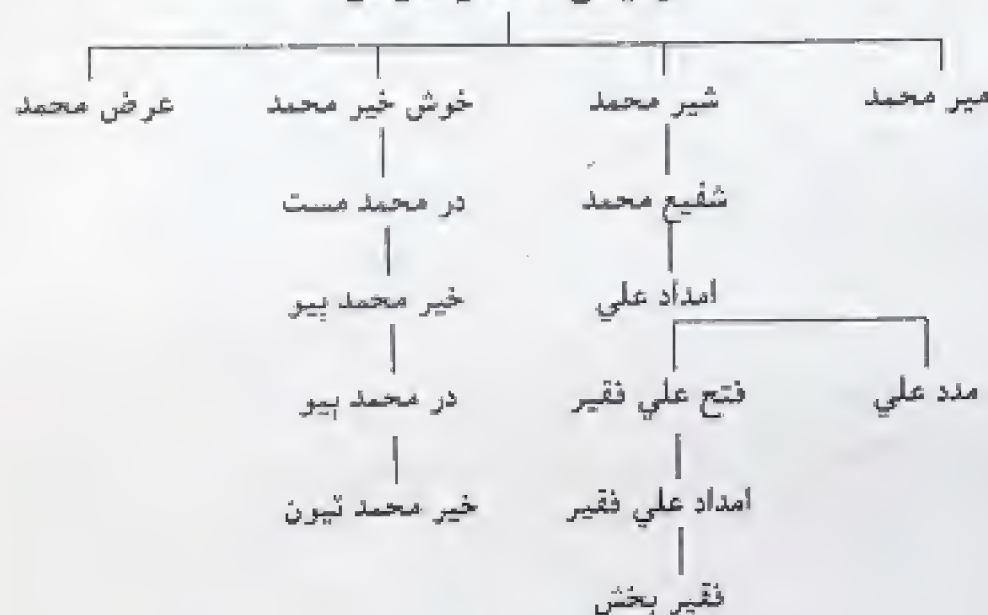
خوش خير محمد هيسباڻيءَ 1294ھ جي 2 محرم تي، ٽڳڙن جي ڳوٺ ۾ وفات ڪئي. عيسوي سن 1877ع آهي. ڪيس ان ڳوٺ ۾ ئي دفن ڪيو ويو. 1905ع ۾ ٽڳڙن جي ڳوٺ کي درياھ پاڻڻ لڳو، ان ڪري سندس لاش کي ڪيرائي خيرپور ضلعي ۾ ڪرونڊيءَ جي ڀرسان دفن ڪيو ويو، جيڪو ڳوٺ اڄ تائين خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي نالي سان سڏيو وڃي ٿو. اتي سال به سال 17، 18 ۽ 19 ذوالحج تي ميلو لڳي ٿو.

خوش خير محمد کان پوءِ سندس پٽ درمحمد گاديءَ تي ويٺو، جنهن کي در محمد مست چوندا هئا. در محمد مست پڻ ڪافيون لکيون آهن. ان کانپوءِ خير محمد پيو گاديءَ تي ويٺو. جنهن بعد در محمد پيو گادي نشين ٿيو، جيڪو پڻ سنڌي، سرائڪي ۽ فارسيءَ جو سٺو شاعر هو. سندس ڪافيون ٿر ۾ اڃا تائين ڳايون وڃن ٿيون. پڻ صوفين جو هڪ عملي مرقعو هو. هر ملندڙ ٿي ”محبوب“ ۽ ”شهناشاهه“ سڏيندو هو. در محمد کان پوءِ هاڻي خير محمد ٽيون گادي نشين آهي.

خير محمد هيسباڻيءَ جي پوئين مان فقير فتح علي هيسباڻي آهي، جيڪو اڳئين زماني جي صوفي فقيرن جو هڪ مثال آهي. هو صاحب هڪ عجيب ۽ بي باڪ شخصيت جو مالڪ

آهي. سندس نڪتا رس پريا آهن ۽ ڪلام صوفيائو. سندس به
فرزند فقير امداد علي ۽ فقير عشاق علي به موسيقيءَ ۽ ادب جو
سنو ذوق رکن ٿا، ان ئي خاندان مان فقير منظور علي هيسبائي
سنو ڳاڻڻو آهي. خوش خير محمد جو شجرو هن ريت آهي :

رئيس غلام حيدر

فقير سائين در محمد (دوم) هيسباڻي جو خانداني سلسلو هيٺ ڏجي ٿو .

حاجي خوش محمد فقير صوفي (اول)

ملنگ بادشاهه مست در محمد فقير اول

فقير خير محمد (دوم)

فقير حب علي

فقير در محمد (دوم)

فقير ملنگ علي

فقير عبدالله

فقير گلشن علي

فقير خير محمد (سوم)

فقير لعل خان

فقير نياز علي

فقير نهال خان

فقير

فقير

فقير

فقير

فقير

فرحان رضوان

راشد علي

فياض علي

بلاول خان

فقير رونق علي

فقير منصف علي

فقير درس علي

فقير احسان علي

فقير انصاف علي

فقير

فقير

فقير

فقير

فقير

فقير

فقير

فقير

فقير

فقير

فقير

جبار علي

عجيب حسين

مشتوق حسين

پرويز حسين

عاشق حسين

ذاڪر حسين

حبيب الرحمان

رحمن علي

سيف الرحمان

آصف علي

عارف علي

خوش خير محمد جي شاعري ۽ مٿس

سچل سرمست جو اثر

خوش خير محمد هيسبائيءَ جي زماني تائين، سچل سرمست سنڌي ڪافيءَ کي ڪيتريون ئي نيون هيٺون ڏئي چڪو هو، ۽ سندس فني توڙي فڪري صلاحيتن جي ڪري ڪافيءَ جي صنف عام ۾ مقبول ٿي ويئي هئي. شاھ لطيف جي شاعريءَ کان پوءِ سنڌي شاعري ارتقا جو هڪ ٻيو اهم ڏاڪو چڙهي چڪي هئي. اُنهن خيالن، هلڪن مترن لفظن ۽ علامتي تصوف جي جاءِ رندائي ۽ بيباڪ اظهار، وچندڙ ۽ گجگوڙ ڪندڙ اچارن وارن لفظن ۽ والھانہ بيخوديءَ واريءَ موسيقيءَ ۽ سڌي سنئين اعلائيءَ شاعري ورتي. غنائي شاعري وائيءَ کان اڳتي وڌي، ڪافيءَ جا ڪيترائي رنگا رنگ گهاڙيٽا پاڻ ۾ سمائي چڪي هئي، سچل سرمست جي ڇڏيل ورثي کان سواءِ خوش خير محمد ۽ سندس ساٿاري سنڌي ڪافيءَ جي صنف سان دلچسپي رکي، ۽ ان ۾ واڌارا ڪندا رهيا. اُن دور جي سڀني ڪافي چونڊڙ شاعرن جي شاعريءَ تي سچل سرمست جو باغياتو ۽ رندي انداز، سندس ڪافين جي گهاڙيٽن جي نواڻ، ۽ سندس اترادي لهجي واري مٺي ٻولي، انهن سڀني صفتن جي گهري چاپ خوش خير محمد هيسبائيءَ جي شاعريءَ ۾ موجود آهي.

پاڻ ڏسي ٿو پنهنجو تماشو

(سچل)

آئين صورت جو سينگار ڪري

پنهنجو پاڻ ڏسڻ لاءِ پير پري

(خير محمد)

سچ ٿا مرد چون ڪنهن کي وڻي نه وڻي

ڪوڙيءَ دوستيءَ جو دم بڻي نه بڻي

(سچل)

سچ ڪنهن نه وڻي سو ته ڪيئن چوان
جيئن ٿو عشق چوي تيئن ٿو پيءُ پوان
(خير محمد)

اگر اثبات ڪو جانو نه هر گز تر گدا هوگا
يقين ڪرنا گدا گر هو و ليڪن خود خدا هوگا
(سچل)

ڪهو تم ڪون جوئنده خداوندا يا بندا هئ
(خير محمد)

اک نه نالا فقير ڪيون سڏاوندئين
عشق دي ميدان وچ مول نه اوندئين
(سچل)

اندر دل دي رکندئين غير
ڪاهي ڪو درويش سڏاوندئين
(خير محمد)

تون ته آدم اصلي ناهين
پول نه ٻئي ڪنهن پل
(سچل)

پنهنجو ٺهارج پاڻ ۾
چولي اندر چئنچل
(خير محمد)

مڻئين ٻنهي ڪافين جو گهاڙيتو، توڙي قافيو ساڳيو آهي،
خوش خير محمد هيسبائيءَ جي هڪ ڪافيءَ تي، سچل سرمست جي
بزرگ، ميان صاحب ڏني فاروقيءَ جو اثر پڻ ملي ٿو:

هڪ من جو موهن مون سان ملي
بي خلق ساري پل ڪلي
(صاحب ڏنو)

موهن ميڏي من پانوڻا
ڪيا ڪريسي لوڪ ايانا

مٿين مثالن مان ظاهر ٿئي ٿو ته خير محمد هيسباڻيءَ جي دور تائين سچل سرمست جي شاعري، عام مقبول ٿي چڪي هئي، سچل سرمست کان پوءِ ايندڙ شاعرن تي خاص طرح خير محمد هيسباڻيءَ جي شاعريءَ تي سچل سرمست جي اسلوب، گهاڙيٽي، توڙي فڪر جي چٽي چاپ آهي. ڪٿي ڪٿي ته خير محمد هيسباڻيءَ جا گهاڙيٽا، خيال ٻولي توڙي اسلوب سچل سرمست وارا آهن، ته ڪٿي وري خير محمد هيسباڻي سچل سرمست جي فڪر، ٻوليءَ يا اسلوب کان متاثر ٿيو آهي، پر گهاڙيٽو پنهنجو استعمال ڪيو اٿائين. خير محمد تي سچل جي همعصر گهرام فقير جو پڻ اثر آهي.

خوش خیر محمد ۽ سندس هم عصر

خوش خیر محمد هيسباڻيءَ جو دور سنڌي ڪافيءَ جي اڀار جو دور هو. انهي دور ۾ اتر توڙي لاڙ ۾، سنڌي ڪافيءَ جا بهترين شاعر موجود هئا. هڪ طرف بيدل، نانڪ ڀرشف ۽ حمل هئا، ته لاڙ ۾ قطب شاهه، پير اشرف ڪاماري وارو ڪافيءَ جي خاڪن ۾ دلڪش رنگ روپ پري رهيا هئا.

ان دور ۾ ڪافيءَ جا شاعر، سڌيءَ يا اڻ سڌيءَ طرح هڪ ٻئي سان لاڳاپي ۾ رهندا هئا. سڌيءَ طرح ائين جو هڪ شاعر هلي ڪري ٻئي شاعر وٽ ويو، ۽ سندن روح رهاڻ ٿي، هڪ ٻئي جون ڪافيون بيت ٻڌائون، ۽ اڻ سڌيءَ طور ان ريت جو هڪ شاعر جي ڪافي مقبول ٿي ڳائڻن ذريعي عام ۾ مشهور ٿي ويئي، ۽ ٻئي شاعر ڪنهن ڏورانهين ڳوٺ ۾ اهي ٻول ٻڌا، ۽ پوءِ انهن ئي ٻولن جي پاران ساڳيءَ طرح تي ڪافي چيائين. ۽ اهڙيءَ ريت هڪ طرز جون ڪي ئي ڪافيون زبان زد عام ٿي ويون.

صوفي خير محمد هيسباڻيءَ جي وقت ۾ به اهڙي ڌي وٺ ٿي - هن صوفي شاعر جي ڪلام ۾ ڪيترائي اهڙا شعر آهن، جن ۾ سندس هم عصرن جي ڪلام جون جهلڪيون نظر ٿيون. اچن- اهو چوڻ مشڪل آهي، ته پهرين اهو ڪلام ڪنهن چيو، ۽ ڪهڙو شاعر ان کان متاثر ٿيو. ڇو ته ان دور جي شاعرن ڪهڙيءَ ترتيب سان ۽ ڪهڙين تاريخن تي ڪهڙيون ڪافيون چيون، اهو اندازو

لڳائڻ مشڪل آهي، ڇو ته ان دور ۾ قلمي نسخن تي شاعر جي ڪلام چوڻ جي تاريخ نه وڌي ويندي هئي. خوش خير محمد هيسباڻيءَ ۽ سندس ساٿارين جي شعر ۾ جيڪي هڪ جهڙيون ڳالهيون آهن، انهن مان اهو پتو لڳائڻ مشڪل آهي ته اهو ڪلام اڳ ۾ خير محمد چيو، ۽ پوءِ خير محمد هيسباڻي انهن کان متاثر ٿيو. اهو معلوم ڪرڻ به ناممڪن آهي، ته هر عصر شاعرن مان ڪو خاص گهاڙيٽو يا ڪا خاص طرز ڪهڙي شاعر ايجاد ڪئي. انهن سڀني ڳالهين هوندي به اها خبر پوي ٿي ته ان دور جا شاعر هڪ ٻئي سان رابطي ۾ هوندا هئا. انهن جو ڪلام سڌيءَ يا اڻ سڌيءَ طرح هڪ ٻئي تائين پهچندو هو، ۽ ان کي پسند ڪري ان پاران ٻيا پنهنجا ڪلام چوندا هئا. ان دور ۾، هميشه وانگر هر عصر شاعر هڪ ٻئي کان متاثر به ٿيندا هئا، ته هڪ ٻئي کي متاثر به ڪندا هئا.

سچل سرمست جو اثر صوفي خيرمحمد هيسباڻيءَ تي ظاهر ظهور آهي! ان کان پوءِ ٻيو شاعر جيڪو خوش خيرمحمد هيسباڻيءَ جو هر عصر هو ۽ جنهن جي ڪلام جي سندس ڪلام سان مماثلت آهي، اهو آهي بيدل.

لڳي ٿو ته هي ڪلام، هنن مان ڪنهن هڪ ٻئي جي شعر کان متاثر ٿي لکيو آهي:

ڪانگ لنوي مٺي لات. مارو مسافر ڄاڻ ڪي ايندا

(بيدل)

ڪاڪيون ڪانگ لنوي ٿو

ايندا اڄ ڪر سڀاڻي.

(خير محمد)

هيٺ ڏنل بيدل ۽ خير محمد جي ڪلام ۾ خيال جي هڪ جهڙائي آهي:

بار برهه دا باري جو ڄاتا

عرش ملڪ افلاڪ نه ڄاتا

عاشق سارا سر تي اُٺايا.

(بيدل)

افلاڪان سر آڇ ڪڙو تا ملڪان منهن نه لائي
اها سڻ ٻار ملامت.

ڪن ڪافين ۾ بيدل ۽ خير محمد جو گهاڙيٽو ، توڙي
قافيو هڪ جهڙو آهي:

دعويٰ دورنگيءَ جي ڇڏي وحدت ڏي ڇت جو چاه ڪر.
(بيدل)

ڪر همت ڇڏ حرص آهي دور دنيا ڌم گذر

(خير محمد)

حسن دا جلوا ڪعبه قبله عشق اسا ڏا امام.
(بيدل)

نينهن پڙهائي نماز ، عشق ٿي آيو امام اسان جو.

(خير محمد)

تخت هزاري دا صاحب ويڪو ڳليان وچ ڦريندا

(بيدل)

تخت هزاري دا مالڪ جانب جوڳي ٿي آيا.

(خير محمد)

بيدل کان پوءِ خوش خير محمد هيسباڻيءَ جو ٻيو مشهور ۽

اهم همعصر نانڪ يوسف آهي. خير محمد ۽ نانڪ يوسف جي

اباڻن ڳوٺن جي وچ ۾ ڪو وڏو مفاصلو نه آهي. ٻنهي شاعرن جو

خيرپور جي ميرن سان تعلق هو، ان ڪري لازمي آهي ته ٻئي شاعر

هڪ ٻئي سان مليا هوندا، روح رهاڻيون ڪيون هونداون ۽ ٻنهي

شاعرن جو ڪلام ڳائڻن ذريعي هڪ ٻئي وٽ پهتو هوندو. هيٺ

ڏنل ڪافين جو گهاڙيٽو ساڳيو آهي، ۽ لڳي ٿو ته هڪ شاعر ٻئي

کان متاثر ٿي اها ڪافي چئي آهي:

سڻي پورب جو پيغام، سامي سنڪ وڃائن ٿا

(خير محمد)

نانڪ نينهن ڪيا نروار ، مر جي رام ريجهائن ٿا.

(نانڪ يوسف)

انهيءَ ساڳئي گهاڙي تي ۽ قافِي تي، ٻن ٻين شاعرن جون
 ڪافيون به آهن، جيڪي پڻ خوش خير محمد هيسباڻيءَ جا هم
 عصر آهن. لڳي ٿو ته اها طرز پنهنجي وقت جي ڏاڍي مقبول
 طرز هئي، جنهن تي ان دور جي مشهور ۽ ماهر ڪافي چونڊڻ
 شاعرن پنهنجا ڪلام چيا. ٻيا شاعر جن جون ڪافيون مٿين طرز
 تي ملن ٿيون، اهي آهن عثمان سانگي ۽ قطب شاه. عثمان
 سانگيءَ ته خوش خير محمد هيسباڻيءَ سان ملاقاتون به ڪيون.
 قطب شاه جي ڪافي هيٺين ريت آهي:

لڳي لاهوتين کي لاڳ، جوڳي من ۾ مچ مچائڻ ٿا.
 (قطب شاه)

نانڪ يوسف ۽ خوش خير محمد جي ڪيترين ئي ڪافين
 ۾ هڪ جهڙائي نظر ٿي اچي.

دم دم اسان ڏي دل تي هڻ تانگهه تيڏي پيارا.

(خير محمد)

دم دم اسان ڏي دل تي سڄڻان ديان ڳالهيان.

(نانڪ يوسف)

دلبر آيا مٺڏي ديس، آمل سيان ڏيوو مبارڪ.

(خير محمد)

دلبر ديس اسڏي آيا، واه برهه دي بهار لڳي.

(نانڪ يوسف)

جيون ڪرامت ڪشف اڪيندي

عاشق ايون نهين لڪيندي.

(خير محمد)

لکا ڪرامت ڪشف مينندي

کنز قدوري هنر بشيندي

(نانڪ يوسف)

عشق جڻيا جس پايا هڻ

تس واه اسلام جڳايا هڻ

(خير محمد)

آج سجن ڪيون نه آيا هئ
ڪنهن ڏوتي ني پرمايا هئ

(نانڪ يوسف)

هر مظهر وچ حاضر هوندي همت دي مرداني وهوا

(خير محمد)

آپ هو يا بتخاني دلبر ، آپ يا مٺ خاني وهوا.

(نانڪ يوسف)

بجليان واه برساتا لايان

ٿا ٿا ناچ نچايا هئ

نال تماشي ٿيا ٿيا.

(خير محمد)

ٿا ٿا ٿا ٿا ٿيا - عشق حق نگاهان .

(نانڪ يوسف)

مٿي ڏنل مثالن مان آخري مثال ۾، موسيقيءَ جو ناچ سان لاڳاپو ظاهر ٿئي ٿو. اها ”نرت تال“ جي موسيقيءَ ۽ ان جا ٻول نانڪ يوسف وٽ عام ملن ٿا، ان ڪري پانڊجي ٿو ته ان قسم جي شاعريءَ ۾، خير محمد تي نانڪ يوسف جو اثر پيو آهي. عثمان سانگي (1778ع - 1860ع) خير محمد هيسبائيءَ جو نه فقط اهر ۽ مشهور هم عصر هو، پر ٻئي مرشد پائي پڻ هئا. هنن جون ملا قانون ۽ ڪچهريون به ٿينديون رهنديون هيون. عثمان سانگي ۽ خير محمد جي ڪافين ۾ پڻ هڪ جهڙائي ملي ٿي. مٿي ڏنل ڪافي، جنهن جي طرز تي عثمان سانگيءَ جي ڪافي پڻ ملي ٿي.

سٺي پورب جو پيغام

سامي سنڪ وڃائن ٿا.

(خير محمد)

صوفي صافئون صاف

خيال سان الف جهڳائن ٿا.

(عثمان سانگي)

اهڙي هڪ ٻي ڪافي پڻ آهي، جنهن ۾ پڻ ٻنهي شاعرن مان ڪو هڪ، ٻئي شاعر کان متاثر ٿيل ٿو ڀانئجي:

ڪيا انصاف ويڪان تيڏي آوڻ دا
ڏاڍا لائق ڪيتي ليئي پاوڻ دا
(خير محمد)

ڏاڍا لڪ ڪيتي ليئي پاوڻ دا
ڪيها عرض پيوئي آوڻ دا

(عثمان سانگي)

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جو عثمان سانگيءَ سان ايترو انس هو، جو عثمان سانگيءَ جي وفات سندس دل کي ڌڪ هنيو، ۽ هن عثمان سانگيءَ جي وفات جي سانحي تي ڪلام چيو:

عثمان عاشق آفرين پنهنجو جسر پروان ڪيئي
منجهه طالب جي توه ۾ نالو صحيح نشان ڪيئي

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي ڪلام تي بلا شاه جي اثر جو اولڙو پڻ پيو آهي. صوفيائي شاعري، خصوصاً وحدت الوجود ۽ ”هم اوست“ جي نظريي واري شاعري ان دور ۾ نه فقط سنڌي ڳالهائيندڙ ايراضين ۾، پر سرائڪي توڙي پنجابي ڳالهائيندڙ ايراضين ۾ مقبول عام هئي. بلا شاه ۽ فرید اڃا تائين سنڌ جي ڳوٺ ڳوٺ ۾ ڳايا ٿا وڃن. بلا شاه جي هڪ ڪافيءَ جو اثر خوش خير محمد تي ٿيو ڏسجي ٿو:

بلا شاه جي هڪ ڪافيءَ جو هڪ بند آهي:

اسان آدم ڪنون اڳي هياسين

آدم سا ڏاڍا جايا

الله آدمي بن آيا.

خوش خير محمد هيسباڻيءَ پڻ چيو آهي ته:

خوشيءَ پنهنجي خاڪ رليا سي

نه ته آدم کان اڳي هيا سي.

خوش خیر محمد جو پوین شاعرن تي اثر:

خوش خیر محمد هيسباڻيءَ جو ڄم 1224ھ آهي، ۽ خواجه فرید 1261ھ ۾ ڄائو. ان لحاظ کان خیر محمد جي عمر ٽيهن سالن کان به مٿي هئي جو خواجه فرید ڄائو هئو. خوش خیر محمد جي ڪلام ۾ به ڪافيون اهڙيون آهن، جن مان ظاهر ٿئي ٿو ته انهن جو اثر خواجه فرید تي پيو ڇو ته خوش خیر محمد شاعريءَ جي چوٽ تي هوندو هو ته خواجه فرید جو جنم ٿيو.

خوش خیر محمد چيو آهي:

رند روز شب آهن سدا وحدت جي واديءَ ۾ غرق.

خواجه فرید جو ڪلام آهي:

آهن قلندر روز شب پنهنجي خوديءَ ۾ خود غرق.

مٿين ڪلام ۾ نه فقط وزن، بهر، گهاڙيٽو ۽ مزاج

ساڳيو آهي، پر قافيو به سا ڳيو آهي، ائين ٿو لڳي ته خواجه فرید

خوش خیر محمد جي ڪلام جي طرح تي لکيو آهي.

سهڻي صورت ویک سبحان ڪهون

اي جهان سارا لا مکان آيا

(خوش خیر محمد)

بن دلبر شکل جهان آيا

هر صورت عين عيان آيا

(خواجه فرید)

مٿين ڪافيءَ ۾ به خواجه فرید، خیر محمد هيسباڻيءَ جو

اثر قبول ڪيو آهي. مولوي عبدالغفور همايوني به ڪافيءَ جو

مشهور شاعر آهي، ۽ هن انهيءَ صنف ۾ ڪافي نواڻ پيدا ڪئي

آهي. خوش خیر محمد هيسباڻيءَ جي ڪلام کيس به متاثر ڪيو

آهي. خوش خیر محمد جي ڪافيءَ جا مصرعا آهن:

تنهنجي پنڀڙين جا پيڪان چوان

اهي ننڍڙا بڙچون بان چوان

تنهنجا ابرو سيف ايران چوان

ڪيڏو کيس ڪري ڪن دست دليون.

مولوي عبدالغفور همايونيءَ جي ڪافي آهي :
 تنهنجي صورت گل گلاب چوان
 يا ملڪ سندو مهتاب چوان
 تنهنجي قد سڌي ڪي ڪان چوان
 يا بيشڪ الف ايران چوان

خير پور جي هڪ شاعر سبحان فقير به خير محمد جو اثر قبول ڪيو آهي:

محبوب جي ميلاپ جي قاصد خبر ڏي ڪا ڪري
 (سبحان فقير)

طالبن توحيد جي آندي خبر خاصي ڪري
 (خير محمد)

ساڳيءَ طرح مير راز محمد تي پڻ مٿينءَ ڪافيءَ جو اثر معلوم ٿو ٿئي، جو ساڳئي ئي رنگ ۾ مير راز محمد چوي ٿو ته :
 قاصد ادا وڃ يار ڏي، آڻج اوڏانهن خوش خبر
 سنڌ جي هڪ ٻئي اهم شاعر حسن بخش شاهه ڊنڙي واري پڻ خوش خير محمد جو اثر قبول ڪيو آهي. حسن بخش شاهه جي هڪ ڪافي آهي :

هن عشق جي آڙاه ڪئين هزار بهڳڻ ٻاريا
 اها ڪافي خوش خير محمد جي هيٺينءَ ڪافيءَ کان متاثر ٿي چيل ٿي لڳي:

انهي سيف ابروءَ جي سوين مانجهي هزارين ماري
 خيرپور جا ٻيا به شاعر، مير امير علي ٽالپر ۽ قائم فقير پڻ خوش خير محمد هيسباڻيءَ کان متاثر ٿيا آهن.
 مير امير علي ٽالپر جي هڪ ڪافي:

عشق اچي تڏهن سر نائن ٿا
 جڏهن موت حياتي پائن ٿا

خوش خير محمد جي هن ڪافيءَ کان متاثر ٿيل آهن:

جڏهن هر صورت حق پائن ٿا
 تڏهن صوفي اچي سر نائن ٿا

قائم فقير جي ڪافي آهي :

تنهنجي حسن ڪيا حيران سوين سلطان چوان.

اها ڪافي خوش خیر محمد هيسباڻيءَ جي مشهور ۽ مقبول ڪافيءَ ”پسي صورت جو سلطان هم حيران لڳي“ تان متاثر ٿيل آهي. خوش خیر محمد جي ان ڪافيءَ جي گهاڙيئي جي سونهن سنڌ جي ڪيترن ئي شاعرن کي متاثر ڪيو، ۽ ان کان پوءِ ڪيترن ئي شاعرن ان طرح تي ڪافيون چيون.

خوش خیر محمد هيسباڻيءَ جي ڪلام جي اڀياس مان ظاهر ٿو ٿئي ته مٿس سچل سرمست جو گهرو اثر آهي، ۽ هو پنهنجي هر عصرن سان سڌيءَ اڻ سڌيءَ طرح رابطي ۾ هو، ۽ انهن مان ڪن کان متاثر ٿيو آهي ۽ ڪن کي متاثر ڪيو اٿائين، ۽ پاڻ کان پوءِ ايندڙ شاعرن تي به گهرو اثر ڪيو اٿائين.

مرشد سان عقيدت ۽ دوستن جي ياد:

خوش خیر محمد هيسباڻي نظرياتي طور نوسهري جي پير عبدالحئي جو مريد هو، ۽ جا بجا ان جو ذڪر ڪيو اٿائين.

خير محمد شاهه عبدالحئي دي

بره لائي برسات

* * *

خير محمد هر فقر جو خادم نوشهري سيس نوايو

* * *

خير محمد شاهه عبدالحئي دي در دي ان مٿن پردي

* * *

خوش خیر محمد مله خريد بندو

آهي عاشق عبدالحئي سندو

* * *

هونئن خير محمد دونو جڳ ۾ عشق عجب سرمايا هئ

عاشق عبدالحئي ميري گر ايوين اک سٿايا هئ

پنهنجي مرشد، شاهه عبدالحئي جي خاندان مان، پير نول گهوٽ

به خير محمد جي ئي حياتيءَ ۾ ڄاڻو، جنهن جي چمڻ تي هن لکيو:

نول گهوت نوشهري دي وچ
ڪيٽان عشق آباديان

سنڌ جي ٻين ماڻهن وانگر خوش خير محمد قلندر شهباز
سان به عقيدت رکندو هو، ۽ ان جو اظهار هن مشهور ڪافيءَ ”اچي
حاضر حسيني تي قلندر لال مروندي“ ۾ ڪيو آهي.
هڪ ٻيءَ ڪافيءَ ۾ هن خواجه عبدالله کي ڳايو آهي، جنهن
لاءِ لطف الله بدويءَ لکيو آهي ته ”هراٺ جو رهڻ وارو هو، ۽
ڪاملن مان هو.“

عثمان سانگيءَ سان به خاص رهاڻيون هئس. عثمان جي
وفات تي هيٺيون ڪلام چيو اٿائين:

عثمان عاشق آفرين
پنهنجو جسر پروان ڪيائين

خوش خير محمد جي رومانويت:

خوش خير محمد، سنڌي توڙي سرائڪي ڪافين ۾ هڪ
نئين اسلوب، توڙي نئين تاثر جو اظهار ڪيو. خير محمد
هيسباڻيءَ جي ڪافين ۾ هر موضوع تي رومانويت جو وڻندڙ
رنگ چڙهيل ملندو. اهو اثر، سندس هر عصرن توڙي ڪائنس اڳ
آيل شاعرن وٽ پڻ ملي ٿو، پر ڪٿي ڪٿي، ۽ اهو ايترو رچيل نه
آهي، جو انهن شاعرن کي رومانوي شاعر ڪري ليکجي. شاه
لطيف توڙي سچل سرمست تصوف تي رومانويت جو پوش
چاڙهيو، ان اسلوب جي چوٽ خير محمد هيسباڻيءَ وٽ ٿي. خير
محمد جي هر ڪافي مجاز جي رنگ ۾ رنگيل آهي. هن وٽ
سونهن جو بيان سراپا تائين وڃيو پهچي. هن کي صوفيائي
فلسفي، هم اوست جي ڳوڙهن ۽ منجهيل مسئلن جي بيان ڪرڻ
وقت به پرينءَ جا پار نظر ٿا اچن. اتر توڙي لاڙ ۾، ان اسلوب جي
انتها هن شاعر وٽ ئي نظر اچي ٿي. سندس ڪي ڪافيون ته انتها
پسند رومانويت Extremist Romanticism جو اظهار آهن:

عشق سارا تقدير، متان ڪو تدبير هلاوي

يعني عشق اڻ ٿر آهي ان اڳيان ڪا به تدبير نٿي هلي
سگهي هت پير هڻڻ اجايو آهي ڦاسڻ کان پوءِ ڦٽڪڻ جو ضرور
ڪونهي.

رمزن غمزن جهرمر لائي
ڪوئل قمريءَ ڦر ڦر ڳائي
مينا طوطي مست ٿي آئي

هن بند ۾ نه فقط هڪ خوشگوار ماحول پيدا ڪيو ويو
آهي پر لفظن جي هڪ ٻئي سان لاڳاپي - (رمزن، غمزن، قمري، ڦر
ڦر) اٿاھ موسيقيت پيدا ڪري ڇڏي آهي.

آتش بازي عشق اٿاري
پڇو پتڱن کان اها سڌ ساري
اول اٿئي آڙاھ خليلي
پوءِ برھ ۾ باغ بهاري

هن سڄيءَ ڪافيءَ تي مجاز جو رنگ چائيل آهي:

ڪي جو ڪالھ اڪيون ڏسي آيون
هاڻي رهن نه ٿيون ڪنهن جي رايون
بعضي چوري بعضي زوري
ڪا جا لڳي اٿن عشق جو لوري
راز وڏي ته ريجهايون

ساڳيءَ طرح هيٺين ڪافين ۾ عشق ۽ ”عقل“ جي موضوع
کي ڪهڙي نه پياري انداز ۾ بيان ٿو ڪري. اهو موضوع هن
ڪافيءَ ۾ نت نئون ٿو لڳي.

عشق اچي مون سان ڪيون ڳالهيون
ڏسڻ نه جهڙيون، سلڻ نه جهڙيون
هر دو جهان جي حجابن واريون
سڀ پٿر اچي پيون
علم عقل جو اڳ ٻڌيون سي
نيهن سڻايون نيون

حسن جون فوجان سر عشاقن
اچي امالڪ پيون.
خوش خير محمد قبل ماضيءَ جون
حال وحدت ۾ ويون.

هيٺين سرائڪي ڪافي، تشبيهن جي ڪري رومانويت جو
خوبصورت مثال ٿي پئي آهي:

وه سیر چمن، گلزاري وي
مست اکين مخمور ويڪو
جوڙ محبوب آون جهڙ بادل
زلفان ميگه ملهاري وي
چشمان ڪجل دا ڪلور ويڪو
حسن ديان بجليان برهين واليان
آون بي اختياري وي
تجليان سي ڪوه طور ويڪو

هيءَ ڪافي، خوشبو، رنگ ۽ سونهن جو سهڻو ميلاپ ٿي اچي:

چٽي زلف اتي رخسار ميان
ڪڍي ڪا ڪل بره بازار ميان
هر جاءِ حسن دي هوءِ ويڪو
سارا ملڪ مڙئي خوشبوءِ ويڪو
واه واه حسن هپڪار ميان
جيون عنبر مشڪ تتار ميان

مٿي ڏنل سڀني ڪافين ۾ رڳو مجازي رومانويت آهي.
انهن ۾ تصوف جا پيچيده خيال آهن، پر انهن کي ثانوي حيثيت
آهي. هنن سڀني ڪافين تي مجاز جو رنگ غالب آهي. هنن ڪافين
۾ خير محمد جو محبوب انسان آهي، ڪارين ڪجلين اکين وارو،
رخسارن وارو، جنهن جا زلف ميگه ملهار آهن، جتي اڪيون
ڪڏهن چوريءَ، ته ڪڏهن زوريءَ وڃيو اٿڪن.

هنن ڪافين ۾ مجاز جو هڪ نئون نڪور، مترنر ۽
تاثراتي اظهار آهي. اهو اظهار، ساديءَ، سلوٽيءَ، پر شاعراڻيءَ

ٻوليءَ ۾ ڪيڙ آهي. انهن ڪافين ۾ اوچتي من اچل آهي. ڪٿي
ڪٿي فارسي روايتن توڙي لفظن جو جهلڪو آهي.

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي هيٺين ڪافي، انهن
سنڌيءَ ۽ سرائڪي ڪافين ۾ مٿڀري رهندي، جيڪي ڪنهن سهڻي
جي سونهن کي بيان ڪرڻ لاءِ چيون ويون آهن. توڙي هن ڪافيءَ
۾ مڪمل طور تي ”سراپا“ جي ٽيڪنڪ ناهي، پر اهو رنگ
موجود آهي:

ويڪن نال دلين لٽ نيندا هئ
چشمان چست جڏان ول چئيندا هئ

اڪيان مست قدح مخمور ڏونهين
نينان نور پريان گهتن گهور ڏونهين
نازان ناز ڪرن چڪ چور ڏونهين
جڏهن ڌار ڪجل دي ڌريندا هئ

لب لعل سونهن سرخي نال اوپر
بنيا نيلم دانه خال اوپر
ويڪو غنچ دهن مشڪ مثال اوپر
هڻ پان مساک مليندا هئ

بئسڙ بيٺي نقش نراڙ بنيا
جهالڙ جهومڪ جهومر دار بنيا
دهري دام دلين هس هار بنيا
ڳل مالها پاڪي مريندا هئ

خوش خير محمد ڪيهي بات سلي
جيوين شيش محل ۾ شمع ٻلي
اٿان ذات صفات دا هل هلي
نجن اقرب آپ اليندا هئ

هن ڪافيءَ ۾ اکين، چپن، نراڙ ۽ وات سراپا جو حصو آهن، ته پان، مساڳ، بئسڙ ۽ هار سينگار جي شاعريءَ جا لوازمات آهن. هيءَ ڪافي نه فقط ”سينگار“ ۽ ”سراپا“ جو سهڻو ميل آهي پر ان سان گڏ فارسي ۽ هندي شاعريءَ جي روايتن جو حسين امتزاج پڻ. هن ڪافيءَ ۾ غنچءَ دهن به آهي ته ساڳيءَ سٺ ۾ پان ۽ مساڳ پڻ. هن ڪافيءَ جي آخري بند ۾ جيڪو عڪس پيش ڪيو ويو آهي، اهو نه فقط انوکو آهي، پر ڪمال جو پڻ:

خوش خير محمد ڪيهي بات سلي
جيوين شيش محل ۾ شمع ٻلي
اٿان ذات صفات دا هل هلي
نحن اقرب آپ اليندا هٿ

شيش محل ۾ شمع جو ٻرڻ - لامنتها Infinity عدد ۾
عڪس - روشنن جي نه ڪٽندڙ جهرمر.

فارسي شاعريءَ جو اثر:

خوش خير محمد هيسباڻيءَ ڪافين ذريعي فارسي شاعريءَ جي ڪيترين ئي روايتن کي سنڌيءَ ۾ آندو آهي. هن سچل سرمست جي تقليد ۾، فارسي بحر وزن ۾ ڪافيون لکيون آهن، جيڪي ڳائڻن ته ڪافيءَ وانگر ٿيون، پر انهن جو گهاڙيتو، وزن توڙي قافيي جي ترتيب فارسي آهي، جيئن:

سرڪ تي ساقي مٽي ٿو ڏس متارن جا مٿا
اصلئون اهو آئين تن خرچن ٻئي ناڻي نٿا.

هن ڪافي - غزل ميل ۾ موڪيءَ جو موضوع آهي، جيڪو اڳي ڪنهن شاعر شايد ئي انهيءَ هيئت ۾ سمايو هجي. اهو پراڻي مضمون کي نئين انداز سان پيش ڪرڻ جو سهڻو تجربو آهي. ان قسم جا گهڻائي ڪلام آهن، جيڪي ڪافي غزل جو ميلاپ آهن:

هن سيف ابروءَ جي سٽي مانجهي هزارين ماري
ڪي ماري ڪي جياريا ڪي عشق جا آزاريا

خير محمد هيسباڻيءَ جي شاعريءَ تي فارسي شاعريءَ جي اثر جو پيو نمونو آهي. سندس ڪلام ۾ فارسي تشبيهه، تلميح ۽ ترڪيبن جو استعمال. خير محمد جي دور توڙي ان کان پوءِ جي دور تي فارسي شاعريءَ جو اثر غالب پوندو رهيو، پر ڪيترن شاعرن وٽ فارسي رنگ ڪري ايتري ته اوڀرائي ڄاڻجي ويئي، جو سنڌي شاعريءَ جو اصلي هڳاءُ ڊڄي ويو ۽ ائين پيو لڳي ڄڻ اها شاعري سنڌ جي زمين جي ئي ناهي. خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي ڪلام ۾ جن ڪافين تي فارسيءَ جو اثر آهي، انهن مان اڪثر ڪافين ۾، هن فارسي لفظن، تلميح، توڙي ترڪيبن جو استعمال اهڙي فنائيتي نموني سان ڪيو آهي، جو انهن ۾ اها اوڀرائپ محسوس نٿي ٿئي. اهڙيون ڪافيون ڪي ورلي لينڊيون، جن ۾ اها اجنبيت محسوس ٿيندي، نه ته خير محمد فارسي روايتن کي متوازن حد تائين استعمال ڪيو آهي:

عشق فرض اچي ادا ڪيو ميان

ابروءَ جي محراب ۾.

ابرو ۽ محراب، ٻئي فارسي آهن، ۽ اها تشبيهه پڻ فارسي شاعريءَ جي آهي:

مزگان نينان ڪئي وير ماريئي

ابرو قوس قزح دي ڪمان آيا

هن ۾ مزگان، قوس قزح ۽ ڪمان جي تشبيهه فارسي آهي، اها ست ڪجهه اوڀري لڳي پيئي.

چئي زلف اتي رخسار ميان

ڪڍي ڪاڪل برهه بزار ميان

مزگان مورچي صفان ٻڌ جوڙ ڪڙن

عاشقان نال امالڪ روز لڙن

چئي نين تفنگ نروار ميان

ابرو سيف ستن ڏو پار ميان.

هن فارسي ۽ سنڌي روايتن جو استعمال متوازن آهي. ڪاڪل آهن نه برهه جي بزار به آهي، نين تفنگ آهي ته ڏوپار به آهي.

هووين غبغب دي وچ غرق ايوين
هويا مشتاقان دا مرڪ جيوين
جيوين حسن دفتر وچ ورق ايوين
تنهن ڪون ڄام جما ڄم ڄم دا هئ.

هن بند ۾ غبغب ۽ ڄام جما ڄم ڄم دیر هضم پيا لڳن.

تحقيق طوبا دا نهين رايا
سانون ڪاڪل سنبل دا سايا
جيڪو حسن دي حيرت وچ آيا
تنهن نون خيال زلف ڄم ڄم تا هئ.

اهي ئي به ٿي مثال آهن، جن ۾ خوش خير محمد
هيسباڻيءَ جا استعمال ڪيل فارسي لفظ اوڀرا ۽ دیر هضم پيا
لڳن، نه ته هن جيڪي به فارسي لفظ يا ترڪيبون استعمال ڪيون
آهن، اتي انهن کي سنڌي رنگ ۾ رنگي ڇڏيو اٿس:

لب لعل سونهن سرخي نال اوڀر
بنيا نيلم داڻا خال اوڀر
ويڪو غنچ دهن مشڪ مثال اوڀر
هڻ پان مساک مليندا هئ.

هندي شاعريءَ جو اثر:

هندي شاعري شروعات کان سنڌي شاعريءَ تي اثر انداز
رهي آهي. قاضي قادن کان سچل سرمست تائين اهو اثر ملي ٿو ۽
پوءِ به قائم رهيو. خوش خير محمد هيسباڻيءَ کان اڳ روحل فقير
هنديءَ ۾ ڪلام چيو ۽ ڪتاب لکيا. خير محمد جي همعصر نانڪ
يوسف پٽ هندي ٻائيون چيون ۽ هنديءَ ۾ شيد لکيا، هندي شاعريءَ
جو اثر صوفي خير محمد هيسباڻيءَ تي به جاڳا ملي ٿو:

عشق جڻيا جس پايا هئ

تس واه اسلام جڳايا هئ

واه اسلام جڳايا هئ، مر جي رام ريجهايا هئ
 ڪهان هئ گنگا ڪهان هئ جمنا ڪهان ري ڪاشي جايا هئ
 تجھ ۾ تڪيا تجھ ۾ تيرٿ آپ ۾ آپ سمايا هئ
 هيءَ ڪافي نه فقط هندي رنگ ۾ رڱيل آهي، پر ”ويدانت“
 ۽ ”تصوف“ جو سهڻو ميلاپ آهي. اهي ٻئي تحريڪون، سنڌي
 ڪلاسيڪي شاعرن وٽ ملي، رواداريءَ واري ۽ بي تعصب دور
 جي نشاندهي ڪن ٿيون.

رام سمرڻي سجاڳ پوري دل
 رين ستي ساري رات گذر گئي هئ
 جا ڪي ملو تم ساڌو ڪي سنگت
 ليڻي صاحب ڪا سهاڳ.

.....

اي جڳ سارا جان سڀنا
 اسي نيند ۾ ڪيون سوتا
 سنجھ پڙي تم سوتي سوتي
 رين گجري اب ڪيون روتا.

خير محمد لاءِ رام ۽ جڻيو به هڪ علامت آهن، ته هن لاءِ
 محمد مير به علامت آهي. اهي علامتون ڪنهن حسين جميل
 حقيقت جون، جيڪا ازلي ۽ ابدي آهي، جيڪا محبت آهي، جيڪا
 پيار آهي، سنڌ ۾ پيار، امن، محبت، رواداري، همدردِي، ۽ پاڻيچاري
 جي وڻندڙ ماحول پيدا ڪرڻ ۾ خوش خير محمد جهڙن صوفي
 شاعرن وڏو اهم ڪردار ادا ڪيو.

خوش خير محمد ۽ ظاهري علم

فقير خوش خير محمد هيسباڻيءَ، سچل سرمست وانگر
 پنهنجي صوفيائي اعتقاد جو ڪلايو ڪلايو اظهار ڪيو آهي. سندس
 ان قسم جي اظهار ۾ بي باڪي آهي. هن وٽ، ان وقت جو رائج
 علم، ظاهري ڏيکءَ واري معتبري ۽ مذهبي ڪٽر پڻي کان بيزاريءَ
 جو اظهار آهي. هن وٽ ڪشف ۽ ڪرامت ڪرڻ وارن ۽ مشائخن

لاءِ نفرت جو اظهار آهي. (حالانڪ اڳتي هلي، خير محمد هيسباڻيءَ جي وفات کان پوءِ سندس معتقدن هن کي وڏو ڪشف ۽ ڪرامت جو صاحب بنائي ڇڏيو.) هو چوي ٿو:

جيون ڪرامت ڪشف اڪيندي
عاشق ايون نهين لڪيندي
ڪاڻ مشائخي ڪين ڏهاڪي
ڪوڙي خاص بناون ڏاڪي
پرت بنا سڀ ڪوڙي پهاڪي
پوک برهه دي نهين پنڪيندي.

خير محمد وٽ، ڏهاڪا ڪڍڻ، ۽ ممبر جي ڏاڪن تي چڙهي وعظ ڪرڻ کان برهه جي پوک پوکڻ بهتر آهي.

هيٺينءَ ڪافيءَ ۾، عشق ۽ عقل جو مقابلو آهي. (صوفين لفظ عقل کي Wisdom جي معنيٰ ۾ نه، پر ظاهري ڪٽر پٿي واري علم جي معنيٰ ۾ استعمال ڪيو آهي.) عقل روايتي ڪتابن جو، ممبر جو، واعظ جو، ته عشق صوفي جو. عقل جيڪو نفرت سڀڪاري ٿو، عشق آڏو عاجز ٿيو پوي.

عشق جڏهن ٿيا آ اظهارا
گر هويا تڏهن عقل ويچارا
عشق ممبر چڙهه بنا واعظ
ويڙهه چلڻي سڀ وهيان ڪاغذ
پڇ پري ٿيا علم سونهارا

جڏهن عشق آيو، ته عقل پنهنجا ڪاغذ سهيڙي پڇي ويو، ۽ ممبر خالي ٿي ويو. عشق ان ئي ممبر ٿي چڙهي واعظ بنجي ويو.

ول ول مسئلي وعظ سڻيندئين
بنا عشق دا پڙهيا نهين
هٿ وچ تسبيح ڪرين طمع دي
من محبت وچ مڙهيا نهين
ٻڌ دستار ممبر تي بهندئين
چاڙهي عشق دي چڙهيا نهين

پيئڻ پيارڻ کان صوفين ڪڏهن به نه ڪٿايو آهي. سنڌ جي
 اڪثر صوفي شاعرن لاءِ اهڙيون روايتون آهن، پر پوءِ ظاهري علم
 وارن انهن کي بدعت سمجهي، انهن روايتن جي ترديد ڪئي آهي
 خوش خير محمد هيسباڻي ان معاملي ۾ پڻ بي باڪ ۽ کليو ڪلايو
 اقرار ٿو ڪري ته:

برحق بدعتي آهيون مولِي موليٰ تو سنڌا

سرڪي سوائيءَ جي پيئون

تڏهن صاف ٿئي سارو هيئون

هن ڪيف ۾ ڪو دم جيئون

ٿين عشق عقل جا سنڌا

خوش خير محمد هيسباڻيءَ، ڪافيءَ جي صنف ۾، خمرين
 جي روايتي فارسي شاعريءَ واري موضوع کي آندو آهي. اهو تجربو،
 هيئت توڙي مضمون جي لحاظ کان هڪ انوکو تجربو آهي.

مءِ دي نال جنهان مءِ مٽي

تنهان نينهن ننگ ناهيا

هڪ مءِ مست ڪريندي پيخود

ڏوجھري ڪري دل ڪٽي

جنهن فرق فرعون پوڙايا

هڪ مءِ تحت الثري سڏيندي

ڏوجھي وصال جي وٺي

جنهن سوليءَ تي سر چڙهايا

هڪ مءِ شرح منظور نه ڪيتي

ڏوجھي علم عقل هئ سٽي

عشق دا اپنا رايا

ظاهر جي پارسائن جي ٻاري ۾ هو چوي ٿو:

اندر دل دي رکندئين غير

ڪاهي ڪون درويش سڏيندئين

سینا اپنا صاف نه رکندئين

ڏوندي اندر وچ رکندئين ڏير

ٻاهر ڪون دل ڪيس مليندئين.

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي ٻولي:

صوفي خير محمد هيسباڻيءَ جي ٻولي سرائڪي ۽ اترادي آهي. هو پاڻ وچولي جو هو. پر هن جي لهجي ۾ هنڌ هنڌ اترادي اهڃاڻ ظاهر پيا آهن:

لکين پوشاڪان پهرين ٿو
ته به عشق چوي ٿو يار اجهو

.....
مرد ٿي ميخاني ۾، آلا جي هيٺون تون لنگهي

.....
پڙهين ٿو نمازون نفس لڻ من مون ملن حوران قصور
مٿي ڏنل سڀن ۾ ”پوشاڪان“، ”صفان“، ”هيٺون“ ۽
”حوران“ خاص اترادي لهجي جا اهڃاڻ آهن.

اترادي ۽ سرائڪيءَ سان گڏ، جيئن مٿي ڄاڻايو ويو آهي،
تيئن ڪٿي ڪٿي هن جي ٻولي فارسيءَ جي اثر هيٺ آهي، ڪٿي
وري هندي اثر قبول ڪيو اٿس. اهڙا مثال ٿورا آهن جو خير محمد
هيسباڻيءَ ڌاريو اثر قبول ڪيو هجي. عام طور تي خوش خير
محمد هيسباڻيءَ جي ٻولي سادي، سلوڻي عام فهم، بامحاورِي ۽
مترنم آهي. اهو ئي سبب آهي، جو سندس ڪافيون اڄ تائين عام
مقبول آهن ۽ بهراڙين جي محفلن ۾ ڳايون وڃن ٿيون.

خوش خير محمد جا گهاڙيتا:

خوش خير محمد جي ڪلام ۾، ڪيترين ئي ڪافين جو گهاڙيتو
نرالو آهي. هن ڪافين جي ترتيب ۽ هڪ بند ۾ مصراعن جي تعداد
۾ ڦير گهير ڪرڻ سان ڪيترائي نوان نمونا ايجاد ڪيا آهن. ڪافيي
جي نشست مان نرالي موسيقيت پيدا ڪرڻ خوش خير محمد جو
خاص فن آهي:

پسي صورت جو سلطان هم حيران لڳي
جن ملائڪ حوران پريون
هر هڪ ٿي حيران پڙهڻ سبحان لڳي

هيءَ ڪافي، خير محمد جي مشهور ترين ڪافين مان آهي جنهن جي پاران ڪيترن ئي شاعرن ڪافيون چيون آهن ۽ اڄ تڪنڪ جي پيروي ڪئي آهي، جنهن جي ايجاد خوش خير محسوس ٿيڻ لڳي.

هن ڪافيءَ ۾ هڪ رواجي قافيو آهي ۽ ٻيو اندروني قافيو، پر ٻئي قافيا ساڳيا آهن. اهو ڏکيو ڪم آهي جو سٺ جي ڀي ۾ به ساڳيو قافيو هجي، ته سٺ جي پڄاڻيءَ تي پڻ ساڳيو قافيو ورجائجي.

هڪ ٻي ڪافي آهي:

من موهيو تنهنجي تار، ميان مَ رُسي منگتو

گهر جيڪي گهرڻو هجي، موت نه مڱهار

لاڻي جيءَ سان جنگ تو

هن ڪافيءَ ۾ به ٻه ڪافيا آهن، پر ”منگتو“ سان ”جنگ تو“

۽ جنگ تو، جا قافيا ڏاڍا وڻندڙ ٿا لڳن.

هيٺيون ڪلام ڪافي-غزل ميل جي نموني جو آهي:

ردم، موسيقيت توڙي اندروني قافيني جي ڪري نه فقط هڪ

خاص قسم جي ”لڳ“ وارو ماحول پيدا ٿو ڪري، پر هڪ خاص مو

پڻ تخليق ٿو ڪري:

اجهو يار آيو اوهان ڇا ٿا پانيو

پياريو پياڪن صبح جو سوايو

صبح جو سوالي منگتو موالي

ڪڏهن ڪين خالي وٿان تو ورايو.

هيٺين ڪافيءَ ۾ رواجي Regular قافيو هر بند ۾ ٻه دفعا ٿو اچي.

قافيني جي ترتيب a a b b a a واري آهي ۽ وراڻيءَ (ٿل) سان به

جون آخري ٻه مصرعون هر قافيه آهن. رواجي طرح ٿل سان بند جي

آخري هڪ مصرع هر قافيه هئڻ ضروري آهي:

سامو ريءَ منهنجي ڪانه سري

ٻيو پرت ريءَ ٻيو ڪير پري

لڳي اتر پوي سيءَ سيارو
 اوچڻ غشق ريءَ پائنين پيو بارو
 لڙ لهريون جتان ڪن ڪري
 گهور ڏسيون سي گهير گهري
 ساهڙ ريءَ منهنجي ڪانه سري

هن ڪافيءَ جو گهاڙيتو به نرالو، وڻندڙ ۽ سهڻو آهي:

چڻي زلف اتي رخسار ميان
 ڪڍي ڪاڪل برهه بزار ميان
 مزگان مورچي ٻڌي صفان جوڙ ڪڙن
 عاشقان نال امالڪ روز لڙن
 چڻي نين نسنڱ نروار ميان
 ابرو سيف سڻن ڏوپار ميان

انهيءَ ڪافيءَ ۾ به، وراڻيءَ (ٿل) کان اڳ اچڻ واريون به
 مصراعون وراڻيءَ سان هم قافيه آهن.

هيٺينءَ ڪافيءَ جو گهاڙيتو ته بنهه نرالو آهي. هر بند ٽن
 مصراعن جو آهن. مائراڻن جو تعداد پهرينءَ کان ٽينءَ مصرع تائين
 ترتيب وار گهڻبو ٿو رهي ۽ اهڙيءَ طرح هڪ عجيب لطف ڏيندڙ ۽
 مترنم صنف ايجاد ٿي پيئي آهي:

آيا رهبر اڄ رات
 موري گهر شاديان
 ڏونهين جهانين وچ نه لپن
 درد جيهي درجات
 عشق آباديان
 نال عشاقان ناز ڪريندئين
 لن تراني لات
 مئن مرجانديان.

هيٺين ڪافيءَ ۾ به هڪ نئون ردم آهي. اهو نئون ردم، رڳو
 گهاڙيتي ۽ قافيه جي ترتيب جي فنائتي استعمال جي ڪري آهي:

قدم ڪڏاوي دار تي چڙهاوي
 جوئي ڪوپا جوان سوئي سر سبحان
 ممڪن هئ امڪان جنهنندا
 مڪان هئ لامڪان تنهنندا

منصب پاوي آوي جاوي
 سرت رکي سيلان
 سوئي سر سبحان

نانڪ يوسف وانگر، خير محمد هيسباڻيءَ وٽ به نرت (Dancing Tune) موجود آهي، جنهن جي اچارڻ سان ئي ناچ جو تصور اڀري ٿو اچي:

سمن تي سارنگ آيا هئ

محفل سڀ موجود مهيا

بجليان وه برساتان لايا

ٿا ٿا ناچ نچايا هئ

نال تماشي ٿيا ٿيا

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي هڪ ڪافي اهڙي آهي جنهن کي ”ڌمال ڌن“ چئي سگهجي ٿو. ان ڪافيءَ ۾ قلندر شهباز جي درگاهه تي ٿيندڙ ڌمال جي موسيقيت، لڌ ۽ ردم کي لفظن جي اچارڻ سان واضح ڪيو ويو آهي.

اچي حاضر حسيني ٿي قلندر لعل مروندي

صدا صوفيءَ جي مڃ مولا پسايو پرت پيوندي

توڪي چوڻ طرف چوڌاري نهي ٿي هند سنڌ ساري

ڪابل ڪشمير قنڌاري، بلخ بيحد سمرقندي

اها ڪافي، ڳائي به ڌمال ڌن تي ويندي آهي، پر لفظن جي

اچارڻ، بحر وزن، توڙي ”ڌ“، ”ڌ“، ”ڌ“، ”ڌ“، ”ڌ“ جي اچارڻ جو ورجاءُ،

نغاري جي وڃت سان مليو اچي ۽ هڪ وجداني اثر قائم ٿو ڪري.

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جا صوفيڻا ڪردار:

خوش خير محمد هيسباڻيءَ، سنڌيءَ جي صوفيائي شاعريءَ ۾

سچل سرمست کان پوءِ هڪ نئون ورق ورايو. هن سنڌ جي عظيم

صوفي شهيد، شاه عنايت جو نالو ڪٿي ذڪر ڪيو آهي ۽ ان کي وڏو خراج تحسین پيش ڪيو اٿائين. ان مان ظاهر آهي، ته خير محمد کي سنڌ جي تاريخ جي پوري ڄاڻ هئي ۽ هن عظيم شهيد لاءِ بي پناهه عقيدت هيس.

سچل سرمست بعد خير محمد هيسباڻي پهريون ئي شاعر آهي، جنهن سڌو سنئون نالو ڪٿي، شاه عنايت شهيد کي ڳايو آهي، نه ته هن کان اڳ سنڌي شاعريءَ ۾، فقط اشارن ۾ هن شهيد جو ذڪر ايندو هئو.

ساڳي ئي ڪافيءَ ۾، خوش خير محمد سنڌ جي هڪ ٻئي عظيم صوفي شهيد مخدوم بلاول جو به ذڪر ڪيو آهي، ۽ ان سان گڏ، فارسي شاعريءَ جي مروج صوفي ڪردارن، توڙي ٻين صوفي ڪردارن جو نالو آندو اٿائين، پر سڀ کان اول ذڪر شاه عنايت شهيد جو آهي:

عشق اڀيندي عجب تماشي	سوليءَ تي سلطان پڇو
شاه عنايت سخن سچارا	جنهن سر ڪيتا عشق امارا
حيدر دا هٿ حر پيارا	سر نيزي نشان پڇو
شوقئون شيخ عطار ڪهايس	سرمدا سر ڪيوين ڪپايس
شمس ملين دي هٿئون مرايس	مست ساري ملتان پڇو
گهاڻي وچ بلاول پيڙيا	برحق ڏاڍي بره پڪيڙيا
تنهن کون وانگر تيل ته پيڙيا	خوش خبر جولان پڇو
غلام احمد گل مولائي	وحدت دا وڻجارا ڄائي
ڏي سر صوفيءَ سوپ ملهائي	قابل ڪوهستان پڇو
بسطامي سر بره باراني	ذات نور نوراني
سارا هويا سر سبڄاني	عاشق اعظم شان پڇو
عشق اڇانڪ پاتي جهاتي	ڪيڏي ڳيان بانگ صلاتي
چمر ملامت سر تي چاتي	گل جشيا صنعان پڇو
شاه منصور ماريا نعرا	چڙه سولي تي ڪيتس نظارا
ويڪڻ آيا عالم سارا	سر غازي گهمسان پڇو
خوش خير محمد ڪيا ليک سڻينا	ڪوڙين عاشق قتل ڪريندا
تنهن سوا تعزير ڏويندا	بره خبر برهان پڇو.

مٿين ڪافيءَ ۾ خوش خیر محمد، شاھ عنایت ۽ مخدوم
بلاول سان گڏ، سنڌ سان واسطو رکندڙ هڪ ٻئي صوفي شاعر
سرمد جو پڻ ذڪر ڪيو آهي. ان کان سواءِ شيخ عطار، شمس
تبريز، غلام احمد، بايزيد بسطامي ۽ منصور حلاج جو پڻ نالو آندو
آهي. فارسي شاعريءَ جي تاريخي صوفي ڪردارن کي سڄل
شاعريءَ ۾ آندو، جتان ٻين شاعرن اثر ورتو.

خير محمد هيسباڻيءَ منصور حلاج جي باري ۾ هڪ
ڪافي لکي آهي، جنهن جو موضوع ۽ مضمون، ڪافيءَ جي هيٺ
۾ قصيدي وانگر آهي:

هو مالڪ مختيار بيشڪ سالڪن سرتاج هو
سڀ پيا سوري چون منصور لاءِ معراج هو.

خوش خیر محمد جي صوفيائي رومانويت:

خوش خیر محمد جي شاعريءَ جو مجموعي تاثر
”رومانويت“ آهي. پوءِ اها ڪهڙي به موضوع تي لکي ويئي هجي،
ڪهڙو به مضمون هجي، خوش خیر محمد کي ان کي رومانوي
انداز ۾ بيان ڪرڻ جو ڏانءُ آهي. تخليق جو عمل، جيئن مذهبي
ڪتابن ۾ آيل آهي، ان کي شاعريءَ ۾ هڪ خوبصورت نموني ۾
بيان ڪيو پئي ويو آهي. شاعرن وٽ ان عمل جو پسمنظر شاعرانو
آهي، ته صوفين وٽ صوفيائو. خوش خیر محمد جڏهن به تخليق
جي عمل کي چڱي ٿو، ته ان کي پنهنجي مخصوص اسلوب
”صوفيائي رومانويت“ جي رنگ ۾ رڱي ٿو ڇڏي.

سمجھڻ رمز عمل هئ خاصي
نقش تي عاشق آپ نقاشي
واه مصور واه تصويران
واه تحريران واه تقريران
واه واه چٽڪيان بره بجيران

منهن مصحف جدول حاشي.

مصور پنهنجي تصوير تي پاڻ عاشق ٿيو پوي، مصور به
سهڻو آهي ته تصوير به.

هڪ ٻي ڪافي:

جوڙ مصور صورت کون مٺ خاڪ وچون ڪيتا موجود

بوتي دي وچ پوڻ پوڻ کون

ساز ٿئي هن سڀ سرود-

هيءُ به تخليق جي عمل جو رومانوي اظهار آهي. مٽيءَ مان
آدم ٺهيو. ان آدم جي بوتي ۾ ”نفخت فيہ من الروح“ موجب
”پوڻ“ يعني هوا ڦوڪي ويئي، ته ان مان ساز سرود جا آواز اچڻ
لڳا، جيئن ڪو بيجان مٽيءَ جو ساز (مثلاً پوڙيندو) هوا پوڻ سان
موسيقيءَ جا مٽر سر ڏيندو آهي، تيئن آدم جي ٻي جان بوتي ۾
جو هوا ڦوڪي ويئي، ته اهو ساز سرود وانگر وڃڻ لڳو. اهو آهي
تخليق جي عمل جو رومانوي اظهار، جيڪو خاص طرح خوش خیر
محمد هيسباڻيءَ جو ئي ڏانءُ آهي.

جسم ۽ اسم - ”نامن روپا“ جو مانڊاڻ - هڪ ازلي پيچيدو
سوال آهي، جيڪو قديم هندو فيلسوفن کان وٺي، اڄ تائين هلندو
اچي. خوش خیر محمد وٽ ان خشڪ فلسفيانه موضوع جو وڻندڙ
رومانوي اظهار آهي:

هشيءَ ڪيئي حيران

اوڻ ڪيئي ڪيئن جسم اسم کي

ونحن اقرب پاڻ چيائين

تون ٿو تڪين آسمان

اوڳا ڇڏ ان ريت رسم کي

اها صوفيائي رومانويت هيٺين ڪافيءَ تي شروع کان وٺي
آخر تائين غالب آهي.

پنهنجو نينهن اچي نروار ڪيئ

سر عاشقن جي اظهار ڪيئ

اڳتي هلي هن ڪافيءَ ۾ آدم، حضرت موسيٰ جو ”ارني“ ۽
”لن تراني“ وارو قصو، بيبي زليخا جو سوز، حضرت ابراهيم،

سرمد، شمس، عطار، سڀني جو هڪ وڻندڙ رومانوي اسلوب ۾
ذڪر آهي ۽ آخر ۾:

آئين صورت جو سينگار ڪري
پنهنجو پاڻ ڏسڻ لڻ پير پري
تنهنجي سير بنا پلا ڪيئن سري
تنهنجو درسن سڀ ديدار ڪيئن

خوش خیر محمد جي صوفيائي رومانويت، مذهبي
اصطلاحن جي خشڪ ۽ بي رنگ اصطلاحن کي پڻ رنگيني ۽
جاذبيت ڏني آهي. عيد هجي يا حج، حرمين هجي يا ڪعبو يا
قوسين - اهي سڀ اهڙا لفظ آهن، جيڪي مذهبي ماڻهن جي وٽان
پڌبا آهن. خير محمد هيسباڻيءَ جي فن جي ڇههءَ سان اهي لفظ
معنيٰ جا نوان نڪور، دلڪش ۽ رنگين لباس ٿا پائين ۽ اهڙن
لفظن مان به عشق، محبت ۽ رومان جي رنگيني جهلڪائي ڏئي.
ابرو دیک عشاقان عيد ڪيتي هئ

حج ڪهون يا حرمين ڪهون
تن من ڪرن طواف تهيندا

ڪعب ڪهون يا قوسين ڪهون

ساڳيءَ طرح ”احمد“ واري عام صوفيائي موضوع کي به
نئين رنگ ۾ آندو اٿس:

احمد کي اوهين احد سڃاڻو

ميم واري اٿو مام

ميم منجهڙون جي مست ٿيا

جنگ پري پي جام

ان ڪافيءَ ۾ احد ۽ احمد واري مشاهدهءَ حق جي گفتگو به
پاده و ساغر جي اشارن ۾ ڪيل آهي.

”مولود“ يا نعت جو مضمون به خوش خیر محمد جي ڪلام
۾ رنگيني، دلڪشي ۽ رومانويت سان ڀريل آهي:

رخ رانجهن ماه منير هويا

ساڏا دم دم ساه سدير هويا

شهناشاه سخن سلطان آيا
 جنهن دي شان وڌي فرقان آيا
 ساڌا روز حشر دا زمان آيا
 جنهن دا نام محمد مير هويا
 تيزي خاک پيران دي خاک ٿيوان
 اها خاک چمان هوشناڪ ٿيوان
 مٺي محبت وچ مشتاق ٿيوان
 تيڏا عشق اعلى اڪسير هويا

خوش خير محمد هيسباڻي، هيٺينءَ ڪافيءَ ۾، مجاز ڪي
 حقيقت سان رمل ڪري، هڪ عجيب رومانوي ڪيفيت پيدا ڪئي
 آهي. ان ڪافيءَ ۾ جي جبريل جي سلام پيغام يا احمد عربيءَ جو
 نالو نه هجي ها، ته اها ڪافي مجازي رومانويت ئي ڀانئجي ها، پر
 هتي، خير محمد هيسباڻيءَ نبي ڪريم ﷺ جي تعريف تي به مجاز
 ۽ رومانويت جو رنگ چاڙهي ڇڏيو آهي:

سهڻي صورت ويڪ سبحان ڪهون
 اي جهان سارا لا مڪان آيا
 جبريل سلام پيغام ڏيندا
 اسان ڪلام اتي اسلام آندا
 ڪنهن وحي دي واتون ڪونه سڻيا
 احمد عربي دي ذوق زبان آيا
 اس بيرنگ دا ڪوئي رنگ پي هئ
 جنهن جنگ عشاقان خدنگ جهلئي
 مزگان تير نينان ڪي ئي وير مارن
 ابرو قوس قزح دي ڪمان آيا
 خوش خير محمد اي سر گهول ڪري
 جڏان ٻول جاني گهند ڪول ڪري
 ڪر اسم جسم دا ترک ڏوهين
 اي گفته غيب اللسان آيا

انهيءَ ڪافيءَ ۾، عشاقن جي خدنگ جهلڻ، مزگان جا تير
ابروءَ جي انڊلڻ ۽ مٺي محبوب جو گھنڊ کولي ٻه ٻول ڪرڻ جي
رومانوي موضوعن ۾ احمد عربي ۽ بيگرننگ، ازلي حقيقت
غيب اللسان جو به ذڪر آهي.

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي هيٺينءَ ڪافيءَ ۾
رومانويت ۽ رجز ٻنهي جو سهڻو ميل آهي: ان کي رجز
رومانويت (Epic Romanticism) چئي سگهجي ٿو.

ڪنهن شوق تماشي شاھ آيا
سامان سوڌا باسپاھ آيا
ٻڌ مورچي آ ميدان مڙن
چو طرف نينان دي پاڻ لڙن
اڳون شير دلبر کي خان ڪڙن
ويڪو بانڪا بيپرواھ آيا

هن ۾ مورچا، ميدان، پاڻ، سپاھ سڀ موجود آهن، پر ڳالھ
آهي پرينءَ جي.

سڀني صوفي شاعرن وانگر، خوش خير محمد جي شاعريءَ
۾ انسان دوستيءَ جو اٿاھ سمنڊ چوليون هڻي رهيو آهي. هن جي
محبت، رومان، توڙي تصوف جو مرڪزي نقطو ”انسان“ آهي.
خوش خير محمد جي سموريءَ سوچ جو نچوڙ آهي انسان جي
عظمت. هن جي سڄي لوچ انسان کي سڃاڻڻ لاءِ آهي. انسان
جيڪو عظيم آهي، بلند آهي، ازلي ۽ ابدي حقيقت سان رمل آهي.

رب سڃاڻڻ سھنجو ٿي

پاڻ سڃاڻڻ اھنجو ٿي

خوش خير محمد خيال وحدت وارو

جاڏي ڪاڏي نينھن نظارو

سارو طلسم تنھنجو ٿي

انسان کي خدا جو عرفان حاصل ٿئي، اهو ڏکيو ناهي، پر
انسان لاءِ پنهنجو پاڻ سڃاڻڻ ڏکيو آهي. انڪري، جو هو پنهنجي
عظمت کان بيخبر آهي، نه ته هي سارو طلسم سندس ئي آهي.

سير و سر ڳيا لا مکاني دا
جيوين عشق صورت انسان ڏنم
عشق گهتيا وچ آڻ ڪفر دي
ڪم نه ڄاڻي مسلماني دا
ڳل ڄڻيا صنعان ڏنم
خير محمد خوش هر مظهر وچ
اتر هويا انساني دا
نقش اهو نشان ڏنم

هن جي لاءِ انسان عظيم آهي. انسان ۽ انسان جي وچ ۾
ويچو هن جي لاءِ ڪفر جي برابر آهي. عشق دين مذهب نٿو پڇي.
”ملت عشق از هم دينها جدا ست“ وانگر:

ڪوڙ ڪسب نهين ڄاڻندا
عشق اوڙا _ بره پليرا
نفل نمازون ورد وظيفي
تال تعصب نهين ڄاڻندا
عشق اوڙا _ بره پليرا
ڪڏهين هندو ڪڏهين مسلم
دين مذهب نهين ڄاڻندا
عشق اوڙا _ بره پليرا

خوش خير محمد هيسباڻيءَ وٽ انسان هڪ رومانوي حقيقت
آهي، جنهن جي ڳولا ۾ مذهب ۽ فلسفا، جڳ جڳ کان ڦرندا رهيا
آهن، پر خوش خير محمد جي صوفياڻين اکين پرکي ورتو آهي ته:

لکين پوشاڪان پهرين ٿو
ته به عشق چوي ٿو يار اجهو

۽ انهيءَ انسان جي عظمت جي حقيقت کي، هڪ هنڌ بي
باڪ نموني ۾ ظاهر ڪندي چوي ٿو ته:

خير محمد پڙهه خطبو

ساري خلق خدا ٿي

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي ڪلام جو اڀياس ڪندي
معلوم ٿئي ٿو ته هن شاعر جو ڪلام، سچل سرمست بعد سنڌي ۽
سرائڪيءَ جي بهترين ڪافي چونڊڙ شاعرن، بيدل، حمل ۽ مصري
شاهه کان جي اڳيرو ناهي، ته به ساڳي سطح جو ضرور آهي. سندس
ڪلام جون ڪي خوبيون کيس ڪافيءَ جي شاعريءَ ۾ مٿاهين
مقام تي رکڻ لاءِ مجبور ڪن ٿيون.

سنڌي بيت

دلبر لايون دوست تون پويان نه ڪر پير
ميان! ملاقات جي هيٺڙي پڇ نه هير
ڳنڍ سڄڻ! ڪر ڳالهيون تون ٻيا وجهه نه وير
توسان ريتم روحڙو نه ته ٻيا ماڻهو به ڏير
سڪ گهمائي سير، نه ته هرڪو خوش خير محمد چوي

* * *

جانب جدائيءَ جو مون کي سهڻل ڏاڍو سور
جيرو جان جليو وڃي جڏهن پوي پور
ائين سينو سارو سوز ۾ جيئن ٿي تنور
هڪ اولهه بني عشق جي وڃي شرم شعور
هڪدم هوند حياتي وڃي نه ته مرڻ آهي سرور
توريءَ اهڙو ڪيس ڪلور، نه ته هر ڪو
خوش خير محمد چوي

* * *

جان جدائيءَ جو مون کي ڏاڍو آه عذاب
ساعت ساعت سڄڻ ٿيون اکيون هارن آب
لال لاچاريءَ کان ٿيون ڏين عجيب عتاب
ماندي هت مري ٿي تنهن ڏي مڪئي ڪونه جواب
خير محمد خوش خواب، ڪيئن ويچارن وڃڻين اچي؟

* * *

وڻ مان پن ڪري پوي تنهنجي ڳنڍڻ ڳوري ڳالهه
شيشو چيهون ٿي پوي ڪڏهن نه اچي سال
دوست لهي وڃي دل تان توڙي گڏيو وٽي نال
پرجهي پرت پال، متان خم پوي خير محمد چوي
جڏهن نانه نه هئي نروار، تڏهن انهن هئي ٿي عدم ۾
نڪو ساز سرود هو نڪا تند تنوار
ماڻ گهڻي محبوب ڪئي ڏينهن به ٿي ڪي چار

پوءِ آدم جو اولو ڪري اچي ٿو اظهار
سر ٻڌي دستار، آيو چيرو چوگان ۾

* * *

جڏهن نانه نه هئي نالو، تڏهن انهن رهي ٿي عدم ۾
حنبلي شافعي مالڪي حنفيءَ کان حل نه ٿيو مسالو
رڪي چئنچل چالو، آيو نانه منجهان انهن ٿي

* * *

ڏس انهن سنڌي عبرت، جو نانه منجهان نروار ٿي
پاڻ پسڻ جي پرينءَ کي ٿي من اندر محبت
جوڙيو بهڳڻ بيائيءَ جو ڪايو منجهه ڪثرت
جت وصل وحدت، تن انهن نه نانه ڪا

* * *

جڏهن نانه نه هئي ڪائي، تڏهن انهن رهي ٿي عدم ۾
جوڙيو بهڳڻ بيائيءَ جو ڪايو ۽ ڪائي
احد منجهان احمد ٿيو صورت سڀائي
نوشهري ۾ نروار ٿي خبر خدائي
وحدانيت ويڙهي ۾ نه پانهپ نه بيائي
ڪر جسمون جدائي، خوش خير محمد خيال سان

* * *

آهي سڀ اثبات، مگر نفی هن نام جو ٿئي
وحدت ۽ ڪثرت جي لاشڪ آهي لغات
هن جيفي سنڌي جنگ جي سالڪ سمجهن بات
هن فنا بقا جي فن جي ڪي طالب مڃن تات
ڪر صحيح ذات صفات، خوش خير محمد خيال سان

* * *

پسو جيئن پاڻ، هر رنگ ۾ رلجي وڃي
طالب کي مطلوب جي اها اهڃاڻي
سمجھ دل سياڻي، خاصن جي خير محمد چوي

* * *

خوش خير محمد خواب ۾ عمر ٿي وڃي
اها پت هٿ جي پورا ڪري پڇي
اڃا به ٿو سڃي، هو صوفي سير لنگهي ويا

* * *

صورت پنهنجي سهڻا تون ڌرتيءَ جهڙي ڌار
ڪيڙو پنهنجي ڪاوڙ جو محڪم ڪري مار
مانجهي من پنهنجو اچو ڪري اڃار
هٿ ڇڏي هيٺاهين گهرائيءَ ۾ گهار
اڪر رک هڪڙو ٻيا ورق سڀ وسار
ته پوءِ خير محمد پار، پرڻ نينءَ پاڻ سين

* * *

پرڻ نينءَ پاڻ سان ڇڏ هڏي واري هوڏ
چار ڏهاڙا ٿي جوڀن پوءِ پري ٿيندي پوڏ
خير محمد چوي لوڏ، وٺي نه ويڙهيچن کي

* * *

وٺي نه ويڙهيچن کي لوڏ تنهنجي لت
پني ٿو پينانگن جيان هر هر وڃي هٿ
مورڪ پنهنجي مالڪ کي ٿو گهر گهر ڪرين گهٽ
خير محمد چوي نه لت، آئيندو اندر جو

* * *

آئيندو اندر جو سدا رک صفا
روشن ٿئي روح کي جانب ساڻ جفا
خير محمد نفعاءِ ڪوڙين ملني قيمتي

* * *

ڪوڙين ملني قيمتي سر جو سانگو ست
 ڪلمي جي ڪهاڙي سان ڪوڙ پنهنجي ڪي ڪٽ
 مير اٿي من ۾ پاڙ تنهن جي پٽ
 خير محمد جهٽ، هوت ملئي هنج ۾

* * *

هوت ملئي هنج ۾ جاءِ اهڙي جوڙ
 ٿانءُ رک ٿانهه جو پيا ٿيڙا سڀئي توڙ
 وٺ راه رب جي منهن نه ڪاڏي موڙي
 توڪل رساوئي توڙ، خوشي سان خير محمد چوي

* * *

سنڌي ڪافيون

سنڌي ڪافيون

رب سڃاڻڻ سڻجڻو ٿي
پاڻ پروڙڻ اهنجڻو ٿي

دمدم دلبر وسي ٿو ويڙهي
ونحن اقرب ساه ڪنون نيڙي
وچئون پردو پنهنجو ٿي

سمجھ صحيح ڪري يمشي ينطق
پڙھ تون محبت وارو منطق
يسمع يبصر ڪنهن جو ٿي

تسبيون ٿا پڙهين هر هر هو
الانسان سري و انا سره
فرق نه هڪ تر تنهنجو ٿي

خير محمد خيال وحدت وارو
جاڏي ڪاڏي نينهن نظارو
سارو طلسم تنهنجو ٿي

* * *

⁽¹⁾ گهمي ٿو، ڳالهائي ٿو.

⁽²⁾ ٻڌي ٿو، ڏسي ٿو.

⁽³⁾ تسبيحون مالهائون.

⁽⁴⁾ انسان منهنجو گجهه آهي ۽ مان سندس گجهه آهيان. (قدسي حديث)

هستيءَ ڪيئي حيران

ڪيئن جسم ڪيئي اوٽ اسم ڪي

وَنحن اقرب پاڻ چيائين اڃا تڪين آسمان

اوڳا ڇڏ انهيءَ ريت رسم ڪي

وفي انفسڪم سمجھ اشارو . اهو . اٿي عنوان

طالب گم ڪر هر طلسم ڪي

ذات صفات ۾ آهي رمل صورت جو سلطان

الف گم جيئن پڇ بسم ڪي

خوش خير محمد هر حال ۾ حاضر ائين آهي انسان

ڪير صحيح ڪري هن قسم ڪي

رند روز شب آهن سدا وحدت جي واديءَ ۾ غرق
 ڪوڙين ڪتابن جو پڙهين ته به آه هن هن ۾ فرق
 تن ڪي نصيحت ڇا ڪندي
 هيءَ ڪا رسم آهي رندي
 ڪرين محتسب تون ڪيترو
 ناهي تنين تر جيترو
 آزاد ٿيا هن اجر کان
 خوف ۽ رجا جي خطر کان
 عشق ڇا ڄاڻي ايمان مان
 ڇا مسجد ۽ بتخان مان
 گمراه ڄاڻن غير آ
 آهي قسم ٻيو ڪير آ
 خوش خير محمد ڄاڻ تون
 صورت صفاتي سڃاڻ تون
 ڄاڻن ٿا هڪ نيڪي بدي
 اصولن ملامت جن مرڪ
 عاشقن ڪي وعظ ايترو
 لعنت ۽ رحمت جو فرق
 روزي نماز جي فڪر کان
 توحيد ريءَ ڪن ڪل ترڪ
 ڇا نفعي ڇا نقصان مان
 ٿيو درس خاصي ۾ درڪ
 صوفيءَ جو سڀ ۾ سير آ
 سوليءَ ڇڙهي پڙه هي سبق
 پنهنجو نه آڻج پاڻ تون
 پير مغان هادي آ حق

ڪير الله بنا چوي آن
اها ڳالهه عقل جي ناهي

جنهن صورت منجهه سڃاتو
پيچين طلسم ڄاڻ اهو ڄاتو
آءٌ پيرين تن جي پوان

ڪونهي عشق جو انت بياني
ڪل يوم هنو في شاني
نت نت جوش نوان

گم ٿي غازي پاڻ سڃاڻج
اها آءٌ انهيءَ جي ڄاڻج
ڪن عاشق سڌ سوان

خير محمد خوش نينهن نظارو
ڪيڏو ڪرين تو پرن پسارو
پڙه برهين باب روان

جيڪي غير چون سو ته غير چون
جهاتي پائي ڏنم سڀ هڪ سير آهي

هر مظهر ۾ ذاتي آيو
ڪنهن شعلي شوق بن صفاتي آيو
اولي آدم جي احمد سڏايو
سمجهه سالڪ انهيءَ ۾ نه ڦير آهي

ڪٽ عبد چون ڪٽ رئيس ميان
ڪٽ خام چون ڪٽ خبيث ميان

ڪٿ هادي چون جرجيس ميان
جاڻي نور صفا نه من مير آهي

پهريا عشق عجب لڪ ويس ميان
ظاهر باطن دل جو ديس ميان
التو پيد اعليٰ اويس ميان
سڀ ڪي مولا جاڻي ڪير آهي

خوش خير : ما هر جا خان ميان
رڻ مڻا بي نشان ميان
ڏٺو سي سڀ مخفي عينن عيان ميان
صورت ساڳي حيدر شير آهي

* * *

طالبن توحيد جي آندي خبر خاصي ڪري
سر عشاقن کي عيان جيڪي ڏسن جيئري مري

نصرمن الله چئي چڙهيا حملو ڪيائون حيدري
محبت واري ميدان ۾ کڻي عاشقن جنگ اڪبري

دوئيءَ سندي ديوار کي ته دل هڻن طالب تري
پڇي ڪفر جا ڪوٽ ڪل مڃين دين هڪ پيغمبري

اصل مان آهي نقل ٿيو ڪولي ڏسو دل جي دري
صورت منجهان مورت ٺهي اتر مظهر انوري

ڏني دوست تن جي دست ۾ ساري ملڪ جي سروري
ٿيا خاص تنهنجا خدمتي جن و بشر چوران پري

خوش خير محمد خيال ۾ ڪثرت مان ٿي وحدت وري
پير مغان هن پنڌ ۾ ڪڍي راه حق جي رهبري

* * *

فنا جا هاڻي فڪر ويا سي
 موتو قبل مري جيا سي
 اچي ٿيو اثبات اکين ۾
 لا واري حد لنگهي پيا سي
 ننگ نالو هڪ ورتو سي
 پيا نالا سڀ نفي ڪيا سي
 خوشيءَ پنهنجي خاڪ رليا سي
 نه ته آدم کان اڳ هيا سي
 خير محمد خوش خيال نه ڪوئي
 رمز روحيءَ ۾ اچي رليا سي

* * *

محبت ميدان ۾ عاشق ڪوڙن ٿا نينهن نيشانا
 جوڙي جڻيا جهنڊين پاتا نپائج نينهن جا ناتا
 حسن شعلات حق جاتا بدن مر عشق گل ڳانا
 برهه بيشڪ ڀرن ٻاهيون امالڪ ٿا اچن ڪاهيون
 سورھ سر جا سانگا لاهيون شمع جي شوق پروانا
 ڪڏهن منصور نه مڙيا چلي چوڏول تي چڙهيا
 ٿابوتيءَ جا سبق پڙهيا سوري تن سيج سامانا
 لڱن تان ڪل لهرائي ردا ٿو راز پهراڻي
 سورھ ٿو سوڀ ساراهي عاشق ڪن عشق افسانا
 پين پر جام ڪيو جنگ ٿا ويڙهي وحدت وٽن لنگ ٿا
 وجهن واه وجد جا ونگ ٿا ملهائن مرد مٿخانا
 خوشيءَ سان خير محمد سڻ مردن مذڪور ڳالهيون ڳڻ
 وڪون وحدت واريون ڪڻ ٻولج اهي درد داستانا

* * *

عشق اچي مون سان ڪيون ڳالهيون
 ڏسڻ نه جهڙيون سلڻ نه جهڙيون
 هر دوجھان جي حجابن واريون
 سڀ پڌر اچي پيون
 علم عقل جون اڳ ٻڌيون سي
 نينهن سڻايون نيون
 حسن جون فوجان سر عشاقن
 اچن امالڪ ڪنيون
 خوش خير محمد قبل ماضيءَ جون
 وحدت ۾ سڀ ويون

* * *

سر آدم اصلي چاهي
 هيءُ ڪل نه آهي عام ميان
 جيڪي آدم کي اچي ڏسڻ ۾
 لا اهو نه ٿي لاهي
 ذات کي پاڻ ئي ذات چڪي ٿي
 سک منجهان ساهي
 سوريءَ بنا هي سر نه سلجي
 ڪوئي سر سنباهي
 خوش خير محمد ناهي ڳالهه عقل جي
 عشق عبرت آهي

* * *

ريءَ عدم وجود ڪو آهي
 جنهن کي لام نفيءَ نٿو لاهي
 آهي آدم ۾ اسرار اهو
 ڪري طالب ڪو تڪرار اهو
 چو ته عام چوڻ جي رسم ناهي
 موروڻ ناهه فنا جو فڪر جتي

سڀ آه بقا جو ذڪر جتي
جيئن سخن چڪيو منصور ساھي
تڪو وحدت جو درياھ وھي
ٿي ڳم غواصي لعل لھي
بي پوءِ ٿي ڪڏي پئو منجھ ڪاھي
جڏھن اسم جسم بڻي ڳم ٿيا
تڏھن اربع عناصر ٿر ٿيا
وچون خير محمد تنهنجو ويو چاھي

* * *

احمد کي اوهان احد سڃاڻو
مير واري اٿو مام
مير منجهان جي مست ٿيا
جنگ پري پري ڄام
مير منجهان معلوم ٿئي
ٽوڙيو دوئيءَ جا دام
احد اچي اثبات ٿئي
لا جي ڪي ڏسو لام
سڪ سان ڪٿي آيو سڪندر
پاڻ پنهنجا پيغام
خير محمد خوش ٿيا سي
جن جو عشق امام

* * *

احد منجهان ٿي احمد آيو
پھري مير سنڌي پوشاڪ
جنهن جي نور ظهور ڪيو

ارض و سما افلاڪ

مٿي تي محبوب جي سونهين
سهڻو چٽ ٻولاڪ

پسي حسن پنهنجو
موتي ٿيو مشتاق

خير محمد آ خوش ٿيو
وحدت جا ٻڌي واڪ

ڪڍي قدم ڪايا ڪئون ٻاهر ڪر
تڏهن هر جا ايندءِ حق نظر
شيش محل ۾ شاه ٿو ٻولي
ڏس اندر جون اڪيون ڪولي
خاڪي بنگلي جو اٿي نام بشر
ڪو ڇا ڄاڻي عشق اشارت
در در ڏئي ٿو بره بشارت
هي سمجهي سو جنهن کي نور بصر
معني ذاتي صورت صفاتي
لام نفی، ڪيو الف اثباتي
ڳالهه ڳجهي پئي ڀرت ڀڌر
خوش خير محمد خبر هيءَ تازي
راضي رهين توڙي بيراضي
قصا ڪين ڪندا ريءَ عشق اثر

پنهنجو نينهن اچي نروار ڪيئي
سر عاشق جي اظهار ڪيئي
اول ظهورو آدم ڪيئي
جنهن جا ملڪ فلڪ سڀ خادم ڪيئي

ڪيڏو ڪاڻ ڏاڻي جي اڱم ڪيئي
ڪڍي بهشت منجهان بيزار ڪيئي

ڪڏهن احدون عبد سڏائين ٿو
بلا مير جا حڪم هلائين ٿو
اها نوبت نينهن وڃائين ٿو
هر مظهر ۾ مختيار ڪيئي

ڪڏهن ارنئيءَ جا آواز ڪرين
ڪڏهن لن تراني ناز ڪرين
سڀ سوز درد لاءِ ساز ڪرين
ڪيڏو طالب سان تڪرار ڪيئي

ڪڏهن ذوق زليخا ماڻين ٿو
ساڳي صورت پاڻ سڃاڻين ٿو
اها ڄاڻ ڍولڻ سڀ ڄاڻين ٿو
ڪيئن بردو منجهه بازار ڪيئي

شاهه سرمد شمس عطار جيها
ڪيئي تن سان تماشا يار ڪيها
ڪيا وحدت جا واپار ڪيها
منصور سوليءَ تي سوار ڪيئي

جت محبت جا ٿا مڃ ٻرن
اتي خاص خليل الله گهرن

(1) انا احمد بلا مير = مان احمد سواءِ مير (احد) آهيان .

(2) رب ارنئي = ”رب پاڻ ڏيکار مون کي“ حضرت موسيٰ عليه السلام جا الفاظ.

(3) ”هرگز نه ڏسي سگهندين مون کي“ الله تعاليٰ جو جواب

(4) خليل الله = الله جو دوست، حضرت ابراهيم عليه السلام

سچا کين منجهان آڙاه اڙن
کيئن نار منجهان گلزار کيئي

آئين صورت جو سينگار ڪري
پنهنجو پاڻ ڏسڻ لاءِ پير پري
تنهنجي سير بنا ڀلا کيئن سري
پنهنجو درسن سڀ ديدار کيئي

خوش خير محمد خيال خدائيءَ جو
بن پيڙو ڪال بيائيءَ جو
رڪ خيال همءَ هيڪڙائيءَ جو
ويڙهي وحدت جو واپار کيئي

* * *

عشق	تنبو	طولان	کشي	آڻي	کوڙيا
سوز	درد	سامان	آڻي	جنگ	جوڙيا
عشق	حسن	ڪري	حملا	آيو	

سڌڙين	پهرين	ست	سڌايو		
کپي	بيٺا	خان	نه	تن	منهن موڙيا
عشق	چيو	ڪوڙا	ڪڏهن	نه	اڙندا
لاشڪ	عاشق	مون	سان	لڙندا	

جوش	ڪري	جولان	وري	مون	ٿي ووڙيا
محبت	مچ	ڏسي	نه	مڙيا	
ڪامڻ	لءِ	ڪوري	هر	گهڙيا	

ڏس	پتنگ	پروان	شمع	تي	ڊوڙيا
خير	محمد	خوش	جان	جلائج	
جيري	مري	ميدان	ملهاڻج		

نڪري	ٿي	نشان	ڪري	لس	لوڙيا
------	----	------	-----	----	-------

* * *

نينهن پڙهائي نماز
 عشق ٿي آيو امام اسان جو
 حضرت عشق اسان جو دائم
 ڏينهن قيامت تائين قائم
 نوڙي ڪيو سي نياز
 سجدو ٿي آيو سلام اسان جو
 عشق جي بازي عاشق ڄاڻن
 مام محبت سالڪ سڃاڻن
 رند ڪي سمجهن راز
 ڪلمو قرآن آهي ڪلام اسان جو
 خير محمد بيان چوان مان
 اعليٰ عشق جو شان چوان مان
 عرش ۾ آهي آواز
 جلدي پهچايو پيغام اسان جو

عشق وڃايو حجاب
 ڦٽ ڦڪڙي آهي ڏاج منهنجو
 عشق وڃي ٿو اتي پهچائي
 جاءِ جبريل جتي ناهي
 پيتم شوق شراب
 ملڪ سڄو معراج منهنجو
 عشق اچي ٿو جنهن سر نسري
 ورد وظيفا ويا تنهن کان وسري
 آيو نينهن نواب
 حاصل ٿيو هر هاڃ منهنجو
 عشق ڪهايا ڪامل ڪيئي

سرها ٿيا سر سالڪ ڏيئي
عام ليکي عذاب
ڪسڻ مان ٿيو ڪاج منهنجو

خير محمد ڏٺو جيءَ ۾ جاني
و في انفسڪم قول قرآني
مليو خاص خطاب
سير سڀيئي ٿيو سرتاج منهنجو
* * *

پسي رخ روشن مهتاب
بيوس دل ويئي آ ونگجي

محبت جي ميدان ۾
ڪندا ڪي جوان جواب
سوين سورهي ويا سنگجي

حب ۾ هميشه حبيب سان
هلي ڪو نه حساب
جت جاءِ ناهي جنگ جي

دل اسان جي دست ڪئي تو
چڻي ڪين شتاب
پاڻن سان ويئي بنگجي

خوش خير محمد عشق عجيب ۾
ڪسي ٿيو آ ڪباب
ماس سيخين ويو ٽنگجي
* * *

لڳو تاب حسن جو هڪڙي گهڙي

پهڻ پاھ ٿيا پيا ڏونگر ڏري

اولھ اوڀر اتر ۽ ڏکڻ ڏسان

تر بر بحر تنهنجون راهون پڇان

سنجھ صبح پيو رڳو توکي پسان

گولي گولي ڏنر سڀ ڳوٺ ڳري

تنهنجي گولن جي گولي ٿيان

جند جان سڄڻ تان گهور ڪيان

مان زمن زمين ٻئي جهان ڏيان

جنهن کي لوءِ لڳي ٿي سا ئي چري

خوش خير محمد ارمان ويو

جڏهن يار اچي مهمان ٿيو

مون تي راضي خود رحمان ٿيو

مليو محبوب منو، پيون اڪڙيون ٺري

* * *

واه وحدت جو واپار وڻيو

وهنوار وڻيو ويچار وڻيو

آهي وحدت جو واپار منو

سودو سر جو ثابت يار سٺو

ٻڌ عشق جو هي اقرار منو

منصور کي ڪيئن سردار وڻيو

لڻي نينهن ننگ نروار ٿي هل

تون بي اختيار اختيار ٿي هل

لڻي خيال خاصي خبردار ٿي هل

اٿئي روح کي هي الغار وڻيو

ڏس ڪربل جو هي ناز ننگ

پيا پڙ ۾ ڪڏ پروان پتنگ

هيو ازلي عشق جو لڪيل انگ

سر نيزي تي هسوار وڻيو

خمخاني پي مٿي ساقيءَ کان
لنگهه ملڪ عدم ۽ باقيءَ کان
ماڻهي معنيٰ عشق اوطاقيءَ کان

واھ موتو قبل اختيار وٺيو
پڙھ دل سان تون قرآن کولي
ڏس یدالله آيت کير ٻولي
سو چپ چولي ٿي انس اولي

خوش خير محمد منار وٺيو
لا الله جو لاهي بار
الا الله ۾ ڪر الغار

پاڻئون پنهنجو پاڻ سڃاڻج
ڄاڻ وڃائي ڄاڻ کي ڄاڻج
منصوريءَ جون موجون ماڻج

حق اظهار ٿئي بردار
سڪ جو سندرو ٻڌ تون ساهي
چوهڻون هل چرڪڻ چاهي؟
هڪ گهٽ سان پڻو ڪن ۾ ڪاهي

ڪارونيار ۾ پس انوار
ملڪ معنيٰ جو محبت ماڻهي
وحدت محبت جو ٿي پاڻهي
موحد ٿي پوءِ پاڻ سڃاڻهي

توحيد پيو تند تنوار
ونحن اقرب پاڻ پيو ٻولي
اسم جسم جي آهي اولي
ذات صفات مان خيال سان کولي

ڏس پيو ڪل آ ڪلتار
لا جي لام کي جي تون لاهين
الف هڪوئي هڪ حق آهين
وهم وسارج پيو ڪجهه ناهين

خير محمد خوش خبردار
* * *

مرد ٿي ميخان ۾ آ، لا جي هيٺان تون لنگهي
مٽي جي سرڪيءَ لاءِ متارن کان موڪي سر ٿي منگي

ڪيو موڪيءَ ڇپ وات ۾ ٻيو ڪات ڪيائين هٿ ۾ ٻنگي
گهر ته عاشق گهوٽ ٿئين ڇڏ اوٽ آ سينو ٽنگي
ڪين ترسيا تر هڪو عاشق ويا اتي سر انگي
نشي غالب نينهن جي وڏا وجد وحدت سان ونگي

سرت سڌڙي کان وٺي ڏس ڪهيل ڏوران ڪنگهي
ڪو عاشق ايندو اتي سورهيه سري ڇاڙهيون چنگي
خوش خير محمد خيال سان درست پيتو دل دنگي
ڏسي مردن جا مشاهدا هيءُ سري کان ڪيئن سنگي

* * *

سرڪ ٿي ساقي مٽي ٿو ڏس متارن جا مٽا
اصلئون اها آئي اٿن خرچن بئي ناڻي نٿا

اهي سر وڍي ڏين سڳهه ۾ جن جا پيئڻ لاءِ ڇپ چٽا
ڪاٿيون ڪالان ڪي ڏسن ڪوپا نه ڪن ڪاٿي ڪٿا

محبت واري ميدان ۾ عاشق ڪرن سر جي سٿا
مٽ تي موڪي آڻي رکي هڪ هڪ ڪيون پنهنجا هٿا

ٻوڙ بڻن جي ڪاٿيا مٽخان ۾ مٽ جي مٿا
لاشڪ تنين لاوان لڏيون چڙهي سڀج سوريءَ تي سٿا

ٻي پيالا ۾ ٿيا عرفات عينن ۾ اٿا
خير محمد خوش لڳا دل سان پيا ڪن جا پٿا

* * *

طلب ساز تنبور ڪيون پلي ٿين اڃ رقص رهاڻيون
 جوڙي ساز شروع ڪري طبلا تڙي ڏوئيءَ کي ڏور ڪيون
 نوان سيد ٻڌاءَ ڪي ٻاڻيون
 حسن جي تجلين تابش ڪيڙي سينو سلو ڪوه طور ڪيون
 ماسو المحبوب جي ڪاڻيون
 بيخوديءَ جا نينهن نشا پي مست اڪيون مخمور ڪيون
 آيو عشق عقل کي امائون
 خير محمد خوش خيال ٻڌو ٿي هيٺڙي حج حضور ڪيون
 دمدر دوست جا درسن ماڻيون

* * *

پسي صورت جو سلطان هئ حيران لڳي
 جن ملائڪ حوران پريون هر هڪ ٿي حيران
 پڙهڻ سبحان لڳي
 ڪليا حسن چمن چو طرفين بلبل ٿي مستان
 بره بوستان لڳي
 سر سونهين پوشاڪ گلابي موهيو مسي ۽ پان
 مٿس مرجان لڳي
 سهسين رنگ سرود تماشا سازن جا سامان
 جاڏي ڪاڏي تان لڳي
 خير محمد خوش خبر حسن جو بيحد آهي بيان
 جنهن سان چند جان لڳي

* * *

من موهيو تنهنجي تار ميان! مَر رسي منگتو
 گهر جيڪو گهرڻو هجي موٽ نه مڱهار
 لائي جيءَ سان جنگ تو

(۱) العشق ناز يتحرق ماسو المحبوب = عشق جي باهر محبوب کان سواءِ سڀ ڪجهه ساڙي ڇڏي ٿي.

راجا راءِ ڏياچ ڪي تان لڳي تڪرار
 چارڻ چوريو چنگ تو
 ڳڙھ پاسي ڳائيو بيڄل پڻ بهار
 وڏا دل ڪي ونگ تو
 ڪڇي ڪلھن کان ڏنائين پليءَ رين پتار
 آھن راجا رنگ تو
 موٽي ڪريا مڱڻي سازن ڪي سينگار
 مڇايا من ۾ مردنگ تو
 خوش خير محمد ٿو گھري مئي ڪا مست پيار
 آھن دستين دنگ تو

* * *

واھ تنبي جي تار ڏسو ڏيڻ سر ڏاتار ڏسو
 ڇا تنبي ڇا تار چوان ڇا ڏيڻ سر ڏاتار چوان
 موٽي مڱڻھار ڏسو
 چارڻ ويھي چنگ وڃايو سالڪ ڏاڍو سوز مڇايو
 هل ساري ھالار ڏسو
 سر ڏيڻ ڪو سٿرو ناھي ڪير ٿئي ڪنڌ ڪلھن کان لاھي
 ڀرت لڳيءَ جا پار ڏسو
 بيڄل بي ڪا تند پرائي جان جسم کان ڪئي جدائي
 پرھ سنڌي پڪار ڏسو
 خير محمد خوش منگو مولائي برھ ڏاڍي برسات جو لائي
 محبت مينگھ ملھار ڏسو

* * *

پنھنجو پاڻ ۾ پاڻ ڪي پس
 ماڻ مزو چڪ روحي رس
 صورت مان صورت ئي سڪ
 طالب هي توحيد تر لڪ
 ڪڇ ڪلم ۽ ڪاغذ مس

جوئي ٻولي و في انفسڪم
 چپ چپن سان تنهنجا چم
 قدم تي سجدو هر دم هس
 نوڙت سان ناسوت لتاڙي
 ملڪوت ۽ جبروت لتاڙي
 لنگهڙ لڪ لاهوتي لس
 نقس قلب ۽ روح سز
 خفي اخفا جا چهڻي گهر
 سير صفاتي ذاتي ڏس
 خير محمد وادي وحدت ۾
 ڪثرت گم ٿي هر گن گت ۾
 بره بنا ٻيون باتيون بس

* * *

ڪر همت ڇڏ حرص کي آهي دور دنيا دم گذر
 وڃ عشق وارن وٽ هلي سر سالڪن جي رک نذر
 ايندن چون صد آفرين آهي طالبن جو تن قدر
 ڏيندي وٽي وحدت سنڌي ڪندو عشق تو سر شور شر
 هر جاءِ ايندو حق نظر ڏسندين حسن جا حل حشر
 پڙهين ٿو نمازان نفس لاءِ من مون ملن حورون قصر
 وقت ويٺي ٿو وڃي پڙهندي پنا نظم و نثر
 پڙهندي پنا کي سال ٿيا توکي نه ٿيو تر جو اثر
 اوڳا عمر سڀ صرف ڪيئي حاصل نه ٿيئي هڪڙو اکر
 خوش خير محمد خيال ڪر بي انت آهي هي بحر
 هن درد جي درياهه جي آهي خاص خاصن کي خبر

* * *

اجهو يار آيو اوهين ڇا ٿا پانيو
 پياريو پياسن صبح جو سوايو
 صبح جو سوالي منگي جو موالي
 ڪڏهن ڪين خالي وٽيءَ تان ورايو
 سڀن کي سڏائي ٿو ڏوليو ڍڪائي
 هي ليڙون لهرائي پوشاڪون پهرائيو
 ڪوڙي خيما خاڪي اچي ٿيو اوطاقي
 اله عشق باقي حڪم جنهن هلايو
 احدون آيو احمد حڪم جنهن جو هر هنڌ
 خوش خير محمد وحدت گيت ڳايو

* * *

جلوز تاب حُسن جو ڏسي تجليون
 سارو جبل وڃي ڪوه طور جليون
 تنهنجي پنڀڻين جا پيڪان چوان
 اهي نيزا بڙچيون بان چوان
 نت ابرو سيف ايران چوان
 ڪيڏو ڪيس ڪرن ڪاريون ڪجليون
 ويڪو عجب محبوب مام ميان
 ڪن فڪل ڦاسائڻ عام ميان
 توڙي وير هجن وريام ميان
 وجهي دام زلف ڪن دست دليون
 جاڏي هڻڻ ٿا بهڳڻ پاڻ ميان
 تاڏي عاشقن آهي تان ميان
 مرڻ جيئن مشاهدي ڪان ميان
 ڪنا ڪين رهن توڙي ويڙهن وليون
 خوش خير محمد نگاهه جاڏي
 وسي ويڙهي وجهه الله تاڏي
 ڏسي برحق ٿو بالله ماڏي
 بينو شهر بحر ملي ڳوٺ ڳليون

* * *

ڪي جو ڪالهه اڪيون ڏسي آيون
هاڻي رهن نٿيون ڪنهن جي رايون

بعضي زوري بعضي چوري ڪا جالڳي عشق جي لوري
ڪنهن راز وڏي ته ريجهايون

درست لڏائون دلبر ڳولي هيڙو عام اڪين کان اولي
ڪنهن حرفت سان هٿ ڪيائون

چاريءَ هٿ محڪم چوائي چئجان پاند ڳچيءَ ڳل پائي
اوهين ڏاڍ چڏيو ڏاڍايون

خير محمد خوش جي ٿيڙيون وڃي عشق الهوت ۾ پيڙيون
وريون واه وصال جون وايون

* * *

لکين پوشاڪان پهرين پيو

ته به عشق چوي ٿو يار اجهو

عاشق توکان البت واقف

ڳوٺ ڳليءَ ۾ ناهين ڳجهو

مرسل ڪي معراج گهرايو

پرت منجهان پيغام منجھو

دوست پنهنجي ڪي درسن ڪاريو

جيڪي اوهان ڪي سير سجهو

ڪالهه ڪالھوڻي ڏاڏي آدم ڪي

بهشت منجهان ڏئي ڪڍيو ڏجهو

ڳالهه مڙيوئي ڳڙ تي پيئي

بولي ڳجهارت پاڻ بجهو

لا يتحرک لا شک چيڙو

قصو انهيءَ جو ڪن ڪجو

اهڙا ٿا عنوان ڏيو
 ته به ماڻهو موڳا پون منجهو
 خوش خير محمد خير گهري ٿو
 وڻي تنهين کان ڪانه وجهو
 ظاهر باطن رنگ بيرنگي
 حاضر منجه هر حال هجو
 * * *

هن سيف ابرو جي ستي مانجهي هزارين ماري
 ڪي ماري ڪي جياريا ڪي عشق جا آزاريا
 ڪالهه مجنون قيس ڪيئن سوز وارا ساريا
 بد عشق جي وڌ هيءَ خبر ماري وري پئي جياريا
 ڏنو تخت ڪي رانجهن ترڪ اسباب عشق اڏاريا
 رنگپور جي ريجهه رهاڻ لڙ ٿي چاڪ وچڙا چاريا
 يوسف ذليخان ذوق ۾ يڪدل ٿي دم گڏ گهاريا
 شوق شيرين جي سبب فرهاد ڏونگر ڌاريا
 صنعان جهڙن سالڪن تقويٰ جا ورق وساريا
 ڪيا سيف ابرو جي قتل ڪاڪل جهڙا ڪاريا
 خوش خير محمد خيال سان ورد وڙائف واري
 جيڪي عشق آدم سان ڪيا اهي قول پنهنجا پاريا
 * * *

وه واه ڪليو آ باغ اعرابي گل گلابي
 موتئي موهيو نرگس ڪليا نين نقابي
 علي ولي شاه مردان آيو
 شهنشاهي طبل وڄايو
 هر جا حق جو حڪم هلايو
 سمجهن صوفي سخن شتابي

رمزن غمزن رم جهم لائي
 ڪوئل قمري قم ڳائي
 مينا طوطي مست ٿي آئي
 ڏسي مڪ محبوب مهتابي
 خير محمد خوش مليو ماهي
 ڏني ببلبل عشق آگاهي
 سرها ٿيئڙا سڀ سپاهي
 محبوب مليو مصري محرابي

* * *

عاشق اکين ڏسڻ لئي
 محبوب ڏس! مري ٿو

عاشق ڪي انتظار
 لائي بره بيقار
 پائي پاند ڳچيءَ ڳاري
 سڄدي ۾ سر ڌري ٿو
 عاشق حسن ماري
 انهيءَ ڳليءَ خان ڳاري
 سر ڏيڻ لئي سينگاريا

ڪيئن پتنگ پوءِ وري ٿو؟

خامن جي ليکي ڪريو
 سارو لوڪ چوي چريو
 ڪڏهن ڪونه ٻڌوسي وريو
 جيڪو گهير گهن گهري ٿو
 خوش خير محمد خانان
 لکين بره جا بيانان
 دانا ڪري ديوانان

اهڙا عشق ڪم ڪري ٿو

* * *

آءُ ڦران حيران تو لئي
 منهن ڏسڻ جي واسطي
 آهيان اڃايل عشق جو
 پيو ٿو رڙان راتيان ڏينهان
 پرت جو پيالو گهران ٿو
 پر ٿيڻ جي واسطي
 ڏک ڏولاوا ڏيه اندر
 ٽڪر ٽولاڪا پسان
 پرت جو پنڌڙو پڇاڻ
 دل ڳنڍڻ جي واسطي
 دائما ديدار لئي ٿو
 وس ڪيان وارا وري
 پٺو ٿي آيو آهيان
 واس وٺڻ جي واسطي
 اوچتي هن چمن اندر
 ڪيئن بشر بلبل بڻيو
 خوش خير محمد آيو حسن ۾
 گل سنگهڻ جي واسطي

* * *

زوري ڪري زورآور يار

دلڙي لئي وئين ڏاڙي ۾

راتيان ڏينهن رڙان

ڪنهن ڪي ڪين چوان

ڏسو ويئي سور سهان

پرڻ جي پاڙي ۾

رمز عجب جي رکيون

هڻي وئين پاڻ ٻڪيون

تنهنجي ڏسڻ لئي اڪيون

روز رڙن راڙي ۾

ڪير ڪوڪارون ڪيڏيون
 هوت نه ڪجن هيڏيون
 جيءُ جلي ٿو جيڏيون
 سوز انهيءَ ساڙي ۾
 خير محمد ڪي دلبر
 سڪڙي اوهان جي سڀر
 پاڪ ڀرين پيغمبر
 چاڙه چڪڻ چاڙهي ۾

* * *

محب ملڻ جي واسطي
 چاڪن ڪئي دل چري ڙي
 چري

دلبر دلڙي دوست ڪسي ويو
 ڏيهه ته پنهنجو ڪين ڏسي ويو
 الا درد ۾ دلڙي ٻري ڙي ٻري
 حال حقيقت ڪنهن کي سڻايان
 ڪونهي محرم جنهن کي ٻڌايان
 الا وڃان ڇو نه مري ڙي مري
 روئي رڙي حال گنوايم
 ننڊ به جانب دوست وڃايم
 الا ٻر ۾ بيٺي ڪڙي ڙي ڪڙي
 دونهان درد جا دل ۾ ڏڪن ٿا
 ڪين اجهاڻن جيءُ ۾ جڪن ٿا
 الا باهه برهه جي ٻري ڙي ٻري
 خير محمد عاشق پرت پياسي
 رکج اميد الهه ۾ خاصي
 الا محب ملندو وري ڙي وري

* * *

يار اوهان سان منهنجي

الا بيوس دلڙي جو ڦاٽي

باهه برهه جي ٿي پڙڪي

جيءَ اندر ۾ جهڙڪي

چاٽي چاٽي پئي ٽڙڪي

بار ڪهي وئين ريءَ کاتي

محب ملڻ واري ڪر ڪا

مهر نظر ڌر ڪا

والي اچي ڪندو ور ڪا

الف پڙهيان اثباتي

جودئون پاٽم جهاتي

ڍوليا جندڙي ڦاٽي

قربئون وهائي ڪاتي

ڪونهي سورن منجهه ساڻي

محب منا موچارا

روز تڪيان ٿي تارا

صورت تنهنجي آ سوپارا

جوان جنڊيءَ تئون لائي

خير محمد چوي اچي مل تون

اڳڻ اسان جي ٿل تون

ڪول گهونگهٽ اچي ڪل تون

بهشت دوزخ سان اسان جو چاڻي؟

جيدڙيون جيئري جي گڏيس

چونديس راز رڙي

پنهنجي پنهل کان پڇنديس

لائق آڏو لڇنديس

چاڪان تو يار چڏيس

لائي لئون وي لڙي

گھوٽ وجهي وئين گھاري
 جيڪس هيٽس ڌاري
 تياھون تو نہ سڏيس
 چپر چڏي وئين چڙي
 خير محمد سان ملندا
 خوش ٿي يار کلندا
 اڙي اديون مان اڏيس
 پريم پت جا پڙي

* * *

ڪري ڪڪر اڃ مھرون آيو
 الا الله بادل برسايو

کڻي سامان سارنگ اچي سنڌ ۾
 سر طالبن طبل وڄايو
 انت الهادي انت الحق جو
 سيني ۾ سوز سمايو

حسبي ربي جل الله جو
 دس چشتين جوش جڳايو

خوش خير محمد هر فقر جو خادم
 نوشهري سيس نوايو

* * *

دوئيءَ بنا دل کاڌي ڪاهي
 ڏانءُ سڪج وٽان سالڪ ڏاهي

ساڻ دوئيءَ جي دوست ڏي هلبو
 خيال پيادو روح سان پلبو

وڃي حقيقت حال ۾ رلبو
اسم جسم کي لا سين لاهي

ٿي هوشيار بيدار خوابون
هيءُ حباب آيو تنهن آيون
رمل ڪر منجه ذات شتابون
بحر بقا جو برحق آهي
جنهن لاءِ زمين آسمان نهارين
تنهن سان پيو ٿو گڏ گذارين
تو ۾ موهن تنهن جي پارين
ونحن اقرب ڏور سو ناهي

خير محمد خوش حسن جون هوليون
پاتو پات برهه جون ٻوليون
سمجهه عاشق معشوق پروليون
پاڻ سڃاڻ ته هيءُ چند چاهي؟

* * *

اڃا ڪالهه قيمت ڪهڙي بهشت وڪاڻو
ڪري محتسب تون ڪيڏو ماڻو

ريءُ امر ابليس اچي
ڪهڙو ڪم دغا ڪيو ڪوڙ ڪڇي
شيطان ٿا ڄاڻو، اوهين لوڪ اياڻو

ريءُ آدم جاءِ جنت خالي
ڪهڙو ريءُ حورن اتي مرد موالي
ادريس ڪيو آباد پاڻو

جلو عشق سندو جڏهن ٻاهر پيو
ڪنٺ ڪنڙا مخفي ظاهر ٿيو
جادو عشق چوان يا گندم داڻو

نت عاشق مائن ذوق لقا
تن بيشڪ آهي شوق بقا
افسوس اهو اوهين پاڻ سڃاڻو
آهي مظهر حسن جمال سندو
آهي مطلع نور جلال سندو
خوش خير محمد اهو سير سڀاڻو
* * *

آهيون ساعت مسافر سانگيئڙا
تون ته آئين ڪهڙي هت ڪمين؟
يار پنهنجي سان رهج يگانو
ڇو وڃين اڀي لمين؟
قرب نوريءَ جو ڪنهن نه سڃاڻو
صحيح سڃاڻو سمين؟
پنڌ انهيءَ جو پرو ڪو پيڙئي
طالب آئين جنهن طمعين
خير محمد خوش خيال اوڏاهين
روز رهبر سان رمين
* * *

سچ ڪنهن نه وڻي سو ته ڪيئن چوان
جيئن ٿو عشق چوي تيئن ٻيءَ ٿو پوان
پڙه الف بولي اثبات هڪا
بي تي واري بات نه ڪا
ڪهڙي لا سنڌي مان لات لنوان
آهي حسن جهڙو دل راز نه ڪو
ٻئيءَ عشق جهڙو شهباز نه ڪو
شاه شوق منجهان ڪيو دوست روان

رڪي نينهن نظر اهي نڪ ٿيا
اسلام ڪفر سان ايڪ ٿيا
متان پوءِ ٿئي ارمان اوهان
خوش خير محمد ملهه خريد بندو
اهي عاشق عبدالحي سندو
لائي نرڙ پيرن تي آءِ نوان
* * *

ڏور وڃڻ جي ڏاڍي ٻڌائي
ڄاڻي الله مون کي ڏاڍو ارمان
روز ازل تنهنجو ٻول ٻڌوسي
قالو بلي وارو قول ڪيوسي
ساهه سري سهڻي تان قربان
دلبر اسان کان دل ڪسي وئين
ڏس نه پنهنجو يار ڏسي وئين
لا مڪان ۾ تو ڪيو مڪان
جانب تو اسان جو جيءُ جياريو
عشق تنهنجي سهڻا سبق سيڪاريو
دمدم دردن جا داستان
خوش خير محمد رک خيال اوڏاهين
آهين جيڏهون جو وڃج تيداهين
ڪهڙو ڪرين ويٺو برهه بيان
* * *

اول چئي اثبات
هاڻي ٿو منهنڙو لڪائين
احدون اڳ ۾ پيو ڪجهه هيڙو لا وارو ليڪو پوءِ ٿيڙو
وينو اڏي محلات سالڪ سمجهه اناهين

موتو وارو قول قبول	وحدت ريءَ پيو ٻول نه ٻولج
سڻين تان يار سڻائين	ظاهر ٿيندو ذات
دين عشق جو اصولن اعليٰ	صورت معنيٰ ڄاڻج مولا
ڪهڙو وينو ڪسب ڪمائين	لا واري ڇڏ لات
ساڻ صورت جي رمز رائج	خير محمد خوش ڀول نه ڀانئج
عاشق هاڻي متان الائين	بره بنا بي بات

*

*

*

ڪڏهن ڪين عقل ۾ ايندو	پيرنگيءَ جو بيان
نفس ڪهي نادان	هستي هڻڻ دور ڪري ڇڏ
ڪو پوندو	تڏهن پرو
خواهش ڇڏي خان	لا لنگهي ٿج اڳاهون
وڃ پڇندو	پنڌ اهوئي
هوندو منجهه گمان	جيسين ڏسندو ڏيڪيل ڪي
تي نا ملندو	ماڳ انهيءَ
ويري ڪر ويران	نفس امارو آهي احمق
توڪي نيندو	نه ته نياڳو
عشق ايمان	خير محمد خوش خيال سان
	ڏيهه اهو هلي ڏسندو

*

*

*

محبت ۾ ره محو مدام

ٻولي ٻولج هڪ وحدت وائي

سوريءَ تي ڪيائين لقا سارو	پهريون باب ٿي بقا وارو
تي همءُ سان هيڪڙائي	عرشئون آيو ان ڪي الهام
ٿئي تحقيقات تهين جان	ڪري ڪوئي اثبات اهين جان
لا سان لهگي آه لڙائي	نفسي ڪيڙو ظاهر نام
طالب ويو توحيد اجاري	نينهن نوبت منصور ويو ماري
اتي عاشق ڪئي اجرائي	اچي ٿيڙا هل هنگام
اسر جسم ويو ٿيو ظاهر ذاتي	خير محمد خوش ڪئي اثباتي
وحدت سان دل تو وچڙائي	حق بنا سڀ هڻن حرام

*

*

*

ڪربلا وارو قتل عشق اصل
 آيو آ سر عاشقن جي
 پنهنجو نهارج پاڻ ۾
 چولي اندر چئنچل
 سڀ پر آهي سهڻو
 ڀول ٻئي نا ڀل
 دلبر سندو دل ۾
 هيڪارون آهي هل
 خوش خير محمد وٽ خيال کي
 مڪلھ سان لڙي جيئن مڪلھ

سوز درد ۾ سڙن، کين مڙن
 وڏا جي عشق آڙاري

محبت جي ميدان ۾
 خوش ٿي خان ڪڙن

سهڻل يار سڪاريو
 سورهيہ سبق پڙهن

عشق سندي آڪاس تي
 چڙهيا چوٽ وڃن

جوڳي پنهنجي جيءَ ۾
 پرين ٿا پسن
 خير محمد خوش خيال سان
 لاهوتي ٿا لڙن

ڪلڊ نه ٻئي ڪنهن ڏيون
 هاديءَ ريءَ هن حال جي
 تنهنجو توکان تر نه پاسي
 چو هئين ٿو هنيون
 وٽ ناهي هڪ وال جي
 عشق اچانڪ آيو اندر ۾
 چا چوان چا چيون
 رمز ڳجهي هن ڳالهه جي
 خاص خبر ٻئي ڪنهن نه سڻايون
 چو ڪنهن سان ڪيون
 محبت جي هي مال جي
 خير محمد بخش هٿان ساقيءَ جي
 سرڪ سدا پيا پيون
 ناهي ملهه اڄ ڪالهه جي

* * *

دل لا جا حرف ڌري
 پڙهه برهه واري باب ڪئون

پورا ڪهڙو ڀول ٿو پائين	تون ته اصل کان علم ناهين
ڪنهن عشق سندي ارباب ڪئون	پيچ پند ڪري
پوءِ ماڻيندين حق جي هستي	چڏ هئڻ تون خود پرستي
هن عالم جي اسباب ڪئون	نڪر ناهه ڪري
نحن اقرب تو ۾ تنهنجو	ڳولي لهه تون پاڻ ۾ پنهنجو
لنگهه هئڻ واري حجاب ڪئون	پرين ناهه پري
ٻڌي آيو هاڪ حسن جي	خير محمد خوش محبت من جي
ڪڻ نيڻ ٻئي نقاب ڪئون	ڏس دلبر ديد ڪري

* * *

* * *

* * *

لڪ ناز سڪيو آن نوان

مشتاقن جي مارڻ لڻ

تير اکين جا ڏاڍا تڪيرا سيني لڳن ٿا سنوان

سبق سوين تنهنجي سورن جا روئي ڪيا اٿم روان

ڳڻن تنهنجن جون ڳالهيون ڳجهيون ڇا چئي ڇا چوان

خير محمد خوش در دلبر جي پيش هلي مان پوان

* * *

عشق فرض آڻي ادا ڪيو

ابروءَ جي محراب ۾

شاه منصور کي سولي ڇاڙهيائون

اهو ملن پنهنجو مدعا ڪيو

پڇو هنين کان هت ڇا آيو؟

نينهن وارن جي چو نڌا ڪيو؟

ڏسان صورت صنعان نه مڙيو

توڙي حرقت پنهنجي هدا ڪيو

خير محمد خوش تابع حسن جو

اها نڌا منهنجي سدا ڪيو

* * *

عاشقن عيد سدا ٿي

عالم عيد فصل تي

عاشق الضحي ڪوڏيا

ساري جان فدا ٿي

ونحن اقرب ويجهڙو

جانب دم نه جدا ٿي

الانسان سري و اناسره

اهڙا ٻول ٻڌا ٿي

الفقر فخري چيو

مرسل پاڻ مدعا ٿي
 ڪن ٿا قاب قوسين جان
 اڪبر حج ادا ٿي
 انا احمد بلا ميمي
 پهري آيو ردا ٿي
 خوش خير محمد پڌ خطبو
 ساري خلق خدا ٿي

* * *

آتشبازي عشق اڏاري
 پڇو پتنگن کان سنڌ ساري
 ٽين شهيد شمع تي عاشق
 اصل انهن آهي سر اختياري
 اول اٿئي آڙاهه خليلي
 پوءِ برهه ۾ باغ بهاري
 خام ڇا لهندا خبر ڪوري جي
 ڏيل ڏسي ڪن جان پياري
 خوش خير محمد ناهي مهل مڙڻ جي
 ڏئي متان محبوب ميارِي.

* * *

تون ته اچون اچون پيو آءُ
 مٺي ٻول سباجهڙي لاٿڙي
 ڪانگل ڪر وڃي پنهنجي ۾
 آزيون لڳ الله
 مون کي وره وهامي راتڙي
 اڏر پڪيڙا بار پرينءَ جي
 لهي آ سنڌ سماءُ
 ويٺي نيٺ نهارن واٽڙي

جيئن چون تيئن چئج اسان کي
 سنيها ڪي سٺا
 ويهي لئون بره جي باتري
 خير محمد خوش ڪئين جون واڌايون
 ڏيندا سنجھ صبح
 پرين پاڻهي پائيندا جهاتري.

* * *

ڪاڪيون ڪالهاڪون ڪانگ لنوي ٿو
 اڃ ايندا ڪي سڀاڻي
 ٻولي ڪانگ جي آءُ ٿي سمجھان
 ايندا عجيب اڪاڻي
 هر هر هاڃ مان هٿ چٽي ٿو
 سوڻ ساه سڃاڻي
 سوين سور ستر سڀ سرتيون
 اجهو ڇڏيندو اماڻي
 خير محمد خوشيون ٿيون، ويا خطرا
 ڪي ڏينهن ٿيا حاڪماڻي.

* * *

آيا اڃ ڪي سلام عجيبن جا
 خط پروانا ڪيئي لڪيائون
 هاواڻا هئا حبيبن جا
 ڪانگ نياپو چئج نذر جو
 قاصد ڪول قريبن جا
 خير محمد خوش دلبر مليو
 ونجان ڪنڇڪ ڪريمن جا

* * *

موتي ملڻ جي مبارڪ آئي
 وري ٿيا وصل وڃئون وئي جدائي
 ڪڏهن منجهه صورت گل هويدا
 ڪڏهن آشفته بلبل شيدا
 سرو چمن ۾ ڪئي عمر سدائي.
 بلبل خيال خزان جو نه پيڙو
 لنگهي صورت کان معنيٰ ۾ پيڙو
 سمجهه سچائي پر واه وائي.
 گوناگون گهريون گلن جون پوشاڪون
 حسن عشق اڏايون اندر ۾ اوطاقون
 ويڙهي بلبلن جي وه واه وائي.
 بسنت بهاريون لڳيون عشق آباديون
 ٿيون هر طرف ۾ حسن شوق شاديون
 خير محمد خوش خيال خدائي.

* * *

وڇڙيا ملن يار لهندا غم غبار
 گڏ ٿي گذاريون دم نه ٿيون ڌار
 دلڙي اداسي من گهڻو ماندو
 برهه ڍولڻ کان مور نه واندو
 لئون سڄڻ جي ڪيو لاچار
 روز سڄڻ لاءِ ڪانگ اڏايان
 پنڊ پرينءَ جا واٽ واجهايان
 تن اندر آ ڍوليا تنهنجي تار
 قسمت قيد الماء، بيوس جدا ڪئي
 ڏاڍو ڏک وئين يار منا ڏئي

(1) قيد الماء اشد من قيد الحديد - دالي پائيءَ جو قيد لوه جي قيد کان سخت آهي (چوڻي)

موت مران ٿي سگهو له سار
 خرش خير محمد چئي ڪڏهن يار ملندو
 دردمنديءَ کي دلاسا ڏيندو
 نيٺين وهن ٿا ٿڌيون ۽ ٺار

* * *

آيو يار اڳڻ ويا وهر وهي
 ساڻي سڪڙا ٿين سو سور سهي
 هيٺو حال ڏسي هيڪاريون
 دلبر ڏنيون لڪ دلداريون
 منهنجون سي ٿي گل ڳاريون
 ويا لحظي اندر لڙڙا لهي
 سو جيرو جدائيءَ ۾ جليو
 سو سيڪي سڄڻ کي مون سليو
 هيٺو حال ڏسي وئين هوت هليو
 تنهنجي روءِ ڏسي پيا رنجڙا رهي
 مون کي مثل هيئن چيو مرڪي
 سڪ مان پياربي توکي سرڪي
 ڪري هر دم اسان جي هٿن هرڪي
 اهي ٻول ٻڌي ويا ڏيڙا ڊهي
 خوشيون خير محمد ٿيون گهڻيون
 منهنجون ونگايون ور کي نه وڻيون
 مر مان جيان ڳڻ ڳڻيون
 مقبول نظر ٿين ڪوڙڙا ڪهي

* * *

ساهڙ ريءَ منهنجي ڪانه سري

پير پرت ريءَ ڪير پري

لڳي اتر پوي سيءَ سيارو اوچڻ عشق ريءَ پيو پائنن بارو
 لڙ لهرون جتان ڪن ڪري گهور ڪيون سي گهير گهري

رات اونداهي مينهن وسن ٿا
 قدم دريا ۾ ڪير ڌري
 سرڪ ميهڙ جي ڪئي مستاني
 وس کان وئي سا ڪيئن وري
 خير محمد خوش خيال ملڻ جو
 چو ساهه سريءَ جو سانگ ڌري
 گهمر گهمر جتي ديونسڻ ٿا
 سهڻيءَ ريءَ تڪ ڪير ٿري
 دلبر دلڙي ڪيس ديواني
 بيوس ڪئي آ ذوق ڌري
 موج مٽي مهراڻ گهرڻ جو
 مر ميهڙ سان پرت پري

* * *

سڄو منچر ملاحن جي مٿان
 ڪيو سمي ڄام انعام

سمي هئي صورت سجهندي
 مورت واري مام
 صورت سڃاڻي ڪري
 اچي ڪيائين هل هنگام

مهاڻيءَ جي من ۾
 اهو اصل کان هو الهام
 ڏسو نوريءَ ساڻ نگاه
 جنهن کي ڪوڙين ڪن سلام
 گندرين جي گام ۾
 ڏس جلي آيو ڄام
 ڪيو تماچيءَ تڪيو
 منجهه مياڻيءَ مقام

خير محمد خوش ڪيئي
 سڄي سون مياڻي سرانجام
 جنهن جي جهوليءَ چنڊ جهليو
 سا مرڪي ڪيئن نه مدام

* * *

پت نه ڪن پنهور
سونهن لعل لڳن سر لويون
جيئن هت باغ باغيچا ماڙيون
ويڙهيچا ولهار
سهڻا گل گجن تي سرتيون
چڱا چنڊن هار
صلاح صفائي آ سيل سنگهارن
دست دلو اٿن دلدار
ڪاڇ مارن جو ڪنڀيون آهي
لاڙي ڏونرن ڌار
خير محمد خوش ملان ماڙيچن
سانگي ميل ستار

* * *

مون ڪي ملير اماڻ
سڀ ڪنهن ويلي سانگي ساريان
ساوڻ جو ڪن سير پٽن تي جوڙي پٽن تي پاڻ
اهي ويڙهيچا ڪيئن وساريان
پلنگ پٿريون مرڪ نه مارن واريءَ اٿن وٿاڻ
تن جيڏين لاءِ ججهي جر هاريان
اچي پيا دل پور پنهورن ڪالهه مارن جي ڪاڻ
ڪم ڇڏيون ويئي ڪانگ اڏاريان
خير محمد خوشي وطن ورڻ جي الله ڪو اوني آڻ
رات ڏينهان راه نهاريان

* * *

منهنجي ملڻ جي مقال مارن وٽ ٿي ڪالهه ڪيائون
سرتين هئي ڪا سنڀال جيڪس ويئي حال ونڊيائون
مون جيڏيون ته ملير ۾ پيارا
خوش گهمن پنهنجي خيال لويون رنگ لال رتائون
وڃي پونديس ويڙهي پنهنجي

هيشو وٺي پنهنجو حال ڪندا شال پال پلايون
 اڃا منهن مارن اڏيا
 پڪا پيهون پال مٿان تن مال اجهائون
 خير محمد خوشي وطن ورڻ جي
 لڻا قيد ڪنال وريون وصال واڏايون

* * *

پنهوار پٽ تي پشم نه مٿن
 اصل اها تن ريت رسم
 ڪاڇ جنهين جو ڪنڀيون آهي
 سگر سائون صاف ستن
 ته تاري ڪن صاف بسم
 انئي پهر الله سان
 وحدت جي آهي ويڙه وتن
 ڪن صدقو ٿا جان جسم
 جتي خوف نه خطرو ڪوئي
 ڏيهه اهوئي پيا ڏسن
 ڏس ڏوئين جا ڪهڙا قسم
 خير محمد خوش خيال سان
 هستي هٿ ڪي مار هٿن
 ڪڏهن نه ڪر ڪنهن سان خصر

* * *

ڏي موڪل ميان مارن وڃڻ جي
 مارن ريءَ دل ماندي
 سر ساهه ملي سانگيئون سان
 ورائي ڇڏ وطن تي

جيئن عمر تو آندي
 اهو ٿورو ڪر ٿاريچن سان

موڪل ڏي ته مٿين ملان
هڪر ٿي هڪاندي

خوش ٿي ڪلان ويڙهيچن سان
رهان پنهنجي راج ۾
ڪٿيان وڃي ڪا پاندي

اهو مهت ڪج ماڙيچن سان
خير محمد پيون ڪيئن جون خبرون
آيو پنهورون پاندي
پهتي وڃي پاڙيچن سان

* * *
مون ڏي مارن ڏهون آيو
خبران خير واڌايون
سڪيا ٿيا سانگيڙا

لئن ڪشال ڪمايون
رتا وتن رنگ ۾
لاک لڱن لايون
جتي خوف نه خطرو
جوڙي ويٺا اتي جايون
پٽن تي پالو ٿي
پريا تلاءِ ترايون
خير محمد خوش ڪيت جا
لڪ ٿورا ڳڻ ڳايون.

* * *
ڪل مارن منهنجي ڪانه لڏي هئي
سڌ سنگهارن هيءَ نه سئي هئي
ڏيهه ڏاڏاڻي ڪو خبر سڻائي
هڪر منهنجو حال ٻڌائي
اهو ٿورو ٿر سان لائي
ڪوئن ۾ هيءَ قابو پئي هئي

منهنجا اباڻا مون وٽ ايندا
وري وطن تي شل وٺيون ويندا
لوئي لياري ڪين لڄائيندا
هيءَ ويڙهيچن وسري وئي هئي

جيڪس اباڻا هئم اوراهون
سڻي اچن مئيءَ جون دانهون
شايد چڙهي ويا پٽ پراهون
سانگيٽڙا پنهنجي سانگ سڀيئي

خير محمد خوش خبران آيون
وري اُني جون ٿيڙيون وايون
سنجهه صبح آئي ڏيندم واڌايون
خبر ماڙيچن هاڻي پئي هئي

* * *

پيڪائن جا پور
موت وجهن ٿا ماري
ساه ۾ سانڍي ڪين سگهان ٿي
سنگهارن جا سور، ٻارڻ ڏنو ٻاري
قسمت هٽڙي قيد ڪيو آهي
انهيءَ قضا جا ڪلور، نه ته ڪير هت گهاري
خير محمد خوش وقت جو ٿيندو

ڪنڊيس مارن سان منڪور، هئي هنجهون هاري

* * *

ڪيچئون قصد ڪري آيو ٻاروچل
گاڻ پانيٺ پنهل پيارو

پين ليکي پانيٺ پيئي
هئي آريائيءَ جي اڳ ڏيئي

سات اتاهون سنباهيو ٻاروچل
ورهن کان پوءِ آيو وڻجارو

ڪل ته وچ جي پير نه ڪائي
تان ڪا پنهل هيءُ پرڪا پائي
ستي لوڪ سڏايو ٻاروچل
پوءِ پنيور ۾ ڪير بوهيارو

مهڻا ڏيو ٿيون مون کي مڙيئي
سڻي رهجو ڳالهه سڀيئي
پيئر ڪيئن ٿيون پانيو ٻاروچل
ڪانڌ ڪميني نه ڪندو ڪانيارو

خوش خير محمد پئي پئي پنهل جي
جانب گڏيس منجهه جبل جي
نگ پنهنجو اچي نباهيو ٻاروچل
ور مليس ته وريس وارو

* * *

ڌاري ڇڏي هت ڌار
اوهين پنهنجي وطن وڃو ٿا
مون جيڏيون ته ملير ۾ پيارا
ڪن حياءُ هزار

ويري شال ٻڌي نه وائي
ڪيو الله توهار

جيرجي جدا آهي جالڻ اهنجو
ماري ٿي محب ميار

خوش خير محمد سان نام خدا جي
پاڙيون قول قرار

* * *

وري ٻاروچل ٻاجهه پوئي شل
 هج تون منهنجي ڪول
 لونءَ لڪن ۾ تولئي ڪاڻي
 پاڻ سڃاڻج پنهل آرياڻي
 ڪالهه ڪالھوڪي ڪيا هيئي قول
 ڄاڻي ڏونگر بجهي ٿو ڏاڍو
 اتر اندر جو ڪيچ ڏي ڪاڍو
 ساري وندر ۾ وجهندس وڙول
 جبل جانب لئي جهنگ پڇنديس
 ڪيچ ويندي آءُ ڪين ڪچنديس
 ڳلي ڳليءَ ۾ ڪنديس ڳول
 خير محمد خوش نال اهو نيندو
 چپر مڻيءَ کي ڪين ڇڏيندو
 اٿس پانيڻ سان ڏاڍا ٻول

* * *

چپر مڻيءَ کي ڪيئن ڇڏي ويا
 هيئن نه اڳ مون ڄاتو هو
 هڪ ته منهنجي هٿون پيڙي
 نياز ۽ نڪرت مون نا ڪيڙي
 ساجن مون نه سڃاتو هو
 نذر ڇڏي ويا ننڊ ۾ پيئي
 سنجهي ڪڍي ويا ساڻ سپيئي
 ساري شهر پنيور ۾ اوراتو هو
 مان ته اصل هيس عيبن هاڻي
 ڪيو سڱ ڪيچين پاڻ سڃاڻي
 پيچ پنهل مون سان ڀاتو هو
 خير محمد خوش جيءَ جياريو

بول پنهل مون سان پنهنجو پارو
نام ڏٺي لڳ ناتو هو

عشق عشاقن ڪيو آمين
پرواني جيئن پتنگ پچن ٿا
صوفي ڪن ٿا سودو سالم
بي بها ٿيا بانڪ عالم
آهن آڏوتي علم ج عالم
ماڳ مٽائي ٿيا مسڪين
ڪامل ڪنهن سان ڪين ڪچن ٿا

درس رکيائون دل ۾ ديون
اندر آديسي ڪن ٿا عيدون
مليو محب پنيون اميدون
ڪعبو قبلو مڪو منجهين
رمز رندي ۾ راضي رهن ٿا
اصلي روهي رکيائون رايو
راتيان ڏينهن سرس سوايو
گيت اناالحق تن تي ڳايو
توڙئون نانگا نينهن نچن ٿا

شوقئون ڪن ٿا شاديون شڪرانا
بره پڙهين بيحد بيان
ڳوپيون ٻڌن ڳل عشق جا ڳانا
لڪيو لاهوتي لائون ڏين
پرت پياسي گهوٽ گهمن ٿا

خوش خير محمد مرشد هادي
اچي عرضي تي ڪئي امدادي
ويو وچوڙو تي آزادي
گولي دلبر نال گڏين
پل پل جن جا پور پون ٿا

جيءَ ۾ جوڳين جا دونهان دڪن ٿا
اهڙو نينهن نروار نانگا نچن ٿا

اڪڙيون اڙايم دل جي نارڻ لئي
سجڻ پاتو سرمون منهنجي مارڻ لئي
مرڪي مثل يار ڪلي ٿو ڪارڻ لئي
بڙ تي پورو ڪيو چاڪ چڪن ٿا
ڏسي عشق اڪيون منهن ۾ موچاريون
چرڪن چنڀڻ لاءِ بيوس ويچاريون
هڪ اڳي سهڻيون ٻيو سڙمي سينگاريون
ايڏو تاب تارن ڏيه ڏڪن ٿا

قتيل فراقِي دل ڪري دانهون
خير محمد جون سڻ تون الاهون
اڇ اڱڻ يار منهنجي اڳاهون
پاڙن پيارا سڄا سخن ٿا.

* * *

سالڪ ڪن ٿا سير

بحر اونهي ۾ ذوقئون ذاتي

عام کان اوليٰ عاشق اورن، ساهه سمرڻيون سالڪ سورن
پائنن نه ڪو ٻيو پير، پائن پرتئون پاڻ ۾ جهاتي

لنگهي لا کان اڳي ويڙا، موتو قبل مري جيڙا
پنڌ تهين جي پير، وچن وحدت چپ چپاتي

ڏوهه ثواب جا ٿڳا ٿوڙي، پنهنجي جاءِ اڳاهون جوڙي
خير محمد خوش هر جا خير، عشق اڃانڪ ڪئي اثباتي

* * *

جڏهن هر صورت حق پائن ٿا
تڏهن صوفي اچي سر نائن ٿا

انا احمد بلا ميمي
نور نسورو ذات قديمي
ڪيون منهن معراج آڻائن ٿا

مولا ملڪن تي حڪم هلايو
آڻي آدم جي پيرين سر نايو
ڪيو سجدو ادب سڪائن ٿا

ڌوئي دل تان غير ڇڏيائون
چڙهي سوريءَ تي سير ڪيائون
اهي گيت اناالحق ڳائڻ ٿا

خوش خير محمد ڏس خيال عشاقن
ڪاڻ وحدت جي ويچارا ڇا ڪن؟
ڪيون نثرت رام ريجهائن ٿا

* * *

سڻي پورب جا پيغام، سامي سنڪ وڃائن ٿا
آڏيءَ ويل آڻائن ٿا

سڳيون ساز سويل ڪنيائون تنبن ڪي ٿي تيل هڪيائون
هنگلاج هلڻ جي هام بانڪا برحق پائن ٿا

آديسن جا پنڌ اڙانگا سامي لاهن سر جا سانگا
آهي گاروڙين هڪ گام جنهن دم وڪ وڌائن ٿا

ڪمرڪولا باڪشتيون ڪڙيون جوڳين پنهنجي جان سان جڙيون
تن ساجهر ڪيا سر جام ڪنهن دس دور چٽائن ٿا

لاهو تي لاشڪ ٿيڙا تلڪ لڳائي تارڪ ٿيڙا
بدو آديسين احرام نانگا نينهن نپائن ٿا

ڪن پيراڳي پيٺڪ جاتي سدا سناسين صحبت تاتي
 ڪوڙين ٿيا قتلام ويهي جڏهن وڃائن ٿا
 خير محمد خوش گر گفتارون شال ٻڌي هي پرھ پڪارون
 ڪيئن وحدت جا وريام جوڳي جڳت ڪمائن ٿا

* * *

وه واھ مٿان ويراڳين
 محبت جا مينهن وسايا
 بوندان بادل برھ جا
 سر عاشقن جي آيا
 سورھيه سرن جو سانگو
 لاهي لنگھيائون لانگھو
 تن ۾ طلب ۽ تانگھو
 ڪوپن تہ ڪنڌ ڪپايا
 سر عاشقن جي سوري
 وه واھ عجب مخموري
 نت ناز نينهن نوري
 موسيٰ ڪوھ طور جلایا
 مجنون سان درد ليلي
 آيو عشق سر اڪيلي
 محبت جا مينهن ميلي
 بر ۾ ولين ويڙھايا
 خوش خير محمد برھ باري
 ڏاڍي عشق آتش باري
 برھ لاتي بهاري
 نانگا نينهن نچايا

* * *

آهي ڏسڻ ٻڌڻ وارو ڪهرو
وڃئون عشق عقل وڏو وهرو

اول اسان کي عشق پڙهايو
پرت سبق اهو پهرو

پتنگ شمع تي ڪيئن نه پچندو؟
چشم سان ڏسي چهرو

سوز وارن سان ڳالهيون سلجن
نينهن جنين جو نهرو

خير محمد ٻڌو ساڻ خوشيءَ جي
سر عشق جو سهرو

* * *

آهي عشق سکر ... وري اهڙو
ناهي جام جنت ۾ تهڙو

ڏاڏي آدم پاڻ چڪي چيو
هرگز ناهي هن جهڙو

ريءَ پرين پهچائي عرشين
ڪم ڪري ٿو ڪهڙو

اڃا تائين اصحاب ڪهف جا
لاهي ستا سڀ ليڙو

خير محمد خوش خاص لڳو دل
صورت وارو سهڙو

* * *

تنهنجي ملڻ لاءِ نيٺن ٿي نهاريو
مسين مسين اچي تو منهنڙو ڏيڪاريو

بادل بهاريون ڳائڻ ڏهوري
ڪارڻ نين جي اچڻ اگهوري
صحن چمن جا تن لاءِ سينگارڻ

بلبل خزان جا گذارا گذر ڪر
برهه بقا جا نظارا نظر ڪر
ڏينهن وفا جا گلن سان گذاريو

سهيڻ رنگ سرود تماشا
تيا رس راڳ هلڻ ميلاپا
وحدت کي اوهين ڪيئن وساريو

خير محمد خوش وسڻ ميخانا
ساغر چنگ صراحيون ترانا
گل ڦل چمن جا خوب ڦلاريو

* * *

دل ڪسي دلبر وڃي پوءِ ٿو پڄنديون ڪرين

محبت سان مستان ڪيئي
هينئر وري حيران ڪيئي
ساري لوڪ ۾ نشان ڪيئي
لاڻي لٽون چو ٿو لڙنديون ڪرين

منهنجي ساهه جو توسان سهو
مون وٽ پايو لالچ ليئو
تو ريءَ ناهي منهنجو پيو
هاڻي هوت ٿو هلنديون ڪرين

خیر محمد تنهنجو غلام
 ائين چوي سڀ خاص عام
 تنهن کي پياريو جلدي جام
 چو ٿو خان خود پسنديون ڪرين

* * *

دردن واري جي دل وڻجي
 ڪاوڙ تن سان ڪانه ڪجي
 برهه سندي بازار ۾
 سر جو سودو صاف ستجي
 زنگ ته ذوق وارن سان
 رتيءَ جيترو نه رکجي
 خوش خیر محمد نال نيازي
 ريت انهيءَ راند ڪٽجي

* * *

گيدي گهرندا کين

مرد پوندا مڇ ۾

تڪي جا تلوار کان

ويڙهه انهيءَ وڙهندا

ترهو ڏئي تار مان

گهيڙ انهيءَ گهڙندا

خير محمد خوش ٿو گهري

سورهيه سر ڏيندا

* * *

رَمز پريون اڪيون رانجهن تنهنجيون زور لٽن دل زاري
 دعوت عشق دلير جهلي، مجني ڪئي منظوري،
 عشق بنا سر ڪير ڏئي، بيجل ڪند ڪٽاري.

مارن تیر تفنگی خنجر، خونی نین خماری،
جهت پت جهتن ظاهر باطن، بیوس دل هماری
خیر محمد خوش دل دلیر، وچڻ ذوق ضروری،
مان ملي محبوب همارا، بادل بوندي بهاري.

* * *

هر رنگ ۾ رلجي وڃي کيئن عشق لا مظهر چوان،
ظاهر چوان باطن چوان سو کل شي اندر چوان.
هر جا ظهورو ذات جو، صورت اندر اثبات جو،
حيات ۽ ممات جو، آ کيل هر هڪ گهر چوان.
کنز مخفي اظهار ٿيو، ازلي الست انوار ٿيو،
قالو بلي اقرار ٿيو، سو قول چو ويسر چوان.
موج مستيءَ ۾ محب، محبوب ۾ ٿيو منتخب،
غيب اندر غازي بلب، گفتار ۾ گوهر چوان.
خوش خیر محمد خيال ۾، هر چال قيل و قال ۾،
ماضي قبل هر حال ۾، پير مغان رهبر چوان.

* * *

رخ تنهنجي روشن کيو جلوه کلام الله جو
والشمن ياسين والضحى آهي شان شافع شاه جو
اڳ نسورو نور هو، تجلو جنهن جو مشهور هو
مرسل وڃي معراج ٿيو روبرو الله جو
يوسف هيو ڪنعان ۾، شاه عشق جي زندان ۾
مصر ۾ وڃي قيد ٿيو سانگو ڇڏي سڀ ساهه جو
مالڪ هر دو جهان، سرور کون مڪان
ڪربلا ۾ شهيد ٿيو ڏهڻو رسول الله جو
خیر محمد خوشيءَ سان عاشق ڪنا منجهه ڪربلا
ڪامل ڪن ٿا ڪم اهوئي في سبيل الله جو

* * *

رس شاه نجف جا شیر علي
اچي عاصيء تي امداد ڪيو

مرتضيٰ مشڪل ڪشا
محبين جا آهيو خفي ۽ جلي
منهنجي دل شڪسته شاد ڪيو

نسنگ اچي نعرو هڻو
ڪير جهلي تڪو تاب تلي
ملعون منافق ماد ڪيو

دير نه گهرجي دم جي
هيئن ڏي اچو پاڻ هلي
ڪڍي قيد منجهان آزاد ڪيو

خير محمد خوش ڪيو
خاوند جا آهيو خاص ولي
اچي عشق سندو ارشاد ڪيو

* * *

لڏي مرتضيٰ موليٰ عليءَ کان شاه صفی الله شفا
مرض ڪل معافي ٿيا لڏي جان ساريءَ تان جفا
شوقئون نجف جي شاه جو، ره سوالي سنجھ صباح جو
وڻ ذوق ڏيندا واه جو، ڪر نياز تان مائين نفا
حسنين جن هر حال ۾، حامي رهيا هر ڳالهه ۾
عزت عمر اقبال ۾، ڪئي مدد محمد مصطفيٰ
شاه منقبت منظور ڪيو، دک درد دل جو دور ڪيو
مسڪين کي مسرور ڪيو، لڏا خيال خاطر جا خفا

بهره مليو اچي، محبت محل مليو اچي
رنگ معنوي رليو اچي، صورت کلي ساڳي صفا

خوش خير محمد هيءَ سدا، مقبول پئي من جي مدعا
ڪو دم نه ٿئي جانب جدا، محبوب سان مهر و وفا

* * *

برحق بدعتي آهيون مولا حوالي تو سندا

سرڪي سوائيءَ جي پيون	صاف ٿئي سارو هنيون
هن ڪيف ۾ ڪو دم جيون	ٿين عشق عقل جا سندا
لا تقنطو تڪرار آ	محمد منو مختار آ
اسان عاصين اعتبار آ	جنهن جي ڳڻن آهيون ڳڏا
حب حوض ڪوثر جي اٿئون	بي طلب طوبي جي نئون
پيون جام حيدر جي هٿون	مولا علي شير خدا
حر آهيون حسنين جا	ڪامي آهيون ڪونين جا
دوازدھ دارين جا	محبت انهن جي آ مدعا
خوش خير محمد جو عرض	فاني ٿيڻ تو ۾ فرض
پير مغان کي هي عرض	سڻ صاف صوفيءَ جي سدا

* * *

اچي حاضر حسيني ٿي قلندر لعل مروندي

تون آن حسنين جو پيارو	فقر جو سرگروه سارو
ڪري ملعون تي مارو	بڌي محڪم ڪمر بندي
تو کي چو طرف چوڌاري	نمي ٿي هند سنڌ ساري
ڪابل ڪشمير قنداري	بلخ بيروت سمرقندي
نه گهرجي دير مون هاڻي	مدد ڪر شاه سيوهاڻي
اچي ٿي سيگهه ۾ ساڻي	ڪڍي ڇڏ قيد مان بندي
مدح خوش خير محمد چئو	لڏا پولا مڙيئي پئو
هميشه نياز سان پيو نئو	ٿئي دل شاد خور سندي

* * *

هو مالڪ مختار برحق سالڪن سرتاج هو
 سفل پيا سوري چون منصور لاءِ معراج هو
 هو ملڪ ۾ مشهور هو سڀ ڪنهن خصال خواجه هو
 ملڪ دل جو دست ڪيائين ڪل رعيت راج هو
 ڏينهن ڪرامتون ڏنيون جتي هر ملان محتاج هو
 هن شهادت شوق جو وڏو عاشق ڪي احتياج هو
 ذاتي گڏيو وڃي ذات سان، هو ٿا ڄاڻن علاج هو
 موڳن ملن ٿي موت پانيو ڪامل لاءِ ڪاج هو
 خير محمد خوش سڻ خبر اند، پڙهڻ جو عاج هو
 اثبات ڪر الله ڪي اتي وحده جو واچ هو

* * *

عثمان عاشق آفرين پنهنجو جسر پروان ڪيئي
 طالبن جي طور ۾ نالو صحيح نشان ڪيئي

غازي ڪنيئي وڪ واه جو
 سانگو رکيئي نه ساه جو
 توکي ذوق وجه الله جو
 واه درد جو درمان ڪيئي

غازي ٻولي گستا گوهر
 واه عاشقن ڪي ٿيو اثر
 اهڙو هيو سالڪ سڌر
 واه عشق جو اعلان ڪيئي

تنهنجي درد دل خستي ڪئي
 هرگز نه تو سستي ڪئي

اسفل سافلين - گهٽ ۾ گهٽ درجي وارا (قرآن)
 عثمان فقير سانگي، فقير خير محمد جو مرشد پائي هو.

ثابت ڪمر بستي ڪئي
سرهو مري ميدان ڪئي

تو هي سخن چيدا چيا
تائير تن پيدا ڪيا
شائق ٻڌي شيدا ٿيا
واه درد جو داستان ڪئي

خوش خير محمد يار جو
هيڙو پڪي تنهن پار جو
عاشق هيئن اسرار جو
اڏي وڃي آڻيان ڪئي

* * *

شاهه نقشبندان بادشاهه بخاري
تنهنجو هر طرف فقر فوج باري
تنهنجي طالبن خود هنيو نينهن نعرو
جيئن خواجه عبيدالله احرار وارو
جنهن شاهي قبا ۾ ڪيو ارشاد جاري

تنهنجي توجهه ڪيو جامي جگر سوز
بيروننگ بحر ۾ ٿيو شائق شب روز
ڪئي موج تنهن مرد منصور واري

تنهنجو فيض اظهر من الشمس آهي
تنهنجي طالبن کي ڪوئي خوف ناهي
رڱڻ راز تنهنجي ڪئي هر هنڌ ساري

تنهنجي ببلن ۾ بره جا بيانان
بيخود ترانا درد داستانان
تنهنجو باغ برحق بقا جي بهاري

خوشي خير محمد اصل کان اهائي
هجي شال هر دم همء هيڪڙائي
ملي مصطفيٰ کان توکي تاجداري

* * *

ڪيئن لهي ڪل ڪور شپير شمس واري شعاع جي
آهي مٿس دن رين جو اکين اڳيان اونڌاھ جي
في ھذا، اعمیٰ اشارت دل لايو داناء جي
آهي سوجھرو صورت جو سڀ ۾ اتر مظهر ماھ جي
ونفخت فيہ فکر ڪر اوڳا انهيءَ ارواح جي
موران نہ ٿي موڳا پوئي ڪا سرت دم هن ساھ جي
گجھه جان نہ ڏونديچ ڏوندي ڪي ڪر همت ٿي ھماء جي
ڪڪڙ جان گھر ڪنڊ ۾ هوندي پرن ٿئين پاھ جي
خير محمد کي خوشي اصلئون نسوري ناھ جي
نفيءَ سان نابود ڪر اثبات ٿئي الله جي

* * *

سرائڪي پيت

سرائڪي بيت

هي مرشد مشهور ملڪ وچ جڻ ڪيتا عشق اوتارا
نقشبندي وچ نوشهري دي ماريآ نينهن نقارا
سن ڪر چوٽ چلن وٽ طالب ڪرڪي سر اختيارا
خوش خير محمد ڪر عشق خريدي جي تون وحدت جا وڻجارا

سن ڪر چوٽ چلن وٽ طالب ٿيون مجمع ملڪي
ٿي دوزانا دلبر اڳون ٻڌ ٻانهان حاضر حلقي
توجهه وچ طلب دي هوئي جان جسر ڳئي جل ڪي
خوش خير محمد ڪل ڪل پئي جيڪي اندر دي هلڪي

مرشد مٿن تي مهر ڪيتي ڏس ڏس حرف حقاني
دين ايمان قربان ڪيتوسي ڪيا وٽ جند جسماني
جاري قلب ٿيا نرواري نا وٽ ذڪر لساني
لنگه لطيفي پار پيوسي سير هويا سلطاني
خوش خير محمد وجود سرگيا رهيا وچ فڪر دي فاني

مرشد مٿن تي مهر ڪيتي ڳئي ڪل هنر مڪر دي
نال توجهه تحليل پڙهايس معنيٰ نال فڪر دي
دم نه ڪوئي غافل هووين ره هر دم وچ ذڪر دي
خوش خير محمد هوئي خوشي ملڻ دي ره شڪر وچ شڪر دي

هڪ ڏينهن مٿن مغان تون پڇيا ته ڪيوين لعل لهيجي؟
اڪيس چوڙ هڻڻ ٿي گم هڪواري ته وحدت عيان وڪيجي
خوش خير محمد دل کول ڪراهين وچون صفت صحيح ڪريجي

دليون طواف دلين دا ڪر تون شبا شڪ نه ڪيجي
صاف آئين صورت دي وچ پاڇا پريم وڪيجي
خوش خير محمد رک سير سچاندا دل دي کول دريچي

(7) دل دريا سمونڊون اونهي کون دليان نون جاني؟
وچ ڪعبي وچ قبلي وچ مسجد مڻخاني
خوش خير محمد ڪعبه خاص دلين دا ويڪ دانا رهن ديواني

(8) دل دريا سمونڊون اونهي غوطا مار غواصي
جيڪي گهر دي مون نه ڏر دي نه ڪردي جان پيا سي
خوش خير محمد سر گهول گهرين وچ هٿ لعل جواهر آسي

(9) دل دريا سمونڊون اونهي غوطا مار مستانا
اونهي وچ عميق دي ڳولين ڏس ڏنس لا مڪانا
خوش خير محمد سر گهول هٿ آسي لعل يگانا

(10) طالب تون پئي طرف نه ڳولين ڪول ويڪين وچ چاتي
موتو قبل انت موتو مر ويڪين وچ حياتي
وسار وجود وڃا ورهين ڪون پڇي عين ٿيوي اثباتي
خوش خير محمد جڏان نام نفي ٿيا تڏان مليا نقطه ذاتي

(11) ڪي طالب وتن طريقت دي تون گهن حقيقت هڪا
ڪي مذهب ڪيتي مردي تون ڏي دوئي تون ڏکا
خوش خير محمد دين ڪفر وچ عشق نه رهندا لکا

(12) ڪي وت قلبي دي ڪوڏئي ڪي روهي ڪيتي رڙدي
ڪي سير سري دي ڪارڻ ريجھ خفي وچ ڪڙدي
عاشق لنگھ لطيفي ويندي نهين اخفي وچ اڙدي
خوش خير محمد وعظ وحدت دا سبق سوري چڙھ پڙھدي

(13) لا پڙهن لاهوتي لوڪان پڙھ نه چاتي
حق دا نام نفي ڪريندي ڪرڪي آپ اثباتي
خوش خير محمد ويڪو خوء خامان دي منجهه ڳئي مصلحتاتي

هک دښهن مرشد مټخاني وچ سڌ جام پلایا ساقي
 دسر وجود گيا اس ويلي دم بيخود بڻيا باقي
 نال سکر سپ سیر کيتوسي کيا انفي آفاقي
 خوش خیر محمد نشا مول نه ويسی تيا عشق اندر اوطاقي

کفر وچون اسلام آښندي اتي موت کنون حياتي
 جس ويڙهي جانب وسدا اس ويڙهي پاون جهاتي
 خوش خیر محمد ويکو خوء عشاقان کړدي نفي وچون اثباتي

پڙه تکبير فنائي والي هت چا ډونهين جهانون
 دين کفر عشق نه اڙدا لنگه ويندا لامکانون
 عاشق رمز اناالحق والي اک چکي زبانون
 چڙه سوريء تي کرن سواړي لنگه ويندي غير گمانون
 خوش خیر محمد خيال دوئي دا کي ستيا دليون بجانون

طالب کون مطلوب نه ملدا جان جان سين نه کپي
 مر پوي پير مغان دي اگون ذرا مول نه هپي
 بن مرشد راز نه ملدا توڙي طالب کاوي ټپي
 مارين نفس ندوري کون نال نفي دي نپي
 خیر محمد خوش جال هميشه تيډا جيء کيون کپي

کله کله ديوار حسن وچ تډان دل ڦاڼي جډان عاشق پاتي جهاتي
 هوش کنون بيهوش ٿيندي منجهه ويندي مصلحاتي
 خوش خیر محمد کل سيس کپيندي ويک طالب طلسماتي

خبر معشوقان دي پچو عشاقان کنون پچو بلبل مستي باغان
 حسن شمع دا پچو پتنگان کنون نهين ذوق خبر ذرا زاغان
 خوش خیر محمد دل درد مندان دي ساڙي پيږدان دي داغان

نال دنيا دل مول نه ټډين ټيوين پهلې ست پاسي
 دام اهين کنون دور جاوين مټان ويک داڻا دل ڦاسي
 خوش خیر محمد مردان خيال نه کيتا توڙي ډي رهي دلاسي

- (21) ساري عمر ثواب نه کيتا تر ميزان تليسن
او پچسن مئن کيا کچان الهه جاڻي کيا البسن
خوش خير محمد اڳون خاوند دي قوران کيون قلھيسن
- (22) ٿي مهوس مرشد گھنين ٻوٽي قلب کمارين
گھت سهاگا ذاتي والا غير وجود وچاوين
ڏي ٻوٽي نون باھ برھ دي جوشان وچ جلاوين
پن کوناري ٿي کمانگر پينا هٿ هلاوين
خوش خير محمد اها خاص خبر سڌڙي کون نه سڻاوين
- (23) ٻوٽي قلب سڀئي کيماکي مهوس مله سڃاڻن
او نه سيمابي نه قلعي کاڙهن نه پارا مارڻ ڄاڻن
خوش خير محمد عشق اکسير جنهاند اسي مرد موجان ماڻن
- (24) چوڙ دوئي دل يار نون ڏي صوفي رهندي نال صفائي
عشق آڙاه وچ عاشق ٻه کي پال ستيندي پياڻي
خوش خير محمد خوشي ويڪڙ دي رکيا خاصان خيال خدائي
- (25) انسان قرآن دي ڪر هڪ حقيقت جاني
معنيٰ جنهان دي مور نه ويڙهي هي ڪلام رباني
محو ٿيس مس کاغذ کانين نه رهي نام نشاني
اس جڳ وچ ڪوئي ٿول نه ٿڪي ٿيسي يڪبار گاني
خوش خير محمد رک خيال بقا دا چوڙ فقر ٻئي فاني
- (26) هير کنون تدبير پلي دعويٰ عشق چڏايس گهر دي
ڪي عشق امالڪ ٻاهر ڪيتي نه ته آهي اهل ستر دي
ڪالي رات ڪنان وچ گهر تي آهس دل پٿر دي
خير محمد اي بيوس هوئي ڪا رمز رليس رانول وردي

هیر ڏئي تصویر ماهي دي جهنگ چیر کریندي چاري
طرف ماهي دي ویندي کاهي وه واه کریندي واري
خوش خیر محمد اي بیوس هوئي نینهن ماریندا نعري

خیر منگان تیڏي منجهان داستان شیر ماري تیري کٽيان نون
وچڙيان کلي کران مئن ڏوپ ڏیوان تیري مٽيان نون
خوش خیر محمد ماهي آيا اڱڻ اسادي کيها پاڳ لڳا چٽيان نون

سالڪ سيف کرن هٿ لادي نال توکل طالب
مار مدعي کون آئي منیندي کر سٿیندي قالب؟
خوش خیر محمد ویک مدد مولی دي غازي رهندي غالب

بیدردان دي بني تي پالڻ والي کٽان
عاشق آراه وچ جان جلیندي نهين کریندي کٽان
خوش خیر محمد خیال خدائي بیا سڀ چوڙ رٿان

* * *

چوڙ دوئي دل یار کون ڏیون صوفي رهندي نال صفائي
عشق آراه وچ عاشق اهي پال سٿیندي بیائي
خیر محمد خوشي ویکڻ دي رک خاصا خیال خدائي

جي پڙهي تکبیر فنا دي هٿ کر لا دي کاتي
مخفي مرڻ تنهان دا هویا رهن همیشہ حیاتي
خوش خیر محمد بنا مرڻ نه ٿیوي عشق اهو اثباتي

هي کعب وچ هردي اندر او بي عاشق بڻاء بڻائي
مئن شودي وچ ڏون کجیان دي هو رهي همسائي
خیر محمد خوش کعب دل دا ڏیندا عشق گواهي

ساوڻ موج کيتي دریائون جل ٿل پڙي گاهان
سکيان موریان سڀ سرتیان اون کر کي سرخ نگاهان
کڙي هان ماهي ملڻ دي مئن کڙي پلینديان راهان
خیر محمد خوش رانجهن دي مئن کڙي پلینديان راهان

اوران کردي وعظ نصیحت آپ نه علمئون پچن
رلیان کیتیان روایتان ابوين جیوین من وچ سمجهن
خیر محمد خوش خیال نه کر دي لوپ کيتي لچن

جس ماهي نال ڀرت اسڏي او ماهي نظر نه آوي
در دلگير هي دلبر ڪٿي مٽي سڪدي عمر وهاوي
خير محمد خوش تڏا رهي جڏان ماهي مڪ وڪاوي

نال ماهي دل اصلئون هي پڇو ڪيڙيان ڪيا وڃايا
ملڪ ملڪان تون پڇو گراهي مٿن رانجهن نال نڪاح پڙهايا
ڪرڪي مليا عشق ڪابيني ديوچ ماهي مٽڪون رب پڙايا
خير محمد نال خوشي دي ڪر گهڻا گچي گل پايا

ساوڻ موج ڪيتي دريائون وهن لبولب نالي
مل مل سهيان سير ڪرڻ سڀ آنديان نال اتالي
خير محمد ڪون خوشي رانجهن دي شل ماهي مٽهون نهالي

کاوڻ پيوڻ وچ ڪرا وٽ عالم وچ اياڻا
نفعي ضرر دي خبر پويئي سڀ صرف سودي وچ سياڻا
فرق بند فقير سڏيندئين اتي رام جيڻ نه ڄاڻا
خير محمد خوش خيال نه ڪرين اي مڪر دا ماڻا

ڇوڙ مشائخي تان يارڪون ملين ڪر دور مصلا هاسا
ڪيهي وٽ اٺ ڪتابان پڙهدئين رک محبت دا ماسا
خوش خير محمد پئي ڪم خاوند تي هڪ عشق رهبر دا پرواسا

ڌوتي رن ڌٽار ويندي پهلون اوڪي رڪدي پاسي
جيوين بات بيانا والي ڪرڪي ڦٽند فريب لباسي
خير محمد خوش نام خاوند، اي تان هر گز ڪم نه آسي

تون ذاتي آهوين ذات ٿيوين ڪا صفت اهين دي سڌ پيائي
آڪ آدم هئي ڪنهن دا ڄايا جنهن دا باپ نه مائي
خوش خير محمد ڇڏ خيال ڌوئي دا هي سڀ همءَ هيڪڙائي

* * *

سرائیکی کافیون

سرائڪي ڪافيون

جوڙ مصور صورت ڪون مٺ خاڪ وچون ڪيتا موجود
آدم نام رکيو هين اس دا خالق ويڪ هويا خوشنود
آدم دي اي عبرت ويڪو اصلئون آها عدم وجود
ڪيهي سبب اهين خاڪي ڪون مل ملڪين ڪيتا سجود
رڄ بهشتين بيحد مزي ڪڙي پوکڻ دا ڪيها سود
رمز اهين دا اصلئون رايا شوق وڏي ڪنون ٿيا شهود
جامع مظهر صورت دا هي محبت والين دا مقصود
آبي زور پيا هي ذاتي اربع عناصر وچ آلود
برتي دي وچ پون پوڻ ڪون ساز ٿئي هن سڀ سرود
حوران ملڪان نال خوشي دي گيت ڳايا ني مل مولود
خير محمد خوش خيال ملڪ دا ذوق زياده ٿيوي زود
جي عاشق اثباتي دا هين نال نفعي ٿي نابود

* * *

ڪيتا ذات ظهورا صفات وچون
پئي خبر نفي اثبات وچون

جڏان عدم ڪنون پر قدم آيا
ڪر ڪوڙين ڪثرت پدم آيا
غازي ڪا ڪر داڻا گندم آيا
پيتس جام بره برسات وچون

هر جاءِ حسن دي دست ويڪو
اها رمضان والي رفت ويڪو
گوناگون سڄڻ دي گفت ويڪو
اهين مورت دي محلات وچون

بڌ شوق کمر شتاب ويکين
 اهين ابرو وچ آفتاب ويکين
 وچ تاريکي مهتاب ويکين
 آندا آب خضر ظلمات وچون

خوش خير محمد دلشاد رهين
 وچ وحدت دي آباد رهين
 کنون کثرت دي آزاد رهين
 کرين جان فارغ جسمات وچون

* * *

کڏان گداگر ٿي گذريندي
 کڏان خيال شھانا وه وه
 هر مظهر وچ حاضر هوندي
 همت دي مردانا وه وه

قل سير و في الارض سڻيون
 سير ڪر سلطانا وه وه
 قدم رکن افلاڪان تي
 لنگھ عرض ڪر آستانا وه وه

کڏان مشائخ وچ مسجد به
 پڙهي ذڪر زبانا وه وه
 کڏاهن مڙهي وچ آ منهن پئندي
 مست کڏان مٿخانا وه وه

لنگ لانگوڻي دل ڏوڻي
 صوفيان دي سامانا وه وه
 بڌ ٿيلي ٿنگ بهن ٿنگو ٿيان
 شاهي مار شامانا وه وه

کيا حوران تي قصوران هوون
 طوبا تي غلmana وه وه
 مرد مولا دي رهن مجرد
 حرص نه هردو جهانا وه وه

خير محمد خوش خاصيان دي به
 عشق سڻو افسانا وه وه
 نهين پڄاڻي بحر بي پايان
 دردان دي داستانا وه وه

* * *

عالم ليکي هي آساني عشق سنو عنوان وي يار
 لوکان پوندي خبر نه کائي کبهي بره بيان وي يار

ڪٿ يوسف ڪٿ ذوق زليخان لڳي نين نشان وي يار
 ڪٿ رهيا هي ملڪ مصر دا ڪٿ رهيا ڪنعان وي يار

نال عطار به ايوين ڪيتس جيوين جڳ جهان وي يار
 تيغ تڪي هٿ آهس کاتي ويس آهين افغان وي يار

بزرگ شيخ مشائق هويا ظاهر پير مغان وي يار
 نالا خدشي ڪل گهتيا آبي گل جڻيا صنعان ري يار

آبي ملان آبي قاضي آپ هو يا سلطان وي يار
 عاشق آپ انالحق هويا لڻي غير گمان وي يار

خير محمد خوش قسم خدائي ڪل ته آهي ڪانه وي يار
 عشق تسادا بهون اوبڙا اله ڏيويا امان وي يار

* * *

الله نال عاشق دم جال ويندي

پهلا ٻول الستي پال ويندي

ذڪر ذاتي اثبات ڪرن اوچل عجائب چال ويندي
 جت طالب ڪڙ توحيد پڙهن منجهه تسبيح واليا ندي تال ويندي

جنهن سودي ڪيتي آئي سفر سي ميل محبت مال ويندي
عاشق وحدت دي وڻجاري ڄاڻي ڪر واحد نال وصال ويندي

مار ننگ نوبت نينهن والي شينهن ڪيڏڪي درد ڌمال ويندي
خطري خام خبيثي لاسيتي ڳوري ڳاهت ڊيوچ ڳال ويندي

گهن رندروحي جڏان پند پون ڪر نفي دي نال نيكال ويندي
هادي نال سالڪ هڪ هوندي ٻوٽا پيائي والا ٻال ويندي

خوش خير محمد خوء عشاقان ويڪو لنگه عرض ڪنون خيال ويندي
عاشق جذبي جوش جولان ڪنون اڏ بره بانڪي برحال ويندي

* * *

اڻان جاءِ نهين ڪسي آوڻ دي
ريء عشق حسن لئي پاوڻ دي

مرد هووي منصور جيوين ڪو
پي ٿيوِي مخمور تيوين ڪو
ڳاله ڪري منظور ايوين ڪو
سوليءَ سر چڙهاوڻ دي

گوء ميدانون چاوڻ غازي
سورهيه ڪيڏن سر دي بازي
رند رضا وچ رهندي راضي
خوشي اهين جسم جلاوڻ دي

عشق اصل آفات سمائي
ملڪان موروَن منهن نه لائي
خوشي اهين ڪون آه اهائي
خاڪي دي سر ڪاوڻ دي

اول سري عرض رکيوني
تڏان وٽ ساقي سرڪ ڏنوني
خير محمد خوش خبر ڪتوني
مستي ڏي مله چڪاوڻ دي

* * *

سهڻي صورت ويڪ سبھان ڪھون
اي جهان سارا لامڪان آيا

جبريل سلام پيغام ڏيندا
اسان ڪلام اتي اسلام آندا
ڪنهن وحي دي واتون ڪونه سڻيا
احمد عربي دي ذوق زبان آيا

اس پيرنگ دا ڪوئي رنگ به هي
جنهن جنگ عشاقان خدنگ جهلي
مزگان تير نينان ڪيئي وير ماري
ابرو قوس قزح دي ڪمان آيا

جنهن خواب زليخان بيتاب ڪيئي
ڪنهن خواب دا سارا جواب ڏنا
ڪيھي عشق دي ذات صفات ڪھون
بن يوسف وچ ڪنعان آيا

خوش خير محمد سر گھول ڪري
جڏان ٻول جاني گھنڊ ڪول ڪري
ڪر اسر تي جسم دا ترڪ ويڪو
اي گفتا غيب لسان آيا

* * *

تيڏي حق دي نال حياتي هي
اهو روح جسم وچ ذاتي هي

جيڪي جيندي ئي مرجيسن پئي
وچ هر دوجهان گوليسن پئي
پيالا آب حيات دا پيسن پئي
جنهان جهات اندر وچ پاتي هي

الانسان سر اظهار ويڪين
لانينهن ننگ نروار ويڪين
ڪر ونهن ... دا ويچار ويڪين
اي گهر تيڏي دا پاتي هي

تيڪون غفلت دي نت نائم⁽¹⁾ هي
درياه حقيقي دائر هي
سدا بحر بقا دا قائم هي
اي مچلي آتي جاتي هي

خوش خير محمد پئي خبر ڪنهن
متان ٻول سناوين ٻيهر ٻنهن
سر صدق ڪرين سئو وار تنهن
جنهان اسم جسم تون چاتي هي

* * *

ڪيهي ريت عجائب رکدي هو
پهلون پاڪي ليا پڇي ڇڏي هو

تيڏي حسن ڪيتي هل هلاڻ
پوندي سر عشاقان پل پلان
ڪوئي غير ٿيو هادي حق دي هو

(1) ونحق اقرب اليه من جبل الوريد = خدا انسان کي ساهه جي رڳ کان به ويجهو آهي.
(2) نائم (نوم) = ننڊ

جٿان مرچي ٻڌ تسان آپ ملو
اٿان دين ڪفر سڀ سيٺ چلو
هوئي فتح جيٽي رخ رکدي هو

جتي مل ڪڙو تي ملوڻي
تتي آيا سر سولي ٿاڻي
آپي اک اناالحق چڪدي هو

خير محمد خوش ٿي گهورين
ڏي سينا سپر منهن نا موڙين
هڻ ڪيون لوڪان وچ لڪدي هو

* * *

اندر دل رکڻين غير، ڪاهي ڪو درويش سڏيندڻين؟
گهر اپني دي خبر نه رکڻين من اندر وچ مير
عالم ديوج پيش سڏيندڻين
سينا اپنا صاف نه رکڻين ڍونڍ اندر وچ ڏير
ٻاهر ڪون ول ڪيس مليندڻين
خبر نهوي ڪا ذات صفات دي سرت نه رکڻين ڪنهن سير
ول ول اپنا ويس مٽيندڻين
خوش خير محمد ڦٽڦٽير نه چلسين نينهن نچاوين پا ڪي چير
پڇي اپنا ديس ڏسيندڻين

* * *

اهو نهين ڪو	اور	اندر ڪون	اليندا
خاڪ لباس دا خاڪي	پهريا	خرقه آدم دا	جوڙ
حسن	ديوج	هليندا	
آپ عاشق	اهوئي	عشق لائي	گهنگهور
چشمان	ڪون	چليندا	

قاضي هوکي فتويٰ ڏيندا سوليءَ تي سر گهور
 انا الحق بول پليندا
 خوش خير محمد لنگه خيال پري پيا مطلب نيتا چڪ توڙ
 رمضان نت رليندا.

* * *

اس ٻولي دا سمجهڻ ڦير
 لوڪان پوندي خبر نه ڪائي

تون ذاتي تيڏا سير صفاتي
 وچ نه رهيا ڪوئي غير

فنائي دا ڦند ڦهلايس
 لکين وچون ڪو لکسين شير

ٿي طالب توحيد نه چوڙين
 نال وحدت دي رکين وير

خير محمد خوش خاڪ اڳي ٿيا
 الحد وچ وڙيسين ڪير؟

* * *

دلبر وسدا دليان دي ڪول
 پري نهين هي پڻ اول

پرين اپنا ڪيون پار ڳليندئين
 تيدا تئن وچ گڏ جليندئين
 ڪر فڪر سيني وچ ڦول

پڙه پره مسلا لوڪ منيندئين
 لک لک ڪاغذ ڪالي ڪريندئين
 صرف نحو ادا پيوئي ڀول

رمز رانول دي صحيح سجاتي
هويا گهر هڪي دا پاتي
ڏونڊ نه سڃيان گهٽيان نه ڳول

خير محمد خوش خيال سجايا
پير مغان مٿن ڪون ٻه پرجهايا
هر دم چنگ برهه دا چول

* * *

مٿن دي نال جنهان مٿن مٿي
تنهان نينهن ننگ نپايا

هڪ مٿن مست ڪريندي بيخود
ڏوجهي ڪري دل ڪٿي
جنهن فرق فرعون ٻڙايا

هڪ مٿن تحت الثري سڏيندي
ڏوجهي وصال دي وٿي
جنهن سوليءَ سر چڙهايا

هڪ مٿن شرع منظور نه ڪيتي
علم عقل سوين سٽي
ته به عشق دا اپنا رايا

خير محمد توهين تو وڃ
گهر لڏو سي گهٽي
دعويٰ چوڙ ڪي درس پايا

* * *

وہ شمس الحق ديان شاديان، پرت ڪنون پرچيندا
ڪوڪي صلح سرچيندا
نال جنهاندي رکدا ياري
نال تنهان لک تعديان

مجنون اپني راج وڏيرا دست ليلي ٿيا دل دا ديرا
 ڪيڏي ڳيان ڪل واديان

سويا نالي مجنون ثاني سنڌ ملڪ وچ سوڌ نشاني
 ڪر ڪر ڳيا فرياديان

عشق سدا آباد وسين تون شيرين تي فرهاد رسين تون
 بره سڻو برباديان

خير محمد خوش عشق هي آيا اوڻ نال ايسا رنگ لايا
 ٿيان ملڪين ملڪ مناديان

* * *

عشق اهين دي عجب تماشي، سوليءَ تي سلطان پڇو
 شاه عنايت سخن سڄارا، جنهن سرڪيتا عشق امارا
 حيدر دا هي جر پيارا، سر نيزي نشان پڇو

شوقون شيخ عطار ڪهايس، سرمدا سرڪيوين ڪپايس
 شمس ملين دي هٿون مارايس، مست ساري ملتان پڇو

گهاڻي وچ بلاول پيڙيا، برحق ڏاڏي بره پڪيڙيا
 تنهن ڪون وانگر تيل نيڙيا، جوش جبر جولان پڇو

غلام احمد گل مولائي، وحدت دا وڻجارا جائي
 ڏي سر صوفيءَ سوپ ملهائي، ڪابل ڪوهستان پڇو

بسطامي سر بره باراني ذات منزہ نور نوراني
 سارا هويا سر سبحاني عاشق اعظم شان پڇو

عشق اڃانڪ پاڻي جهاتي، ڪيڏي ڳيان ڪل بانگ صلاتي
 چر ملامت سر تي چاتي، گل جڻيا صنعان پڇو

شاه منصور ماريان نورا چڙه سوليءَ تي ڪيٽس نظارا
 ويڪڻ آيا عالم سارا سر غازي گمان پڇو

خوش خير محمد ڪيا ليڪ سڻيندا ڪوڙين عاشق قتل ڪريندا
 تنهن سوا تعزير ڏويندا، بره خبر برهان پڇو

* * *

کیہی عجب تماشہ کردا وہ وہ
 گھور تیا ہر گھر دا وہ وہ
 کت حاجی حرمین سڌیندا
 کت گنگا گرنار پوچیندا
 کت غازی ٹی سخن کریندا
 دین کفر نال لڑدا وہ وہ
 کت مسجد کت مڑھی لہیندا
 کت جٹیا گل تلک لڳیندا
 کت ساڌو نام سڌیندا
 پوٹی پڑھ ول پڑھندا وہ وہ
 کت صحیح سلطان سڌیندا
 طرحین طرحین حکم ہلیندا
 کت گداگر ٹی گذریندا
 کت بٹ دا بردا وہ وہ
 مذہب اپٹی آپ بٹیندا
 انت علم بٹی کنھن نہ ڏیندا
 کت شیعہ کت سنی سڌیندا
 کت بزرگ ٹی کڑدا وہ وہ
 نہین نیاں کرڻ دا کوئی
 تیدا معلوم تیکون سپوئی
 خیر محمد خوش خیال اهوئی
 وحدت نال وچڑدا وہ وہ

* * *

بیخودی وچ جسم نہ کوئی
 انا الحق هوئی وہ وہ
 رمز

جس دن آپ الست کیتوئی
 اس دن ای من مست کیتوئی
 دلڑی اسادی دست کیتوئی
 نہ آھا کوئی وہ وہ اور

بي مثل هويا روح روحاني
 اصلون آهون لامڪاني
 برقعا ڪر آيا انساني
 صورت سير ڪيتوئي وه وه

اربع عناصر آڇ ٽڪياسي
 بيخودي او باس نه باسي
 مستي تول وڪامن ماسي
 سالڪ سمجھ ڏنو ئي وه وه

خير محمد خوش مست ميثاقي
 حق دي نال هويا هي باقي
 دستون آب حيات دي ساقي
 پيالا عشق پيتوئي وه وه

* * *

جيڪو دم قدم نه ڄاڻي
 نالي تنهيندي ڪم ڪيا

گجھ دي ڳالھ نه سمجھن ڳهلي
 راز بنا محرم ڪيا

پنڌ عشق دي نهين پڄاڻي
 خيال خدائي ختم ڪيا

پيوڻ سיתי ٿيون پاسي
 سرڪ اھين وچ سم ڪيا

خير محمد خوش خيال خدائي
 غازيان نون ول غم ڪيا

* * *

ول ول مسلي وعظ سڻيندئين
پنا پرت دا پڙهيا نهين

هت وچ تسبيح ڪرين طمع دي
عشق جڻيا گل جڙيا نهين

پڌ دستار منبر تي بهندئين
چاڙهي عشق دي چڙهيا نهين

هستي هووڻ دي ڏيندئين هوڪي
لام جسر وچ لڙيا نهين

عشق ڪنون انڪار ڪريندئين
من محبت وچ مڙهيا نهين

خير محمد خوش خيال ڪوئي
عشق وچ اڙيا نهين

* * *

آدم دا ڪر بيڪ بهانا
اول آخر آئين تون

هو عاشق معشوق بنيندئين
رمزان عشق رلائين تون

هو ملان منصور مرائين
اناالحق لائين تون

آپي پير مريد سڏيندئين
ڪيهي فڪل ڦلائين تون

خوش خير محمد پيا سبق نه سڪيا
وحدت وعظ سڪلائين تون

* * *

عشق ٿيا جڏان آ اظهار
گم هويا تڏان عقل ويچارا

عشق منبر چڙه ڪيتا وعظ
ويڙه چلي سڀ وهيا ڪاغذ
پڇ پري ٿيا علم سونهارا

جوئي اليندا سخن بليندا
حڪم هوڪي حڪم هليندا
مار پينا وچ ملڪ نقارا

ڪن ڪرو تسن خبر اهين دي
ڏيهان وچ هي دانهن جنهين دي
باز آندا سر بي اختيارا

خير محمد خوش عشق اڳون آزي
پا پلئ ڪر عجز نيازي
آڪ ايوين جيوين حڪم تمارا

بره هادي دا بيمرواه
مئن سر آيا ڪاهو ڪاه

عشق عقل دا ٺاه نه ٺهندا
عالم نون اهين ڳالھون نه پاوندا
آ پنڪي هڻ اسادي پوندا
ڪر ڪي مهر دي نظر نگاه

مست چشم جڏان موج ڪريندي
سر عشاقان دي اوج ڪريندي
چو طرف چا فوج چڙهيندي
ساري ملڪ تي سڀ سپاه

درد تـساڏي دي دلبر سائين
 ٻئي ڪنهن نون مٿن ڳالهه سڻائين
 عرض اساذ اهو دل لائين
 جا وڻي تئين ڪون سائي وه وه واه
 خوش خير محمد لڳا نينهن نه ولدا
 روز ازل دا هي اچ نه ڪلدا
 جهڻي اساذي هن نهين جهلدا
 ڦوڪ بليندا عشق آراه

* * *

آيا بهون سڪ پايا وه وه واه
 آدم بن ڪي آيا وه وه واه

ارض سما وچ نهين سماندا
 عرش ڪرسي اندر نه ماندا
 وفي انفسڪم آپ الاندا
 صورت وچ سمايا وه وه واه

وچ بهشتين گندم دانا
 هويا ايوين جيوين حڪم ربانا
 داڻا ڪاوڻ دا عذر بهانا
 آپ ڪون ويڪڻ آيا وه وه واه

سير ڪرڻ دا خيال پيوئي
 ڪن فيڪون في الحال ڪيتوئي
 مرضي مبارڪ اصلئون هوئي
 ايڏي آوڻ دا رايا وه وه واه

خير محمد خوش ٻول نه ٻي ڪا
 عين تي غين دي صورت هڪا
 نال نفي ڪر نقطه ليڪا
 لا سيني سو لاهيا وه وه واه

* * *

عشق سارا تقدير
متان ڪو تدبير هلاوي

مومل ڪردي راڻا راڻا
سهڻي گهر دي سير
ميهريءَ آرام نه آوي

سسئي ڪارڻ پنهل پنڌ وچ
رانجهن ڪيتي هير
جهنگ سياليان دي ڪول نه آوي

يوسف وچ بازار وڪاڻا
آئي مل مشير
شاهان نون چا بردا بناوي

شاه منصور نون سوليءَ اتي
عشق هويا اڪسير
اناالحق آواز الاوي

شيخ صنعان ڪون عشق پوايا
ڳل جڻيا زنجير
بس ڳالهه اها تڙقاوي

خير محمد خوش عشق ماهي دي
ڪيتي بره بهير
برسر بار بره برساوي

* * *

اڳ آدم ڪنون آهي ڪٿان اها عشق امانت
سهڻي مڪي سوغات اساذهون
افلاڪان سر آڇ ڪڙوتا ملڪان منهن نه لائي
اها سڻ بار ملامت

سمجھ	اهين	نال	رکو	صحبت	انھان	نال	اھائي
کيتي	کيهي	عشق	عدالت	رندان	رمز	رلائي	
شمس	عطار	منصور	ملڻ	دي	کاڻ	شهادت	
اها	کل	خير	محمد	نال	خوشي	دي	نباهي
ملي	وج	مور	سلامت				

* * *

ڄاڻون هنر حساب نه ابجد کا
آيا عشق اسا کن لاحد کا

صورت معنيٰ	سمجھ	سيڄاڻين	جزمان	نقطي	نينهن	دي	ڄاڻين
حرف هجي	کرشک	نه آڻين	الف	بيني	اڀرو	مد	کا
هر جا ذات	ظهور	ويکون	حسن	قبح	کل	نور	ويکون
سارا تجلا	طور	ويکون	گيا	خيال	خطرا	نيڪ	بد کا
کنز قدوري	منطق	معنيٰ	کشف	کرامت	کوڙ	بيانا	
عشق پڙهايا	الف	يگانا	اسير	صحيح	ٿيا	احمد	کا
خير محمد خوش	عشق	وڻيوسي	طالب ٿي	تنهن	طرف	تڻيوسي	
وحدت والا	ملڪ	ماڻيوسي	اهين	سهڻي	صورت	دا	صدقا

* * *

کوڙ	کسب	نهين	ڄاڻدا
عشق	اويڙا	بره	پليرا
نفل	نمازون	ورد	وظيفي
عشق	بنا کل	ڳاله	ضعيفي
تال	تعصب	نهين	ڄاڻدا
کڏان	بادشاه	کڏان	گداگر
کڏان	چهڙا	کڏان	چماگر
حسب	نسب	نهين	ڄاڻدا

ڪڏان هندو ڪڏان مسلم
ڪڏان بيراجي ڪڏان برهم
دين مذهب نهين ڄاڻدا

ڪاڻ معشوقان عاشق مردي
خير محمد خوش بن دلبر دي
محض مطلب نهين ڄاڻدا

* * *

ڪر ياد الستي ڀول ميان
ٻه ڪله ڪيتي هني ڪول ميان
هٿ ڪر لا دي ڪاتي تون
پڇي عاشق ڪرا ثباتي تون
پاءِ دروني جهاتي تون
ويڪ چشم اندر دي چول ميان

ڇوڙ ڦٽي ڪر ڦند ڦڪل
ڇوڙ نقل ڪون گهن اصل
آزما ويڪين عشق عقل
وچ تر ميزان دي تول ميان

سڀ خلل وچ ڪيڙي هي
ميڏا رانجهڻ وسندا ويڙهي هي
ونحن اقرب نيڙي هي
ڀڳي بلاشڪ ڀول ميان

خوش خير محمد شادي دي
وچ آيا وحدت وادي دي
هڻ نال حڪم هادي دي
نت رهسون قديمين ڪول ميان

* * *

جوڳي مرڻ نهين مرچاڻي
 تون ته ڄاڻ اهيڻ ڪون ڄاڻين
 دم دم جهاد ڪرڻ جڏاهين
 اڪبر نالا پيس تڏاهين
 خوف خطر لا هيٺ لنگهائين
 پڇي باغ بقا دا ماڻين
 هر دم ويڪ حسن دي مڃ تون
 پئو پتنگان وانگي وڃ تون
 سڙ اڏاهين ٿي ول سڄ تون
 ويندي هئي رين وهائين
 عاشق آڙاه وڃ جان جليندي
 اهي خاص خليل سڏيندي
 مرڪي جي محبوب ملهيندي
 ڪردي ريجهه رهاڻين
 ڪنهن قصي ڏهون ڪن نه ڏيون
 خير محمد خوش ٿي مٿي پيون
 پي جڏاهين بيخود ٿيون
 ڪر به عشق آکاڻين
 * * *

شه نشاه آيا هويان شاديان
 مل ڏيوو مبارڪباديان
 نول گهوت نوشهري دي وڃ
 ڪيتيان عشق آباديان
 صاحبزادي سير ڪريندي
 گهٽ گهوڙيان تي گاديان

فیض فقر تی ظاهر باطن
هر دم میڊی هادیان

خیر محمد خیر پیا منگدا
تیان ملکان ملک منادیان

سیر و سر گیا لا مکانی دا
عشق صورت انسان دَئِم
وفي انفسکم سمجھ اشارو
سیر هويا سلطانی دا
فائق دا فرمان دَئِم

عشق گهتیا وچ کفر دي
کم نه چاٿان مسلمانی دا
گل جُٿیا سلطان دَئِم
مجنون محو هويا وچ لیلی دي
درد لڳس دلجانی دا
بران وچ بیران دَئِم

خواب کیتا بیتاب زلیخا
ویک حسن کنعانی دا
محبت وچ مستان دَئِم

ذات پاک محمد هي
عجب راز روحانی دا
شمس قمر قربان دَئِم

خیر محمد خوش هر مظهر وچ
اتم هويا انسانی دا
نقش اهو نشان دَئِم

ڪيا انصاف آڪان تيڏي آوڻ دا
ڏاڍا لائق ڪيئي ليئي پاوڻ دا

نينان ناز پريا هن رنگارنگي
ٻڌڪي ٻاڻ مريدان مشڪ ٻنگي
دلڙي زلفان زوري زوري ونگي
ڪاڪل ڪنڌڙا گهٽيئي نه چڙواڻ دا

هي حسن تيڏي دي ملڪان ملڪ هولي
لڳي لون لون دي وچ للڪار لولي
تيڏي مٺڙي بهگڻ هي ٻولي
سچا سخن تيڏاهي الاوڻ دا

تيڏي اتون قربان ڪران
سر صدق صدق جند جان ڪران
تئن تي گهوران ڪون مڪان مڪان ڪران

خوش خير محمد هادي آپ ڏتا
پيالا وحدت دا پر پاڪ پيتا
اهين شوق شراب مست ڪيتا
نشا نينهن چڙهيا نينهن لاوڻ دا

* * *

آيا دولڻ اڄ رات
موري گهر شاديان

ڏونهين جهانان وچ نه لپن
درد جيهي درجات
عشق آباديان

حسن تيڏي ديان ڳالهين هليان
هر ڳلي پاتو پات
ٻهون من پانديان

نال	عشاقان	گریندئين
لن	تراني	لات
گيت	مئن	گانديان

هر جا حق ظهورا	کيتا
اناالحق	اثبات
گيت	مئن گانديان

خير محمد شاه	عبدالحي دي
بره	لائي برسات
وهنديان	واديان

* * *

وه سیر چمن گلزاری وي
مست اکين مخمور ويکو

جوڑ محبوب آون جهڑ بادل
زلفان مينگه ملهاري وي
چشمان دا کجل کلور ويکو

هئين پيرين رنگ	حنائي
بيڑا بانهين	الاري وي
سر ساجن	سالور ويکو

جوڑ جادو جڏان سحر چلاون
جوکا جان پياري وي
لنڻ دلين دستور ويکو

حسن ديان بجليان برهين واليان
آون بي اختياري وي
تجليان سي گوھ طور ويکو

خير محمد خوش بره بياني
عاشق دل اجاري وي
نوراً علي نور ويكو

* * *

دمر دمر اسا ڏي دل تي
هي تانگه تيڏي پيارا

روز الست لاكون
قرنا ڏنا ستا كون
تشن بن بهون هلاكون
ڪر آوڻ دا اشارا

اهين ڏينهن لاكون تائين
سڪ تيڏي سهڻا سائين
گهنڊ ڪول مک وڪائين
مر ويڪي عالم سارا

تيڏي عشق دي امانت
ماڻهو ڏيندي ملامت
ساجن هووين سلامت
تي آءُ تون اظهارا

خوشي تيڏي خير محمد
اوڻي ڄاڻي عربي احمد
برحق مربي محمد
لا الله جنهن دا لارا

* * *

سمن تي سارنگ آيا هي
مجلس سڀ موجود مهيا

ساري محفل مخمور شرابي
هر هڪ سبد سڻايا هي
حق هويا ڳيا شڪ شهبيا

جهڙ بادل هل ڳاون منگل
رعد ويڪو رنگ لايا هي
مينگه ملهار تي عجب گويا

بجليان وه برساتان لايان
ٿا ٿا ناچ نچايا هي
تال تماشي ٿيا ٿيا

پولي پيهل ڀرت پڪاران
چيهل چنگ وڄايا هي
واه ڪوئل دا رنگ رسيا

خير محمد خوش هر مظهر وچ
حسن ويڪ هرڄايا هي
رم رم دي وچ رهبر رهيا

* * *

دلبر آيا ميڏي ديس
آ مل سڻيان ڏيوو مبارڪ

مولا اسانون آڻ ملايا
ڏس جهين دا ها پرديس

ساڻ سڳن ڪر ساجن آيا
زلف وسيهر ڪالي ڪيس

رم جهم آيا رات انڌاري
ول وسڻ دا ڪرڪي ويس

خير محمد خوشيان هويان
ڪرو سٺيان هن لال لبس

پرڻ اله آئي تون آءُ، بهون تن نون سنڀلينديان
مئن ته ڪڙي پلينديان راه، نت نت ڪانگ اڏينديان

اوڏون روز الست دا پرڻ
ايڏون اڄوڪا ڏينهن
وچون وره گذر گئي ماه
نوبنو تن نون ڏڪينديان

ماڻهو مئن ڪنون پڇدي
ڪجهه آندئي دلبر يار
مئن نون مل وينديان منهن پاء
عالم نون ايوين اڪينديان

ماڻهو ڏيندي مهڻي
رب ديس آئي ميڏي يار
مئن ته هل رهي آن تيڏي ناء
سرتيان وچ اسڻينديان

خوشيان ڪر ڳيون خواب وچ
خير محمد نال

پرڻ ويندئين درد دکاء
جوشان وچ جلينديان

ويڪڻ نال دليٰ لت نيندا هي
چشمان چست جڏان ول چينداهي

اڪيان مست قدح مخمور ڏوهين
نينان نور پريان گهتن گهور ڏوهين

نازان نال ڪرن چڪچور ڏوهين
جڏهن ڌار ڪجل دي ڌريندا هي

لب لال سونهن سرخي نال اوڀر
بنيا نيلم دانه خال اوڀر
ويڪو غنچ دهن مشڪ مثال اوڀر
هن پان مساڳ مليندا هي

بئنسر بيني نقش نراڙ بنيا
جهال جهومڪ جهرمردار بنيا
دهري دام دلين هس هار بنيا
گل مالها پا ڪي مريندا هي

خوش خير محمد ڪيهي بات سَلي
جيوين شيش محل وچ شمع ٻلي
اٿان ذات صفات دا هل هلي
نحن اقرب آپ اليندا هي

* * *

ڪنهن شوق تماشي شاه آيا
سامان سوڌا با سپاه آيا

آيا شاه اڳڻ ٿيان شاديان
ويڙهي ويڙهي مبارڪ باديان
ٿيان ملڪان ملڪ مناديان
وچ مصر ڪنعان دا ماه آيا

ڏاڍي فوج حسن دي باري هي
سارا لشڪر نين خساري هي
ڪر حملا چڙهدا زاري هي
سر عاشقان دي ڪا هو ڪاه آيا

ٻڌ مورچا آ ميدان ڪڙن
چو طرف نينان دي بان لڙن
اڳون دلبر دي ڪي خان ڪڙن
ويڪو بانڪا پيپرواه آيا

اهين مثلي دي وچ بي مثلي هي
وه وه واه عجائب وصلي هي
خوش خير محمد دل تسلي هي
بن آدم ٿي الله آيا

* * *

چڻي زلف اتي رخسار ميان
ڪڍ ڪاڪل بره بازار ميان

هر جاءِ حسن دي هوءَ ويڪو
سارا ملڪ مڙئي خوشبوءِ ويڪو
وه وه واه حسن هپڪار ميان
جيوين عنبر مشڪ تاتار ميان

مزگان مڙجي ٻڌ صفان جوڙ ڪڙن
عاشقان نال امالڪ روز لڙن
چڻي نين تفنگ نروار ميان
ابرو سيف ستن ڌو پار ميان

هين خوف خطرا اهين راه اتي
سوين چوڪيان زنج تي چاه اتي
هڪ غيغب والا غار ميان
ڏوجها دام گيسو خمدار ميان

اٿان جاءِ نهين ڪسي آوڻ دي
ريءَ عشق حسن لءِ پاوڻ دي
رخ تي ويڙه بيئي ول مار ميان
جيوين چندن ڪون چوڌار ميان

تيڏي ديد دونالي مار پري
چوهان جڏان چڻي لک خون ڪري
مزگان تير پرون تلوار ميان
اهي هيبتناڪ هٿيار ميان

چل عاشق وڃ چوسول ويڪين
وچون آپ وڃاڪر وصول ويڪين
خوش خير محمد صد بار ميان
ڪيتا وحدت دا واپار ميان

* * *

ڪول سنيا خاصا خيال
خاصان ڪون اڃ هادي رهبر
من راني برحال
فقر راني هويا اظهر

* * *

احد احمد مير سڃاڻو

آپ وڃ گر ٿي آپ هي ڄاڻو

وهر وڃاڻو وٽ نهين وال، موحد ماڻو وحدت نمبر

ڪثرت گر ڪر وحدت اندر

وحدت ظاهر ڪثرت اندر

محبت موتي مالا مال، سڀ سماوي دل دي اندر

حق موجود وجودي ڄاڻو

هر وجود وڃ غير نه آڻو

ڪل شيءِ محيط مثال، و في انفسڪم تسلي اڪبر

خير محمد خوش خيال خليلي

آتش آڙاه آب سبيلي

سير صفاتي جوت جمال، آتش وڃ پيا گهمي سمندر

* * *

اکیان ساڳي یار سڃاتا
 پول بئي کنهن ڀلديان ناهين
 چپ چپاتي چلديان چوري جان کجه اکاڻ پونديان جهوري
 جهلئي اساڏي جهلديان ناهين
 لڻ کي چلن مڙ پالڻ ناهين دوست بنا دم جالڻ ناهين
 پلئي اساڏي ڀلديان ناهين
 لک لک گجهيان گجهين کرينديان عام کنون به اولي الينديان
 سوز اندر دا سلديان ناهين
 خير محمد خوشي نال وڇڙيان وڃ اما لک اوکي هنڌ اڙيان
 لڳيان پڇون تي ولديان ناهين

جوئي امر اهو منظور
 سهڻا تون ئي جت کٽ وسڏين
 مرسل کون معراج سڏايئي
 افلاڪان سر عشق آڻايئي
 نوراً علي نور، ڏيهه اپڻا پيا ڏسڏين

موسي کون ول محو ڪتوئي
 هوش حيرت وڃ نتوئي
 طالب کون سر طور، ڪر ڳالهين دل کسڏين

وڃ شرع دي تون جو وسڏين
 دين ڪفر دي مسلي ڏسڏين
 عجب تيڏي مذڪور، رمز رندي وڃ رسڏين

خوش خير محمد پي جاءِ نه ڦولين
 دلبر دل اندر دي ڳولين
 هردي وڃ حضور، ويڙهي وحدت وسڏين

آدم کا اسرار ویکو
اس صورت کا اسرار ویکو

لامکان مکان جسی کا
سالک کردی سیر اسی کا
کر نہیں ات ہر کسی کا
عاشق کا اعتبار ویکو

صورت سیر صحیح کر سارا
اندر باہر نور نظارا
ہر جا آوی نظر پیارا
چو طرف چو دار ویکو

بیخودی وچ بیشک رهندي
هستي هووڻ آپ نہ پئندي
عاشق اٹاھون اک سٹيندي
سولي پر هسوار ویکو

خير محمد خوش خبر هليندا
چشمان اي وت کون چليندا
اندر بوليان کون بوليندا
سمجھ گویا گفتار ویکو

* * *

رمز رندي وچ رهڻا
سانگ سري نا کرڻا

سورهيه کڏ کڏ سر سڻيندي
مانجهي نا ول منهن مڻيندي
هستي هووڻ مار هڻيندي

هي موت کنون اڳ مرڻا
عاشق جت هن آپ اڙئيندي
پير نهين سي پڇي پڻيندي
ڏکان دي وچ سک ڏسيندي
ڏيک ڏکين نا ڏرڻا

نيهي جتان نينهن لٽيندي
 سينا اتي سپر ڪريندي
 توجهه تڪي تير جهليندي
 پلڪ پڇي نهين پوڻا
 خير محمد خوش خبرداري
 هادي اڳون هي هر واري
 نازڪ نينهن ڪيتي نرواري
 سيس سهڻي اڳون ڌڙا
 * * *

ناز نينان دي نال
 دل لٽي هي واليان والي

بولا بئنسر لبان تي لٽڪي
 هوش عاشق دا هر دم هٽڪي
 مشڪ ملي سر مينديان سٽڪي
 گهٽدا ڪمند ڪمال
 چلڙي چم چم مينا ڪاري
 سرخ سفيد سيهه گلزاري
 نينهن ڪيتي هي نرواري
 گل پا مالهان مال
 چولا پيلا سر تي چيرا
 ڪنڊل موتي هيرا
 رخ روشن ماه بدر منيرا
 عجب چليندا چال
 نر نر چاه زنج غبغب دي
 ڪوثر زمزم رحمت رب دي
 طرحين طرح سينگار عجب دي
 خير محمد خوش نينهن نهال
 * * *

ويکو محبوبان دي مام	کيسا کام کريندي
زلف دلبر دي دام	عاشق عام قسيندي
رمز عشاقان عجب خيالي	رهن هميشه مست موالی
پر پر پيندي جام	نشا نينهن جگيندي
ڳاله پتنگ ٻي ڳئن نه کائي	اصل انهان دي آڏو ڏائي
کڏ ٿيندي قتلام	نهنن آپ نسيندي
ويک شمع شدي عاشق آون	ڏي سر سورهيه جان جلاون
محبت والي مام	سر تي سڀ وسيندي
خير محمد خوش منهن نه موڙين	اي سر اولڻ گهولڻ گهولين
وحدت دي وريام	تل نهنن ترسيندي

* * *

ماري نينان دي نوک	سانون ويندئين من پاوڻا
شاهد هي سارا لوک	تئون ترس نه آوڻا
هڪ حسن دا هل ڪيتوئي	ڏوجها عشق اساڏي متوئي
هويا ڳچي دا طوق	سانون پيا گل پاوڻا
نال تيڏي جان رکير ياري	آن ڪيتوئي چوکس چاري
چائي ڪڙدئين سر چوک	سانون اوڙڪ الاوڻا
عجب تesaڏي چال ڏنوسي	ڏاڍيان کون دل ڏي ٻينوسي
لوک ڪريندا نوک	هڻ نه منهن لکاوڻا
خير محمد خوش خيال الستي	سودا ڪيتئي دست بدستي
اهين مهڻي ڪنون موک	پچي جسم جلاوڻا

* * *

واه محبوب نه مک وکليندئين
تي مستور ڦردئين ڪيون

ٻوليان ٻولين نقاب کولين
اي دستور ڪردئين ڪيون
عاشق دا احوال پچو
تي رنجور رڙدئين ڪيون

رب آرنِي جب عاشق آڪيا
اس سي دور ڪڙدئين ڪيون
تابش لن تراني والي
سينا طور سڙدئين ڪيون

سبق اناالحق آپ ڏتوئي
تي مخمور پڙهدئين ڪيون
ڪيهي سببون سوليءَ اتي
تي منصور چڙهدئين ڪيون

خير محمد خوش خيال ملڻ دا
ڏي ول گهور نه گهردئين ڪيون
عشق آپ اختياري ڪيتي
ڪر منظور مڙدئين ڪيون

* * *

مزگان تير تي ابرو ڪمانا
جوڙ جادو جنگ ليندي هو جي

حسن ديان فوجان چاڙه ڪراھين
ڏاڙي خاطر ڌار ڪراھين
مشتاقان نون مار ڪراھين
ڦرڪي پال پليندي هو جي

مل محبوبان آون لڪ چاليان
زلفان زور وسپهر ڪاليان
مارڻ ڪيتي آون اڀاليان
ڪرڪي ناحق ويندي هو جي

مل معشوق ڪرن مصلحتي
 سر عشاقان دي پرياتي
 نينان نوڪ خنجر گجراتي
 چشمان چال چليندي هوجي

بت هاروت ماروت توڪل
 سڻ ڪي آئي حسن دي هڪل
 وچ بابل دي چاه مڪمل
 ڪر ڪي قيد بلهيندي هوجي

خير محمد خوش صبر ڪيتوسي
 بره بنا پيو وسر ڳيوسي
 عشق تسادا پنڪي پيوسي
 ڪيسا حڪم هليندي هوجي

* * *

ويڪ ابرو عشاقان عيد ڪيتي
 حج ڪهون يا حرمين ڪهون
 تن من ڪرن طواف تهيندا
 ڪعب ڪهون يا قبلين ڪهون

رخ تي زلف سونهن دلبر دي
 نرگس چشمان حوض ڪوثر دي
 ظاهر باطن حق نظر دي
 نين ڪهون يا دن رين ڪهون

مڪ مصحف ويڪو پيشاني
 جائز مطلق نور نيشاني
 صورت اس ڪي هي لاثاني
 شمس ڪهون يا قمرين ڪهون

رب عرب وچ راز رچايا
 احمد بلا مير الايا
 حوران ملڪان سھرا ڳايا
 چين ڪھون يا بيچين ڪھون

خير محمد خوش نينھن نرالا
 صورت مورت احمد اعليٰ
 سالڪ روشن راھ سوالا
 احد ڪھون يا ائين ڪھون.

* * *

چو طرف حسن دا چمن ڪليا
 صد بار صدق جاوي بلبليا

وچ حس دي ذات صفات ڪھون
 يا شمس قمر دن رات ڪھون
 برھ بيرنگ والي بات ڪھون
 ويڪو رم جھم ديوچ رب هليا

ڪو جو هير صبا دي حال ڪيتا
 نال عاشقان دي احوال ڪيتا
 سڻ لاهوتين رنگ لال ڪيتا
 وه واھ وصال دا واءُ گھليا

جيڪو سانگ سري ست آشفته
 ويڪو دست محبوب دي گلدسته
 سڻ سالڪ سمجھڻ اي گفته
 پھلي ست جسم دي پن پھليا

پهون خير محمد خوشحالي هي
اي مئي دا مست موالي هي
هر صبح شام سوالی هي
پانهان پير مغان دا ري مليا

* * *

وه واه سير حسن دم دم دا هي
کاڻ عاشقان باغ ارم دا هي

ويکو ميگون مست شرابي دي
جيوين نرگس نين نير خوابي دي
سونهين چهرا رنگ گلابي دي
جيوين برگ اتون شبنم دا هي

تحقيق طوبا دا نهين راي
سانون کاکل سنبل دا سايا
جيکو حسن دي حيرت وچ آيا
تنهن نون خيال زلف خم خم دا هي

هووين غبغب ديوج غرق ايوين
هو يا مشتاقان دا مرک ايوين
وچ دفتر حسن دي درک ايوين
تنهن کون جام جما جمر جمر دا هي

اهو بلبل چمن جنهيندا هي
ساري صورت سخن تنهيندا هي
ويکو حب الوطن اهيندا هي
انهن نون غرض نه بئي کنهن غم دا هي

خوش خير محمد طلب تنهيندي
رک پنجنن پاک پناهيندي
سک شاه نجف دي سائين دي
جيکو مالک عرب عجم دا هي

* * *

هو بادشاه بنيوي، ول ڪيون سو گدا سڏيوي

لا دا عشق چاڙه ڪر هڻ عشق امام ڪريوي
اهين هستي دي هڪواري پهلون پت پنيوي

سبحاني ما اعظم شاني پھلي پھر پڙهيوي
اهي چوڙ عناصر چار ئي صاحب نام سڏيوي

عارف حق هيڪڙائي والا هوڪا حاڪم ڦريوي
نوبت مار سڪندر والي ملڪان ملڪ منيوي

صورت والي صاف نشاني ساوت سمجھ پڙهيوي
خوش خير محمد ڪر خريدي اهو عشق اڻيوي

سهڻا وچ عرب دي ڪر احمد اولآ آيا

انا احمد بلا مير	آپ سميع بصير ڪليم
سير ڪيتس نال سبب دي	پن مير دا پولا آيا
ڪلسيا حسن چمن چوڌارا	ويڪڻ آيا نينهن نظارا
ريجه پينا قسم رب دي	وچ باغ مولا آيا
خلقت ڪاڻ خساري چائي	ڪربل وچ پوشاڪ پهرائي
سرتاج صاحب منصب دي	اهو شوق دا شعلا آيا
موسيٰ تي فرعون لڙايس	سامري تي سحر بنايس
ڪيهي ڪردا ڪم عجب دي	هر مظهر وچ مولا آيا
خير محمد خوش خيال سجايا	عشق بنا قصا قال اجايا
سهڻا وسدا صورت سڀ دي	اهين ڳالهه دا ڳولا آيا

سمجھڻ رمز عجب هي خاصي
نقش تي عاشق آپ نقاشي

واه منصور واه تصویران
 واه تحریران واه تقریران
 وه واه چتکیان بره بهیران
 منهن مصحف جدول حاشی

هر رنگ دیوچ لک لک خانی
 کڏان بازار وچ کڏان بتخانی
 کڏان وچ مسجد کڏان مٿخانی
 کڏان وت رهندا رند قلاشی

کڏان بادشاه وزیر بٿیندا
 کڏان پیر امیر سڏیندا
 کڏان گدء فقیر لکیندا
 کڏان قلندر ترک تراشی

خیر محمد خوش خبر عجب دی
 اکڻ دیوچ ڳاله ادب دی
 هر صورت هی ساری رب دی
 طلب اهین دی کرین تلاشی

* * *

جیوین کرامت کشف لکیندی
 عاشق ایوین نهین لکیندی

کاڻ مشائخی کین ڏهاکی
 کوڙی خاص بناون خاکی
 پرت بنا سپ کوڙی پهاکی
 پوک بره دی نهین پکیندی

بیخودی وچ بانکی آون
 گیت انا الحق دا منصب پاون
 منصور ی دا منصب پاون
 سورهی نهین سر لکیندی

رهن مست سدا متوالي
هر رضا دي وچ خوشحالي
وچ ميدان محبت والي
عاشق آکي قدم رکيندي

ماڻن ذوق جشن دا جاڪي
پيون سرڪ هٿون گهن ساقي
هي شاهد هڪ واحد باقي
ڏي سري ول نهين سڪيندي

خير محمد خوش عشق نه ايوين
جڏان انهان وانگر ٿيوين
ڪم عشاقان دا ول ڪيوين
جڙي مر ڪر آپ مڪيندي

* * *

پچري آدم وچ ڪيوين ڦاٿون
آهون مرغ هوائي وي ميان

پهلون طعام تنن ڪون عام ڏٺوني
نال تيڏي ڪيها ڪام ڪتوني
دلڀا ڏي ڪر دام گهٽيوني
نال ڦڪل ڦاسائي وي ميان

عاشق تان وچ راز رچيندي
ريجهه ٻڻون اتون ماهه مچين دي
ڪروي پڪي پرواز پچوندي
قيد ڪريز کاڌيائي وي ميان

چوڙ هلين والي تون هيري
عشق ڪريندا عرش اڪيري

وحدت والي وچ وهيري
 نوبت نينهن وڃائي وي ميان
 خوش خير محمد رک خيال يگانا
 آهون اصل شهباز شھانا
 ياد پويئي جڏان اهو آشيانا
 ويندئي عشق اڏائي وي ميان.

* * *

عشق جڻيا جس پايا هي تس واه اسلام جڳايا هي
 واه اسلام جڳايا هي مر جي رام ريجهايا هي
 هر کس اپني هردي اندر پوجا ڪر ڦل پايا هي
 جاڳ چپيا جس نام صاحب تس طالب تلڪ لڳايا هي
 ڪهان ري گنگا ڪهان ري جمن ڪهان ري ڪاشي جايا هي
 تجھ مين تڪي تجھ مين تيرت آپ مين آپ سمايا هي
 سامي نام سڌاڪي ڦر ڪيون ڪوڙ ڪروڙ ڪمايا هي؟
 سامي لوڪ ته اس ڪو ڪهيي جيتي جو مرجايا هي
 خير محمد خوش دونون جڳ ۾ عشق عجب سرمايا هي
 عاشق عبدالحي گر ميڏي ايوين اک سنايا هي

* * *

اولي هوڪي آدم دي آپ ڪون ويڪڻ آيا جي
 آدم صورت ويڪ بڻايس سير صفا تي پايا جي
 اول ته اعليٰ احمد بڻائي، بت آدم دا ٿاه ٺهائي
 شوق شفيق دي شعلي چائي، مير دا برقعا پايا جي
 ليليٰ هوڪي مجنون بنڪي، يوسف زليخا خريد گهن ڪي
 صورت منصور مست مگن ڪي، انا الحق الايا جي

پنهل سسئي سانگ بڻايس، سهڻي ميهر سرڪ پلايس
 هير دي نال ٺيهڙا لائيس، ونجهلي خوب وڄايا ڪي
 آيا ڪه ڪر ڪنهن سانگي، الست بانگ ڏتي بانگي
 آپ ڪون آپ لنگهائيس لانگهي، باه ڪون باغ بڻايا جي
 خير محمد نام ڌرا ڪي، گوناگون ڪلام بنا ڪي
 ذات دي نال صفات رلاڪي، احدوئن عبد چوايا جي

* * *

ڪڙڙا	بي	تقصير
خوني	نينان	نظر دي

تون هين صورت دا سهڻا
 دلبر هين تون من دا مهڻا
 گهٽڪي زلف دا زنجير

دلبر ٻاجهون وي ميان
 دلڙي ديواني هي ميان
 در تي قران مئن فقير

خير محمد چئي ني وي ميان
 حال هيڻي ٿي وي ميان
 چاڻي حضرت پير

* * *

آئي ملڻ دي رت سونهاري
 ڪرڪي گهنو تسان تر تاري

مشڪ محبوب دي عشق اڻايا
 ننڊ پيان نون آڻ جڳايا
 هير صبا دي لائي هڪاري

سڀ پوشاڪان پهرڪي آيا
 سنبل سوسن سهڻا رنگ لايا
 جيوين باغان وچ هوندي بهاري
 هار سينگار ڪر چليان سڻيان
 ويڪ حسن وچ حيرت پڻيان
 بيخود رهيان وچ خيال خماري

خير محمد خوشي ويڪڻ دي
 عشق دي ڳالهه نهين اکڻ دي
 ڪول نقاب حسن هڪ واري

* * *

تنهنجي حسن جي شمع لڪ پروانا جلایا
 ڪليا جلوا نوري، ٿي هر جا مشهوري
 جل ڳيا جبل طوري لالڻ ليڙا پايا
 آدم دا ڪر چولا اهو ڪيتوڻي اولا
 چٽ احمد ڪا لولا، آدم بن ڪي آيا
 هر جا تيرا حسن آن ٿيا هي روشن
 شاه حسين حسن سر نيزي پي چايا
 خير محمد جي ويڙهي مٺي ڪيتي ميڙي
 ونهن اقرب نيڙي سائين آپ فرمايا

* * *

تخت هزاري دا صاحب جانب جوڳي ٿي آيا
 دليان لڻڻ دي ڪيتي چاڪ لقب چالايو
 آيا ڪر ڪي اولا خاڪي پاڪي چولا
 ڳالهه جنهنندا ڳولا طلب تنهين دي تايو

(1) لولاڪَ لَمَّا خَلَقْتَ الْأَفْلاكَ: جيڪڏهن توکي نه خلقيان ها ته آسمان به پيدا نه ڪريان ها.

آیا . ثردا . قردا کاف کشالی کردا
گهور تیا هر گهر دا روپی رک کي راي
من وچ عشق نا مایس چاک لقب چالایس
پوش فقیری پایس گهور حسن ڏي گھایا
خوش خیر محمد لک واري کر قربان جند ساري
وارث . واري . واري ماهيء تان سر مایا

* * *

هیر ماهي کون سجاتا
سیالو تسان سمجھ نہ جاتا
ویس متاکی پیگوي کپڑی
آیا چپ چپاتا

مئن جتي رانجهو شاه حسن دا
نینهن لکيئي آڻ لاتا

مئن تي ماهي هڪ ٿيوسي
گهر کيڙيان دي اوراتا

خير محمد خوشيان هويان
پير اڱڻ پرين پاتا

* * *

هڪ ماهي ميڏي من پاڻا
کيا جاڻي لوک اياڻا

نال رانجهن مئن رمضان لايان
مل سهيليان ويڪڻ آيان
عشق مبارڪ ڏيون واڏايان
ايءِ واءِ وصل دا واڻا

تختئون آکي جهنگ پچايس
نال نماڻي نينهن نپايس
مس مس ڪرڪي ٿورا لائيس
نه ته مئن جتي ڪيا ڄاڻان

نال ماهي ميڏيان اڪيان اڙيان
جهلان پلان تي رنڊن ڪڙيان
قرب حسن وچ قابو ڪڙيان
ماريا جوڳي جادوگر داڻا

خير محمد خوشيان ماڻين
نال رانجهن ڪر ريجهه رهاڻين
دل ميڏي ريءَ ملهه وڪاڻين
اهو ڪيڙا پيڙا ڪيون ڪاڻا

ڪيڙيان دي مئن ڪيه نه ويسان.
نال رانجهن دي سدا چليسان
نال رانجهن دي رلڪي رهسان

ڪٿيان نت چريسان
روز ازل ڪنون مئن ملڪ ماهي دي،
سچا سخن پليسان
مئن تي ماهي هڪ ٿيوسي،
گجهيان ڳالھين ڪريسان
خير محمد نت خوشيان هويان،

عطر مشڪ مليسان

دل ميڏي وچ ماهي، ٻن گهٽان ٻنھان لوڪان
من ميڏي وچ راتيان ڏينھان،

برہ تیڈی دیان باہین،
 نت نت نویان نوکان
 رم رم دیوچ رمز رانجھن دی
 جیڈی کیڈی تیڈیان جائین
 جٹان کٹان تیڈیان جھوکان
 عشق والیان نال ایوین کریندی،
 ڏیندی کیئی لک گواہین،
 چشمان تیڈی دیان چوکان
 خیر محمد نت خوشیان هویان،
 وحدت واہ وھائین،
 من میڈی وچ محبت موکان

* * *

دم نہین دل کنون ڌار، رانجھن میڈا روح ریہا
 ماہی آیا تخت ہزار کنون، کم کار چوڑ سینگار کرون
 جو آیا راوی دا راج پچا، رانجھی خوش لگا سیالین دا سیہا
 مہشی ڏیندیان نون کون پلي، ماہی کنون مئن کون کون جھلي
 میڈا وس نہین دلڑی کس گیا، عشق لگا نہین جیہا تیہا
 دل ھک آہی ماہی چک نیٹی، کائی لک نہین جنھن ڳالھ کیٹی
 جھیڑی جھٹی مئن سر تی سٹی، نال تسادی نہین کم کیہا
 خیر محمد خوش الھ واہی، ازلی انگ لکیل نال ماہی،
 سپ سانگ سڌی آئی ویڑھی، ھن نال کیڑیان کم کیہان

* * *

اور نہ جائان مئن کوئی
 شاہ رانجھن دل لت نیٹی
 روز ازل کنون پلو جوئی آھا پلا
 روح رانول نال میڈا سوئی
 دل ساجن نال وچ سیٹی

مئن رانجهن دي پلو رانجهن ميڏا پلا
ڳالهه هو ڪي رهي سا هوئي
اصل ڪنون جا مئن ڪيتي

مئن نون منهن تي الو مهڻا ڏيون پلا
چڪيا اک چناه سڀوئي
تئن سرڪي سهڻي والي پيتي

خير محمد خوش الو خيال موهن دا پلا
لڳڙا عشق اهوئي
ڪه پيئي ڪيڙيان دي پليتي

* * *

نال رانجهن وه واه، سيان مئن نينهن نڀيا
ڏي پيڙي نون باه، ڪيڙا مئن گهول گهميا

مئن نه منيسان منت ڪهيندي، تسن اڪينديان ڳالهه جهيندي
مئن ته هوئي آن ملڪ تنهيندي، ڪاڻ ميڏي ڪئون ڪاه
ساجن چاڪ سڏايا

جهيڙ ٽڪيان جڳ ديان سيان، مئن ته تساڏي ننگ ڪنون ڳيان
هو ماهي دي مڱ مئن رهيان، نال ميڏي ته نڪاح
ڪهڙي . ملان پڙهايا

آندس ميڏي عشق اڙانگي، لائس ساهه سري دي سانگي
لنگهيا لڪ لاهوتي لانگهي، آيا ڪاهو ڪاه
رنگ پيوتي لڳايا

خوش خير محمد بي بولي ناهي، ڪيڙيا پيڙيان نون ڏيون باهين
مahi ميڏي سر دا سائين، نال ساجن مل ساهه
چم اڪيان سر چايا

* * *

رخ رانجهن ماه منير هويا
ساڏا دم دم ساه سڌير هويا

شاه رانجهن ٿي سلطان آيا
جنهن دي شان وڏي فرقان آيا
ساڏا روز حشر دا ضمان آيا
جنهن دا نام محمد مير هويا

جوئي چاڪ چاڻي سوئي چاڪ ٿبوي
ميڏي چاڪ ڏني دل چاڪ ٿيوي
اهو چاڪ فراق دا چاڪ ٿيوي
ماهي منصبدار امير هويا

تيڏي خاڪ پيران دي خاڪ ٿيوان
اها خاڪ چمان هوشناڪ ٿيوان
مئي محبت وچ مشتاق ٿيوان
تيڏا عشق اعليٰ اڪسير هويا

حق پاڪ سخي امداد ڪرو
ميڏي دل ارشاد آباد ڪرو
خوش خير محمد دلشاد ڪرو
تيڏا بره بالا بينظير هويا

* * *

قدم ڪڏاوي، دار تي چڙهاوي
جوئي ڪوپا جوان، سوئي سر سبحان

ممڪن هي امڪان جهيندا،
لامڪان مڪان تهيندا،

منصب پاوي، آوي جاوي، سرت رکي سيلان

خوف خطر سڀ اچلي پچتي

قدم ڪڏاوي اڳتي اڳتي

ڪل ڪلاوي، سولي چڙهاوي، منصوري دي مان

هر دم همت مردان هووي،

مدد اهيندي يزدان هووي،

طبل وڄاوي، اناالحق ڳاوي، طنبوري تي تان

خير محمد خوش خاصي خلعت،

نينهن نوازي نور نعمت،

سر سمجهاوي، حق الاوي، نيزي تي نشان

پڇو عشق خبر عطار ڪنون

شاه شمس الحق دي يار ڪنون

پڇو يوسف مصر بازار ڪنون

ساري عشق خبر خريدار ڪنون

منصور سپه سالار ڪنون

شه سولي دي هسوار ڪنون

رفتار ڪنون گفتار ڪنون

واه ساڻ سڳن سنگسار ڪنون

پڇو صوفي سخن سچار ڪنون

سر نيزي منصبدار ڪنون

پڇو مست قلندر وار ڪنون

شاه شرف آيا تاتار ڪنون

شاه سرمه جيڙهي سردار ڪنون

سر ڪپ ڏيڻس درڪار ڪنون

خوش خير محمد اعتبار ڪنون

جيڪو طالب هي تڪرار ڪنون

گئي هي ڪيڙيان ڪنون دل ڪڇ وي ميان
روح رانجهو دي رمضان نيٽا
جيون جيون اسان تئون جهيڙ ٿڪيان
تيون تيون اڳون تي ڪاه تيڏي
جي مٿن هير ڪنون تقصير پئي
سڀ ڪائي الله ڪون آگاه ميڏي
هڻ ٿلو مٿن تون شالا ڳلو تسان
ڪيون ڪر ڀلو ڀلو ميڏا ساه پيٽا

مهڻي ڏينديان سڀ وي سياليان
پيڙي اي ڪيها تنن ڪم ڪيٽا
جهلان پلان سڀ ڪر ڪر رهيان
ميڏا نال ڪيڙيان نهين من پيٽا
پڇ ويڪو تسان پاڙي واليان نون
مٿن هڪ نمائي ڪيها ڏوه ڪيٽا

اس ڳالهه دا الڪا تسان نون هو رهيا
ڪنهن پاسي وڃان ڪر منهن مٿان
پيڙيان ڏرو خدائي خوف ڪنون
ڪيهي ڏينديان هو طعنا تهمتان
جيسين جيسان ويسان موهن ڏهون
جنهن دي نال سارا سر ساه سڀيٽا

خوش خير محمد يار والي
لنگه پار ويسان ندي تار ميان
هٿ ڪي هوري ميندون مٿن رهسان نهين
توڙي حيل ڪر هزار ميان
ڏني منهن موهن بنا مرويسان
ميڏا ويڪ وارث ڪون جيءَ جيتا

جڏهن سير ڏنم ٻه سيالي دا، تخت هزارا چوڙ ڏتوئي
 تون بادشاهه ولايت حسن دا برهه لڳئي برحالي دا
 عشق عالم وچ شور گهتيوئي
 ٿي ول چاڪ چناه تي آيون عجب لڳا تيڏي چالي دا
 جوڳين داچا جوڙ ڪيتوئي
 عشق سونهان تيڏي ماڙي محل دا صدقا تيڏي لا ابالي دا
 دليان دا ٺڳ چور متوئي
 خير محمد خوش ملهه خريدي ڳوڙهيان تيڏي انهان ڳالهي دا
 دل اساڏي چڪ زور نيتوئي

* * *

نام تيرا جڳ سنيا يار ماهي مئن ڏهون مڙپالين
 حسن تيڏي ديان سڻ ڪي ڳالھين ويڪڻ آيان سڀ سيالين
 رمل ڪرڪي هار سينگار سرخي سيند لبان سر لعلين
 رانجهن وسدا راوي ڪناري ڪڙا ڪريندا سير نظاري
 چوڙڪي اپنا تخت هزار هڻ پيا چلدا چاڪ ديان چالين
 رنگپور ويڪڻ دا تئن رايا ٿي گداگر بيڪ بنايا
 ڪرڪي جوڳين دا جنسار ڳلي ڳلي ڪڙ ڪردائين ڳالين
 خير محمد خوش هڻ خير ٿيا وچون ڪيڙيان دا وير ڳيا
 آ ميڏي ويڙهي ونجلي تنوار دامن لڳيان دي لڄ پالين

* * *

ڪيون رانجهن ڪون قسمت چايا
 تختون آ ڪي جهنگ پچايا

وسريس تخت چوڙيس بادشاهي
 تڏان وٽ رکدا بيپرواهي
 رنگپور ديوج رهيا سپاهي
 چل ميان رانجهي چاڪ سڏايا

رنگپور وچ آيا ڪوئي راڳي
 لوڪ ستي نون ڪيٽس سجاڳي
 بسمي لا ڪي ٻڌيا بيراجي
 ڪاڻ سياليان دي سانگ ٻڌيا

نال اوڻ دي عشق جڳايس
 نينهن نوان ول بره بچايس
 نينان دي آ نند ڦٽايس
 حسن ماهي دي هل مچايا

خير محمد خوش خبر پئي لوڪان
 جانب آيا مئڏي جهوڪان
 لٿيان اسان تون اهي سڀ ٿوڪان
 جڏان ماهي ڦيرڙا پايا

* * *

سانون قسم سچي سرور دي
 من پانوندي هي فوج فقر دي
 اڪيان ڪول اندر ديان ويڪو
 موج ماڻو مظهر دي

خامان پوندي خبر نه ڪائي
 عاشقان دي ته اندر دي

جيڏي ڪيڏي ساجن سائين
 صورت تنن دلبر دي

خوش خير محمد شاهه عبدالحق دي
 در دي آن مئن بردي

* * *

جنهان حب علي حيدر دي
ڪيهي ڪاڻ ڪين محشر دي

اسدالله يدالله علي هي
صفت سڻو صفر دي

محمد مولا مظهر ذاتي
نهن بات بشر دي

علم طوق احد وچ آيا
جنگ ڪتي خيبر دي

خوش خير محمد خاڪ چميجي
شهيدان دي شهر دي

ويڪڻ ڪاڻ اداس ميرا من
دلبر درسن نهن وڪليندا
آهان دانهان ڪر ڪر رهيا
ارني والي ارداس ميرا من

تن من اندر تانگهان لڳيان
عشق چڙهيا آڪاس ميرا من

جنهن ڪارڻ جڳ ڏوندي رهيا
سوئي پيارل ميري پاس ميرا من

خير محمد خوش هر مظهر وچ
وحدت دا گهن واس ميرا من

هندي ڪلام

هندي ڪلام

رام سمرتي سجاڳ پوري دل
رين ستي ساري گذر ڳئي هي

غافل هوڪي وطن وساريئي
ڪهان ملڪ تيرا ماڳ پوري دل

جاڪي ملو تم سادو ڪي سنگت
لئي صاحب سهاڳ پوري دل

انچر آڪي هر دم هوگا
ڳاءِ رباني راڳ پوري دل

خوش خير محمد خيال چوڙ دئي دا
وحدت دي گهت واڳ پوري دل

* * *

اي جگ سارا جان سڀنا
ايسي نيند ۾ ڪيون سوتا

جاڳ ڪي پاڳ سهاڳ ليا
صاحب ڪي سرڪار ۾
سج پڙي تمهين سوتي سوتي
رين گجر ڳئي اب ڪيون روتا؟

جائو هو اتر سادو ڪي سنگت
نام صاحب ڪا پوڄ ليا
جا وحدت ڪي وادي مين
جان اپرني سي دوتا

خوش خير محمد خيال هويا
 پيا بن نهين ڪو حال هويا
 مرنِي سي آگي مرنا
 پيچي مرنِي سي ڪيا هوتا
 * * *

دم عجائب دلُق پوشان
 ڏي سري مل مئي فروشان

جوئي مطلب هي تمهارا
 هرج هست از خدمت اوشان

طالب ڪي ويڪ توڪل
 ڪر اٿو ول جذب جوشان

يار باقي هي مجھ ڪون ڪيتا
 ڪر تهِي خمها خروشان

خير محمد خوش هي خلاصا
 دست دامن درد نوشان
 * * *

ڪهو تم ڪون جوئنده خداوندا يا بنده هي

هي آدم ڪي نقاب آندر يون سورج هي سحاب آندر
 وهي يسمع وهي يبصر يه گفتا ڪون گوئنده هي

ڪريگا ڪون اثباتي بن الله بي صفاتي
 فنا ڪر جوڙ جسماتي اوپر عرشون پرنده هي

هو الاول هو الآخر هو الباطن هو الظاهر
 صحيح ڪر سر ان ڪا هميشه ذوق زنده هي

گهي محبوب گهي مفتون گهي ليلا گهي مجنون
 عجائب عشق ڪي چالي عشاقان پرورنده هي

خوشي هي خير محمد ڪي ويڪي هر جا حسن اپنا
وہ ڪثرت سي ڪري وحدت تو اپني دل پسندہ هي

* * *

اول آخر ايڪ سنادي هر دوجھان ۾ احد هوويگا
انهان انھان اثبات ڪرو تس شاهه هميشه شد هوويگا

ڪهان آدم ڪا باب ري مائي ڪهان اسي ڪا حد هوويگا
بات برھ ڪي ڪون ٻوجھي اوئي ٻوجھي جسي پد هوويگا

پڙھ پڙھ جاوي مسلي بتاوي توڙي عالم عابد هوويگا
عشق ڪا ڪوئي انت نہ پاوي راه عقل رد هوويگا

قاصد هي ايڪ ايسا همارا جيسا پڪي هد هد هوويگا
خاص خبر هر طرفون لاوي وحدت وچ واحد هوويگا

خير محمد خوش خيال نہ ڪوئي بيخودي خود هوويگا
ذات هماري اوئي پڇاڻي، جسي صورت سد هوويگا

* * *

برھ ڪي ڪيل سر بازي نهين ڪو فعل ڦندي ڪا
صحيح ڪر سچ تم ڄاڻو ليا هي سيس چندي ڪا

مدد پير مغلن ڪي هي هميشه سون هميشه ڪون
هميشه هر طرف باجي نقارا نقشبندي ڪا

جوئي اس موج ۾ آوي آگي موت سحا مر جاوي
ڪناره اس نظر نہ آوي پتا نهين جس ڪي ڪندي ڪا

نهين چلتي عشاقون مين ملون ڪي منصبي يارو
ويڪي طالب تماشي ڪو ابي اس دردمندي ڪا

خوشي تجھي خير محمد هي بيشڪ محبوب ملني ڪي
انائو قدم ميدان مين سپاهي فوج رندي ڪا

خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي زماني تائين، سچل سرمست سنڌي ڪافيءَ کي ڪيتريون ئي نيون هيئتون ڏئي چڪو هو، ۽ سندس فني توڙي فڪري صلاحيتن جي ڪري ڪافيءَ جي صنف عوام ۾ مقبول ٿي ويئي هئي. شاھ لطيف جي شاعريءَ کان پوءِ سنڌي شاعري ارتقا جو هڪ ٻيو اهم ڌاڪو چڙهي چڪي هئي. اُنهن خيالن، هلڪن مترن لفظن ۽ علامتي تصوف جي بجاءِ رنداڻي ۽ بيباڪ اظهار، وڃندڙ گجگوڙ ڪندڙ اُچارن وارن لفظن ۽ والھانہ بيخوديءَ واري موسيقي ۽ سڌي سنئين اعلانيہ شاعريءَ ورتي. غنائي شاعري، وائيءَ کان اڳتي وڌي، ڪافيءَ جا ڪيترائي رنگا رنگ گھاڙيٽا پاڻ ۾ سمائي چڪي هئي، سچل سرمست جي ڇڏيل ورثي کان سواءِ خوش خير محمد ۽ سندس ساٿاري سنڌي ڪافيءَ جي صنف سان دلچسپي رکي، ان ۾ واڌارا ڪندا رهيا. اُن دور جي سڀني ڪافي چونڊڙ شاعرن جي شاعريءَ تي سچل سرمست جو باغياڻو ۽ رندي انداز، سندس ڪافين جي گھاڙيٽن جي نواڻ، ۽ سندس اترادي لهجي واري مٺي ٻولي، انهن سڀني صفتن جي گھري چاپ خوش خير محمد هيسباڻيءَ جي شاعريءَ ۾ موجود آهي.